

В.1038

ДНѢСТРЯНКА.

АЛЬМАНАХЪ

СЪ КАЛЕНДАРНОМЪ

на рѣкъъ звичайный

1 8 7 7,

ВЫДАНЫЙ

накладомъ руского Товариства „Академич. Кружокъ у Львовѣ“

а заходомъ

Ивана Белея, Антона Дольницкого, Володимира Левицкого и Ивана Франка.

У ЛЬВОВѢ, 1876.

Зъ друкарній Товариства имени Шевченка
подо зарядомъ Фр. Сарницкого.

Вз.

54

Збірка М. С. БОЗІКА

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ И-35438

И-25498

О Г Л А В Ъ.

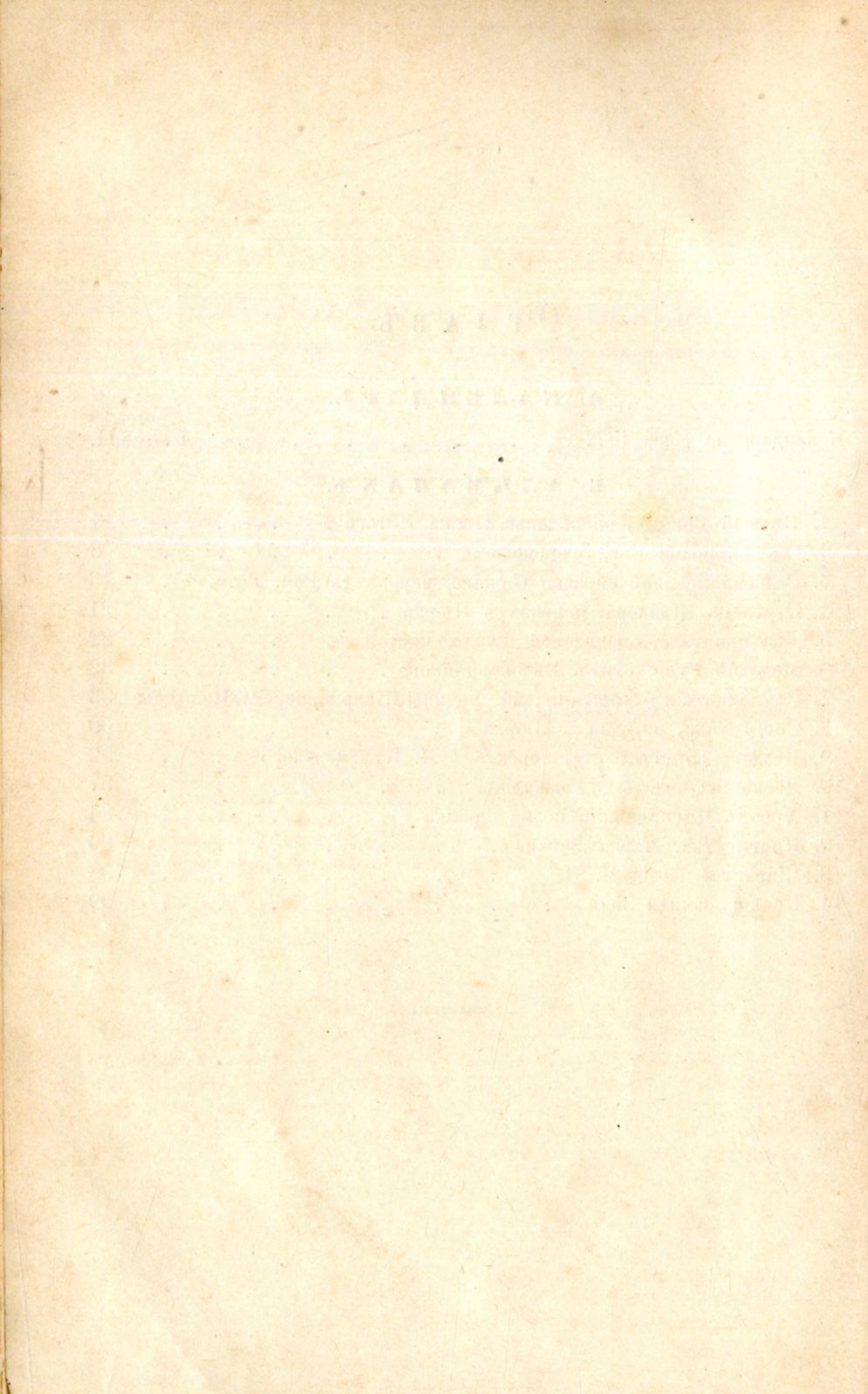
А) К А Л Е Н Д А Р Ъ.

Календарь на рѣкъ 1877 . . . . . сторона
I—XXII.

Б) А Л Ъ М А Н А Х Ъ.

1. Бѣдный Романъ, оповѣданье Ивана Нетого	1
2. Омелія, поэма Евг. Згарского	8
3. Сельскіи весняніи образки С-ского, перекладъ Ром. Розм.	13
4. Стрѣлець Шйллера, перекладъ Шюрка	21
5. Два приятеліи, оповѣданье Джеджалика	22
6. Молодѣи Руси, стихъ Бѣлокерницкого	32
7. Сѣмнадцатіи и двадцать-першіи уродины Шварца, перекл. Надежды	33
8. Сподѣванка, перекладъ Шюрка	50
9. Нездара, Бретъ-Гарта, перекладъ П. Кумановского	52
10. Лесишина челядь, Джеджалика	57
11. Хрестъ Чигиринскіи, поэма Франка	64
12. Институтка, Марка Вовчка	66
13. Щаслива, поезія М. П.	98
14. Повѣнь, Емиля Золя	99

Бѣдный Романъ.

Оповѣданье.

Е было у мене бѣльшой прїятности и роскоши на вакаціяхъ якъ закинути рушницю черезъ плечі и по цѣлыхъ дняхъ шибати собою по лѣсахъ, зрубяхъ та дубровахъ. Непонятный шумъ ялицъ та букѡвъ, щебетъ птичокъ, игра леді и незабудкѡвъ съ повѣвомъ вѣтру, и журчанье потока або тихой кернички говорили до молодой души моеи языкомъ чарѡвъ и чудесъ, якого я за цѣлый школьный рѡкъ нї зъ устъ професора математики, нї фїлологїи нї исторїи и разу не чувъ... Кѡлько то снѡвъ золотыхъ переснивъ я тогда въ объятыхъ природы, кѡлько фантазїй выснувала душа моя!...

Разъ наскитавшися такъ кѡлька годинъ по лѣсѣ и утомившися ходомъ, положився я въ тѣни крѣслатого бука, щоби трохи охолодитися и ѡтотхнути! Но лишь успѣвъ я выгѡдно протягнутися, учувъ я за собою шелестъ листьа въ корчахъ и чїсь кроки.

— Слава Иесу Хрїсту!

— Слава во вѣки!

Бувъ то побережникъ Михайло. Лице огорѣле, щоки худї, вусъ снопистый, очи быстри, гей у сокола.

Здѡймивъ капелюхъ, повязану шнуркомъ рушницю попестивъ въ долоняхъ и оперъ о дерево, а самъ кланяючись добросердечно просивъ мя вступити та загостити до его недалекї хатини.

Ей Богу, я не знаю, чи есть въ свѣтѣ що ревнѣйшого якъ гостиннѡсть нашего мужика! Ей просто не можна опертись. Я отже вставъ, хвативъ рушницю, перекинувъ черезъ плечі и по хвили сидѣвъ уже передъ хатою Михайла въ тѣни роскошной липы, гощенный кваснымъ молокомъ, хлѣбомъ и масломъ та сердечною радостїю хозяина.

Передъ хатою, стоящою недалеко лѣса, стелився прекрасный видъ, но якоисъ меланхолийнои прелести. Середъ буйнои травы розложився густый, темный ѡльховый гай. Край него, не далеко ѡтъ шумячои млынѡвки стояла невелика, зеленою муравою вповита могила; на могилѣ виднѣвся крестъ деревлянный, похиленный, порослый мохомъ, осѣненный тѣнею березы задуманїи и самотнои, якъ будтобы кожды листочекъ еи слезава, печальна згадка давила.

Ударивъ мене тотъ видъ.

— Що то значить той крестъ на могилѣ? спытавъ я Михайла.

— То, паничу, бѣдный Романъ, що бувъ побережникомъ передомною, тутъ лежить. Господи помани его душу въ царствѣ своему!... ѡповѣвъ Михайло.

— Та чомужъ ѡнъ бѣдный? допытувався я дальше.

— Та тому отъ бѣдный, що черезъ цѣле житье не знавъ нї гаразду нї спокою. Коли паничева ласка послухати, то розкажу про его бѣду.

И Михайло розказавъ менї подрѣбно цѣлу исторію житья своего попередника, съ котрою я зновъ дѣлюсь теперъ съ честнымъ читателемъ.

Не богатї були родичї Романа, но и не дуже бѣднї. Було бо у нихъ пѣвъ доброго ґрунту и хороша сѣножатка, хата нова, стодола порядна, була и шона и хлѣвы выгѣднї для худѣбки, а хоть по свѣтлицї увивалося четверо дробныхъ дѣточокъ, то все таки не бракло нїколи „пасущного хлѣба“, бо старшї Максимъ бувъ газда запопадчивый, статочнїй, тверезый, рукъ не загинавъ и у дѣдича бувъ въ великихъ ласкахъ. Бувъ навѣтъ нїбы вѣрникомъ або гуменнымъ въ панскому дворѣ, бо якъ дѣдичъ де зъ дому выѣздивъ, то цѣлый фольварокъ здававъ на него и все ключи ѳтъ будынокѣвъ и ѳтъ шпихлѣра лишавъ въ его рукахъ.

Межи дѣтворю Максимѣ найкрасшїй бувъ Романъ. Хлопецъ, гей писанка! Волосъ кучерявый, оченята чернї, гей теренъ, а личко кругленьке, здорове и румяне, що казавбысь панска дитина, выплекана незнати въ якихъ выгодахъ та достаткахъ. Тожъ разъ, коли дѣдичка, будучи въ огородѣ узрѣла го, якъ вертавъ съ близнятами зъ поля, куда татови полуденокъ носивъ, прикликала го до себе, погладила, дала кусникъ цукру а довѣдавшись, чий ѳнъ, наказала Максимови, щобы каждый дини присылавъ своего хлопца до двора бавитися съ ей сынкомъ Казьомъ.

Дѣдичъ мавъ лише ту одну дитину и розцибався за нею, якъ за окомъ въ головѣ. Трое дѣтей бо уже поховавъ, а и того, якесь було марне и не дуже здорове. Тожъ хухали, якъ то кажутъ, въ дворѣ на него, щобы ѳму що злого не сталося, а коли разъ Казьо въ ноци заслабъ, то дѣдичъ не пытаючи, що на дворѣ невѣдъ, слота та плюта, самъ ажъ три милї за докторомъ ѣздивъ — такїй бувъ неспокойнїй за его здорове.

По воли панскѣй ходивъ Романъ що дня до двора бавитися съ малымъ паничомъ. Казьо полюбивъ его, гей своего брата. Навидѣвъ его и дѣдичъ и дѣдичка, черезъ що и старому Максимови гараздъ дѣялося, бо не одна ласка упала на него зѣ двора. Нї лѣсомъ, нї пашею, нї переднѣвкомъ не журился. Но — бѣда не спить.

Було то на самого Спаса. Дѣдичка сидѣла на ланку съ книжкою, а передъ нею оба хлопци бѣгали по подвѣрью и кидали камѣнцами до цѣли. Нехотячи трафивъ якосъ Казьо Романа въ голову такъ, що его то такı добре заболѣло. Романъ бувъ правда, доброго сердца, но живый и опалистый. Думаючи, що то паничъ нарокомъ его ударивъ, розсердився и въ першѣмъ боло и злости вхопивъ зъ землї кусникъ острого черепа и кинувъ нимъ на дѣдичового сына такъ нещасливо, що трафивъ того въ саме око. Хлопецъ зайшовся ѳтъ плачу и закровавлений упавъ безъ памяти, гей неживый, на землю. Зазрѣла того дѣдичка, прилетѣла до сына и съ розпукою заломала руки, бо праве око Казя було цѣлкомъ выбите а кровь потокомъ текла. Спамятався и Романъ и заревѣвъ не своимъ голосомъ, кинувся на землю, грызъ траву зъ розпуки и ставъ всемъ до нѣгъ припадати и цѣлювати та прощенья просити, — но що то уже помогло! Прибѣгъ и дѣдичъ зъ саду, а коли увидѣвъ одинака въ крови съ выбитымъ окомъ и о всемъ ся довѣдавъ,

то розбѣшенный и въ страшномъ жалю казавъ Романа выкинути за браму и уже не хотѣвъ видѣти больше на очи ани его ани старого Максима. А коли одного разу Максимъ мимо панского заказа въ дворѣ показався — а було то власне въ день, якъ привезенный зъ Львова докторъ сказавъ, що на око Казя нема ратунку — згрыженный дѣдичъ увидѣвши ёго, впавъ въ скажену злѣсть и лютѣсть, збивъ го страшенно и ѳтакъ збитого казавъ выкинути передъ Ланокъ на смѣхъ двѣркои челяди и на людску публіку.

Старый Максимъ, котрого вся громада цѣлымъ селомъ поважала и шанувала, взявъ собѣ ту зневагу такъ до сердца, що поволѣлся просто до корчмы и такъ ся спивъ, що мусѣли го до дому ажъ нести, бо самъ не мѣгъ уже зайти, — а коли вытверезився, то не вставъ уже больше; зъ згрызоты зъ причины панскои бѣйки и переною горѣвкою, занепавъ въ тяжку горячку а до третѣи doby и сконавъ.

Лишилася по нему вдова съ чѣтырма дробными дѣточками; а всѣ въ селѣ показували пальцами на бѣднаго Романа и говорили: „ѳпъ убивъ тата!“ — И нікто ѳтъ тои хвилі ани погладивъ, ани приголубивъ, ани попестивъ, ани усмѣхнувся до него — а бѣднаго Романа, у котрого сердце було добре и мягке, кололо то мовѣбы ножами и попершій разъ пѣзнавъ, якъ то болитъ дуже погорда людей.

Рѣсъ ѳтже самотный и сумный, а хоть дѣти зъ села горнулися до него а й люде потѣмъ радо тулилибы го були до себе, то всежъ ѳпъ обходивъ ихъ, утѣкавъ ѳтъ каждого, не заходився съ нікимъ, но брався, якъ мѣгъ, до работы и помагавъ матери.

Тече вода, минають лѣта а съ лѣтами забуваеся поволи все та затираеся въ памяти хотѣбы и яке тяжке горе, хотѣбы яке нещастье, хотѣбы и яка пригода!... Затерлося ѳттакъ съ лѣтами и того; въ селѣ наставъ иншій дѣдичъ, а зъ дѣтвака Романа выгнався лѣльнь рослый якъ ялиця, емкій, хоршій, робучій и статокъ. Шанувавъ старшихъ, обходивъ мать тожъ, и всѣ ёго любили, газды и газдынї, а дѣвчата щирли зубы до него, и смѣхомъ и моргами и снѣванками надили до себе.

Коли старшій братъ его приставъ на грунтъ въ сусѣднѣмъ селѣ, сестры поѳтдавалися а Романъ самъ лише на грунтѣ съ старою матерїю лишився, выславъ ѳпъ въ сваты до чорнобровои Гандзі, доньки Семена, найпершого богача въ селѣ.

Семень не ѳтказавъ а Гандзю якъ бы медомъ помастивъ, бо такои уроды и подобы, такои красы, такихъ буйныхъ кучерѣвъ, такихъ очей соколиныхъ, такого росту и стану та такихъ снѣванокъ якъ у Романа — не найшовбы и за семимъ моремъ.

За мѣсяць ѳтбулося весѣлье.

Но Романъ уродився вѣдай на бѣду... Такъ ѳтъ, черезъ Гандзю придбавъ ѳпъ собѣ тяжкого ворога. Въ селѣ бувъ урлюцникъ, уланъ, нероба и великій ледащо, котрому подружье Романа съ Гандзєю кѣсткою въ горлѣ стало та всѣ его мысли и намѣры перегородило.

На толокахъ, музыкахъ, вечерницяхъ ласився до Гандзі и гадавъ, що она, а ще больше вѣно ей, не мине ёго. Увидѣвши однакъ, що его цѣлый захѣдъ пропавъ, — зненавидѣвъ Романа смертельно. Упившися разъ подъ вечеръ въ корчмѣ, коли му розумъ уже добре зачемеру-

шило и закрутило, прийшла му гадка погана, лукава, діявольска... Тверезый бо такого не выгадае!

Пішовъ сейчасъ зъ корчмы до дому, взявъ пістолець, що съ собою зъ войска принѣсь, набивъ порохомъ и просомъ и заеѣвъ при дорожѣ въ корчахъ — а коли Романъ по заходѣ сонця съ косою весело посвистуючи, до дому квапивъ, стрѣливъ до него зачаеный изъ за корча и — цѣлый набѣй вєадивъ му въ лице. Бѣдный Романъ ѳглежавъ кѳлька недѣль въ постели въ несказаныхъ мукахъ, а коли подужавъ, ставъ гей не той; лице попорене и пошрамоване, дзюбате, видѣвъ лише на одно око а до того выкрывило му уста.

— То кара за тата и молодого панича! — говорили люде. А Романъ нічо не говоривъ, заперъ свѳй бѳль въ серци и ѳтдався тѣломъ и душею тѳлько одной працѣ.

Нїкто не знавъ, кто такъ дуже Романа скривдивъ, а хоть ѳнь самъ и другї мали пѳдозрѣнье на улана, не можна було однако ставити его передъ судъ, бо було уже темно, коли ся то стало и нїкто го на горячѳмъ учинку не зловивъ.

ѳтъ той хвилї бѣдный Романъ бувъ дуже нещасливый. Ему казалось, що жѣнка ѳго уже не любить, що все смѣются зъ него и що люде его оминають, що небо и земля покрылися великимъ чорнымъ рантухомъ, що сонце и мѣсяць и звѣзды погасли. Стративъ ѳнь охоту до роботы, змаривъ, тяжкїй смутокъ, що вселився въ его душу, гонивъ го зъ дому и Романъ бурчалився по лѣсахъ, безъ миру въ груди, съ рознукою въ серци...

Разъ вертавъ уже пѳзно пѳдъ нѳчь до села: кровава луна освѣчувала му дорогу. То горѣла его хата а въ хатѣ — була жѣнка и дитина. Добѣгъ ѳнь до своей хаты, кинувся мовъ божевольный въ огонь, впавъ черезъ бухаючїй головнїй и жаръ до коморы, но уже было за пѳзно. Безталанна Гандзя уснѣла тѳлько выкинути дитину на городъ, где трохи потовчену, но живу нашли — сама згорѣла...

— Кобы Романъ бувъ сидѣвъ дома, булабы бѣдна Гандзя не зѳйшла такъ марне зѳ свѣта! — говорили свахи, кумы и сусѣдки. Убивъ жѣнку, окаянный Романъ!

Въ кѳлька день потѳмъ забрала стара мати Романа въ опѣку немовлятку, а Романъ рыдаючи тихо, копавъ грѳбъ для молодой своей жѣнки.

Настала зима. Въ зимѣ сидѣвъ разъ Романъ коло печи и остривъ сокиру. Въ печи горѣла ватра — за печею заколысувала старенька мати его — дитину, выводячи дрожащимъ голосомъ думки, ревнїй, якъ сердце Русина, печальный, якъ его жите и доля... Въ тѳмъ ѳтчиняются дверї и до хаты влѣтае пьяный уланъ.

— Наваривъ я тобѣ уже разъ кашї! назначивъ я тебе собако! кликнувъ мовъ бѣсноватый, — но то ще замало, бо ненавижду тя якъ пекло! — и скочивъ до перепудженой старухи и хотѣвъ выдерти у неи дитину, котру та до себе съ страхомъ тулила.

На той видъ страшна лютѳсть розѳбрала Романа. Скочивъ, якъ навѣдженный, хвативъ напастного урльошника за груди и хотѣвъ выкинути зъ хаты, но коли той ставъ недаватися, хопивъ Романъ за сокиру и непамятаючи себе, рубнувъ улана въ голову.

Ставъ крикъ — збѣглися сусѣды, уланъ съ розчерепленою головою лежавъ на земли и топився въ крови. Вынесли ёго на двѣръ и послали по доктора, но ничо не помогло — на другій день сконавъ.

Романа засудили до криміналу.

*

*

*

Коли по ѳтбутѳой карѣ вернувъ до села, блѣдый, марный, поста-рѣлый, оброслый и доходивъ до своей хаты — скоро зазрѣвъ и пѳзнавъ ю здалека, внавъ на колѣна, вытягнувъ до неп руки якбы до святой иконы и обмывся горячими слезами. Уцѣлювавши святу земленьку, вставъ, и спираючися на палицу зближався поволи до своей садибы.

Хата була забита дошками, стрѣха подѣравлена, лише огородъ управлений. — Сонѣчко свѣтило ясно, на плотѣ и погниломъ даху щебетали и цвѣрѣнкали весело воробчики, по огородахъ роздавались пѣсни та регѳтъ дѣвчатъ.

Выйшовъ на дорогу и съ стисненымъ сердцемъ пытавъ за матерію, за дитиною. Показали му на недалекій цвинтаръ на горбочку коло церкви. Мовъ косою пѳдтятий заточився и упавъ, — а коли го пѳднесли и пѳзнали, никто не пожаловавъ его — убійцй батька и жѣнки!

— „Кримінальникъ! розбѳйникъ!“ шептали бабы и дѣти вѳкругъ него. Никто не запросивъ его до себе въ хату, никто не знавъ, що ся дѣяло въ его бѣдной души. . . .

Но ѳнъ ничо не говоривъ, не жалувався, не нарѣкавъ. ѳтмовивъ молитву передъ воротами цвинтаря и вернувъ до хаты. Выломавъ дошки и вѳйшовъ до середины; стухлый и вохкій воздухъ огорнувъ его. Усѣвъ на лавѣ, пѳдперъ голову на руки и довго, довго сидѣвъ мовъ скаменѣлый. Въ томъ розгономъ Хитрый до хаты, великій пѣсъ кудлатый, котрого замолоду кормивъ, и ставъ радѳсно ѳнъ скомлѣти, лѣститися, скакати и тѣшитися. ѳнъ одинъ пѳзнавъ го, одинъ привитавъ его сердечно въ пустыхъ стѣнахъ хаты. . . .

*

*

*

Романъ продавъ грунтъ, покинувъ село и ставъ на службу за побережника, бо не хотѣвъ здыбатися съ людьми, котры го ненавидѣли и нимъ ся мерзили.

Въ лѣсѣ съ товаришемъ Хитрымъ и товаришкою рушницею вѣвъ ѳтрадне житѣ, окруженный зеленью и тихимъ шумомъ деревъ.

Тутъ сонѣчко свѣтило ясно и грѣло тепло, — тутъ ѳдыхавъ чистымъ воздухомъ, тутъ не гордили птички нимъ такъ, якъ люде, бо коли усѣвъ въ корчахъ лѣщины, окружающей ёго хату, спѣвали му прекрасно и часто и довго. Но коли смеркомъ вернувъ и розналивъ огонь въ печи, ставало му безъ людей маркотно, тужно и единою его потѣхою бувъ Хитрый, котрый цѣлый день и всюда съ нимъ волочився, а въ вечеръ у нѳгъ его лягавъ. Тожъ звернувъ теперь Романъ на него цѣлу свою любовь и душу — дѣлився съ нимъ страхою, стеливъ му мягку постель коло себе, бесѣдувавъ съ нимъ по цѣлыхъ вечерахъ, а вѣрный пѣиско, мовьбы розумѣвъ его, кивавъ головою, форкавъ носомъ и махаючи хвостомъ, быстро дививъ Романови въ очи.

Такъ минувъ цѣлый рѣкъ. Романъ освоился съ своею долею и бувъ радъ зъ дружбы Хитрого и своего лѣсового житья, а поволи и люде стали до него зближатися съ добрымъ привѣтомъ та щирымъ словомъ.

Одного вечера вертавъ Романъ зѣ двора и ибѣъ торбину зъ грѣшми, даными паномъ на вышлату трачѣвъ та рубачѣвъ въ лѣсѣ. Ишовъ собѣ поволи перевѣсивши рушницу, а що вечеръ бувъ теплый и ясный, а до кола вонь зѣбля и цвѣтѣвъ, и лѣсъ шумѣвъ урочо: розвеселѣла его душа, и по першій разъ по довгихъ лѣтахъ завѣвъ веселу спѣванку. Покурюючи люльку ишовъ собѣ звѣльпа — Хитрый за нимъ, полюючи по дорозѣ на мухи.

Выйшовши на лїнію, спостерѣгъ Романъ на неѣ велику неспокойнѣсть.

Хитрый муркотѣвъ дивными голосами, то бѣгъ на передъ, то назадъ вертавъ, синався на груди, а коли Романъ станувъ, щобы набити свѣжу люльку, несь вернувся скоро и пѣгнавъ тою самою дорогою, ѳтки прїйшли. По хвили вернувъ а узрѣвши, що панъ его пустился ити дальше, ставъ зновъ свое доказувати.

Притѣмъ очи его свѣтилися такъ немилымъ блескомъ, що то застановило Романа и въ души его породилася страшна гадка, чи не дѣставъ Хитрый скажеицѣ? Во спека була велика, а въ дворѣ бувъ недавно свѣжій выпадокъ.

Прїйшли надъ потѣкъ, где треба було брѣдъ переходити. Хитрый ани рушь ити въ воду; на морду выступила легка пѣна, ставъ скавулѣти, а коли Романъ пускався въ воду, скочивъ на передъ него и кинувся му на груди.

Романъ станувъ, зѣймивъ рушницу зъ плечій, приложивъ, вимѣривъ дрожащою рукою и. . . стрѣливъ. Скрѣзь дымъ видѣвъ, якъ бѣдна собака заточилася и упала. Романъ не оглядячись перейшовъ брѣдъ и съ жалею въ серци покванивъ до дому.

Прїйшовши до хаты и уевши въ кутъ на ослонѣ, заплакавъ мовъ дитина. Отерши рукавомъ слезы, вставъ и хотѣвъ сховати панскїй грошї до скринѣ — та до грошей, грошей не було. И теперъ ажъ пригадавъ собѣ, що лишивъ торбину въ лѣсѣ на пни, где бувъ присѣвъ, щобы троха спѣчнути, теперъ ажъ зрозумѣвъ цѣлу свою страшну помылку съ Хитрымъ.

Зѣрвався якъ божевѣльный, полетѣвъ въ лѣсъ — ставъ надъ потокомъ, но пса уже не було тамъ. Видѣвъ лише слѣдъ крови на травѣ, пустился за слѣдомъ и прїйшовъ на того мѣсце до пня, на котромъ спочивавъ. На пни лежала торбина зъ грѣшми, передъ нѣмъ здыхающий Хитрый.

На видъ Романа звело псище голову зъ радости, хотѣло встати, махнуло хвостомъ, — но не мало уже силы. Романъ кинувся на него, ставъ обѣмать, голубити, цѣловати, оглядати рану; Хитрый полизавъ му руку, глянувъ ще разъ жалѣсно въ очи, а за минутку мертва голова его ударила безсильно о сухїй пенъ. . .

Романъ зѣрвався съ розпукою зъ землї, ставъ мыкати волосѣ на головѣ, то плакавъ якъ дитина, то ревѣвъ якъ вѣлъ. Кинувся на тѣло Хитрого; уже було скостенѣло. Схопився зновъ, проклинавъ самъ

себе и свою долю, хвативъ судорожно за дуба и ставъ нимъ трясти зъ цѣлои силы, взявъ зъ пня торби́ну, кинувъ нею о землю, зновъ по́дѣймивъ, зновъ кинувъ, и толочивъ съ люто́стью ногами.

А якъ нѣчь запала, сховавъ грошъ и вернувъ до хаты. Взявши рыскаль опять по́шовъ въ лѣсъ, где лежавъ Хитрый.

Нѣчь была чудесна, ясна и мѣсячна. Зъ ярмарку вертали люде до села а йдучи по нѣдъ лѣсъ, чули, що ктось плаче и заводитъ. По́дѣйшли ближе — то бѣдный Романъ хоронивъ тѣло послѣднѣго своего товариша и прѣтеля.

* * *

*

Наспѣвъ 1854 г. а съ нимъ багато нещастья, елезь, — лютився голодь, лютилася война, и страшный допустъ божий — холера.

Було то середѣ лѣта. Снека и воздухъ душный, якъ будтобы передъ бурей а тяжкій, якъ олово. Сонце свѣтитъ, на поляхъ фалюються колосы и всюды урожай, а однакъ сердце и грудь давить обава — чи не вшиваеся въ себе ядъ убиваючої отруи? Чи въ вони цвѣтѣвъ не крыеся та смерть страшна, що якъ скрытоуби́йца порывае тихцемъ свою жертву въ смертоноснѣ обнятя?

На кождѣмъ цвинтари росло съ кождымъ днемъ не маде число свѣжихъ могилъ; отецъ оплакувавъ сына, донька маму а нѣразъ цѣдѣи родины падали мов колосѣ по́дъ серпомъ, по́дъ кошавою рукою заразы. Тяжкій зойкъ, страшный, якбы зъ одной груди роздався по краю — кожда бо хвиля казалася выдертою неминуемѣи смерти. Отцѣи духовнѣи лише съ крестомъ въ рукахъ ходили съ ѡтрадою и потѣхою и ѡтпущали грѣхи вольнѣи и невольнѣи въ имя милосердного Бога.

Очунявъ тогды и нашъ Романъ. Взявъ костуръ въ руки, наладивъ торбу, набравъ ялѣвцю, перевѣсивъ черезъ плечѣи и покинувъ лѣсъ.

Ходивъ по семъ хата ѡтъ хаты, тихий, болѣющей и страдающей — а однакожь съ словомъ потѣхи на устахъ, ратовавъ и помагавъ хорымъ, где мѣгъ, и не одного спасъ ѡтъ смерти — поки ажъ самъ не занешавъ. . . .

Заволѣкъся недалеко своей хаты; конаючи въ тяжкихъ судорогахъ просивъ, щобы го не вносили до хаты, но дали умерти на свѣжѣмъ воздухѣ.

А коли сконавъ, поховали го по́дъ лѣсомъ. Добрѣи люде высѣшали могилу и поставили памятникъ.

Бѣдный Романъ! . . .“

Иванъ Петой.

ОМЕЛІЯ.

ПОЭМА.

I.

Послухайте добрі люде,
Скажусь вамъ пригону:
Жило колись красне дївча,
Изъ панского роду.
Була така гарна панна,
Учена письменна,
Якъ у цвѣту пупь-ночка
Малою пециена.
Она зросла не въ полотнѣ,
Въ крамовыхъ наборахъ,
Якъ та пава въ кружку панѣвъ,
Гостилась по дворахъ.
Ажъ лукава смерть настигла
До двора въ гостину,
Взяли неньку, поховали
Въ сыру домовину.
Лишила ся сиротою
Бѣдна Омелія,
Якъ на полю самотою,
Молода лилія.

Добра дївчинь не має
Хотьбы въ якѣмъ статку,
Якъ скоро лишъ пострадає
Рѣдну неньку матку.
Пострадає тую душу,
Тое чуле око,
Тое серце, що любило
Тихо, а глибоко.
Тїи руки, старїи руки
Що мыли, чесали,
Що у добру для науки
Крестомъ знаменали.
Що зъ устъ собѣ ѳтнимали
А дали дитинь,
Въ бѣле шматѣ уберали
И на буднѣй динь.
Гѣрько сиротѣ дївчинь,
Що не чує слова:
„Доне моя, серце мое!
Рости мнѣ здорова,
Рости така якъ тополя
Гнучка и висока;

Стережусь ты моя пташко,
Якъ въ голову ока.“

Не минуло ще и року,
Якъ гараздѣ рѣзвився,
И якъ отець найшовъ другу,
Въ другѣй залюбився.
Що зовиця, то не мати...
Ще для пасербицїи...
Для рослои, треба обати,
Якъ для ѳтованицїи.
Въ свою пору покупити
Хороше убраньє,
Та мѣжь людьми приспорити
Щасливе вѣнчаньє.

Омелія невидала,
Нї людей, нї свѣта,
Ѳтъ никого нечувала
Доброго совѣта.
Для неї свѣтъ — пустїи стѣны,
Якъ бы для черницїи,
Не знала перемьны,
Якъ пѣстѣ, такъ мясницїи.
Прийшло, пѣдутъ на гостину,
Сирота съ журбою
Любо проситъ: „пань матко!
Возмьтѣ мя съ собою!“

— Скаменьлабъ! по що тебе
Брати межи люде?
Нехай тебе тая возме,
Що тисла при грудѣ,
Що такую розпестила
Нїнащо нездалу;
Лучше булабъ загирила
Тебе пусту зъ малу.

Злускотѣла, посварила,
Тай саму лишила.
А бѣдная пасербиця
О тѣмъ и не згане,
Що надъ нею милосердится,
Скоро тѣлько гляне,
Одна проста душа въ дому
Боса, въ полотнянцѣ,

Що не сповість ся нікому
Якъ скитъ о панянць.

II.

Любовь стямитись не знае,
Незнае границій,
И мьжъ лодьми такъ буе,
Якъ воздухомъ птицій.
Незнае, що изъ простого,
Зъ высокого роду,
Не зважае, що убого,
Нп на пусту моду.
Якъ прокинеться душою,
Горить, негасае,
А що? якій кінець съ нею?
Про то и небае.
Забувае свѣтъ и люде,
Все за чимъ бануе:
Тільки зъ тымъ носитись буде,
Въ чпмъ ся залобуе.

А буез въ дворъ за наймита
Хлопецъ уродливый;
Той погадавъ: „За що терпитъ,
Боже милостивый,
Сья панночка сиротою
Таку лиху долю?
Гей! гей! кобы я мѣгъ мати
Дворъ свѣй — панску волю!...“
И бувало днз самъ одинъ
За панночку тужитъ,
Лишь днз одинъ, хоть не каже,
Щиро для ней служитъ.

Срѣбло, золото въ дарунки
Купуютъ панове;
Чи взыскають ними серце
Щире и здорове?
Проста любовь не садится
На золоті дари.
Що найкрасий, найрумяний
Яблока до пары,
Або ягоды сунцій,
Зъ зеленого лугу,
Для лобой красавицій,
Подаритъ другъ другу.
Не минулася недѣля,
Не минуло свято
Щобъ не подавъ паннѣ Андрѣй,
Щиро не богато,

Свого простого дарунку,
Зъ лугбѣз та зъ мльцины,
Та тпшився, якъ буез радо
Принятъ ѳтъ дѣвчины.

Каже Андрѣй, слуга впрный,
Щирый уродливый:
— Ей панночко, зазулечко!
Якй вы, якй вы,
Хоть на панство уродились,
Якй нещасливый.“

Подивилась Омелья
Чорными очима,
Пробудилась въ ей серцю
Жажда негасима.
Пробудилась, бануе,
Не знае, що хоче,
Стали тоскою для ней
Безсонными ноци.

„Предствъ, шепче на самотъ,
Душечка найшлася,
Що со мною сиротою,
Такъ щиро сплѣлася.“

III.

Насунилась вража мати,
Стала трѣскопѣти:
„Що се таке изъ наймитомъ
Якй то совѣты?
Чи видавъ кто таку гайбу
Щобы панна зъ двору,
Не цуралась съ простымъ хлопомъ
Вести розговорю?
Не цуралась дарункѣвъ,
Пустой утѣхи,
Зъ такихъ грубыхъ рукъ приймати
Яблока, орѣхи?“

Пѣшла, ѳтцо доложили.
Той ставъ дорѣкати:
„Имя мое знечестила —
Прожену ты зъ хаты!“
Слугу, хоть буез добрый, впрный,
Побивъ тай ѳтправивъ,
Нещасливу Омелью
Спокою позбавивъ.

Тиха, лагѣдна буеа
Дѣвоча природа.,
Заякъ серця не смущае

Лукава незгода,
Заякъ голова безъ болю
Легка и весела,
Свое щастье, свою долю
Сама собъ сплела.
И никто ей непорочитъ
Солодкого раю,
Лютый морозъ не заскочитъ
Зеленого маю.
Алежь дьвча загукае,
Чуле и съ розумомъ,
Гине, скоро бѣдне стане
Водитися умомъ.....
Бо дьвочй косы довгы
А сердце глубоке,
Мало важитъ, що за низке,
А що, за высоке.
Мало важитъ, розважас,
Якъ на пропасть стане:
Тяжко себе спамятае,
Хочь якъ укаране.

„Нѣ, не мають ту гаразду
Немають для мене,
Изъ тыхъ кутѣвъ, де родилась,
Мачоха прожсене.
Прожсене мя у свѣтъ божій,
Пойду, нестреваю,
Хочь въ чужую украину,
Хочь бы до Дунаю.“

И досвѣта, еще спали,
Омелья встала,
Де родилась, колысалься,
Въ куты спраццала.

„Пращай моя свѣтличенько,
Де узрѣла сонце,
Де первый разъ подивилась
Скрѣзь ясне оконце.
Пращайте вы куты рѣднѣй,
Иконы свѣтѣй,
Що стерегли мене во снѣ,
Плекали надѣй!“
Примовила, цѣлуочи
Пречистую дѣву,
Крестомъ святымъ знаменалась
Отъ божого гнѣву.

Покинула; пошла нишкомъ,
Куда вели очи;

Омелья вже до пайѣвъ,
Признатись не хоче.
Промѣняла свое платье,
На лиху рубаху,
Свое горе, свою жалѣсть,
На веселу гадку.
Старѣй заякъ утѣдали,
Що пошла изъ дому:
„Щезла? нема?... нехай иде!“...
Некажутьъ нікому.

Иде... ишла дорогою
Не сама, а въ двое...
И до тѣста зайшли они
Щастливо обоє.
Десь въ кутуку зночували —
Тай на службу стали.

IV.

Слуга, панна Омелья,
Варитъ панамъ псти,
Сама красна, якъ милья.
Дьвчата, нестьты
Чудуются тѣй служанцѣ,
Де такъ выкозалась.
А не знали: панянкою
Колись то ховалась;
Незнали, що бѣлы руки,
Пальчики дробнѣй,
Колись було бѣтъ науки
Уросли такѣй;
Не вгадали, що читати
И писати знала;
Якъ ще жила ей мати
Зъ нѣтъ спывала, грала.
Служитъ собъ Омельочка
Не тужитъ... весела,
Що за гарна служаночка!
Хлопцѣвъ зъ ума звела...
Прийде свѣто, чи недѣля,
Заграє музыка,
Потанцює Омелья,
И радѣсть велика.

У дьвчыны переможесъ
Бѣдне сердце зъ болю,
Хвилю, довъ, она забуде
Про тяжку недолу.
Пуститъ себе якъ та рыба

Мутною водою,
Ридавъ себе загуляти
Пустою порою.....

Лише Андрѣй негуляе,
Сидитъ и сумуе,
Про панночку въ своємъ серцю,
Тяжке горе чуже.
И якъ може такъ влекшася
Простую роботу,
И жалѣсно позирае
На си охоту.

Танцювала Омелочка,
Краса пропадае,
А кто она? чья дочка? —
Тѣлько Андрѣй знае.
Ходитъ Андрѣй сумуючи,
Серце ему внае,

Заякъ про той давный гараздъ
Омеліи знае.

Потемнѣло. Чорні хмары
Небомъ насували,
Чорні гадки Андрѣви,
Ажъ серце стискали.

„Чому Боже твоя воля
Не для всѣхъ однака?
Чому не той бурлакуе,
Кто зъ роду бурлака?
Чому еси на лукавыхъ,
На кривду тяжкую,
Не приспоривъ гнѣву свого?
Нѣ, не пожалую
Молодую душу мою!
Лихомъ ихъ загрыю!.....
Ихъ погані лихй кости,
По полю розсыю!.....“

Проколотивъ Андрѣй въ собѣ,
Засвѣркали очи,
Пѣшовъ домѣвъ, на опденѣчь —
Куръ запьявъ зъ ночи.

V.

Наставъ вечеръ у субботу.
Омелія мые,
Опоравъ свою роботу,
Андрѣй клубукъ шие.
На панночку Омелію

Сумно позирае,
Якъ то она паньскій мыски
Мые, помывае.
Згадавъ каже:

— „Душе моя,
Панночко небого!
Про що млеши чужей мыски,
И терпиши такъ много?
Чи зъ писаныхъ изъ тарелъвъ
Таку згодували
На то, чтобы твои руки
Въ наймахъ помывали?
Чи давъ Господь тобѣ панство
И таку уроду
На то, чтобы чужимъ людямъ
Приносила воду?“

„Мой братику, мой Андрѣю,
Друже мой единый!
Не той паномъ, що родився,
А кто паномъ згине.
Годъ мѣнь панувати,
Мачосъ служити.....
Волю, собѣ въкъ змарнувати,
Въ наймахъ проробити.“

— „Ей панночко Омеліе!
Шкода въку, шкода!
Не у наймы душа твоя,
И твоя урода!
Чуешь? — грае!.....

У покояхъ
Выгравае паня.“
„Такъ я колись выгравала
Кождаго зараня.“

Сумно жалко прословилаь,
Закрутилась слеза.
Погилилось дѣвча зъ болю,
Якъ зъ вихру береза.
А въ покояхъ паня грае,
Грае, выгравае,
А жалъ серце Омеліи
Стискае, та грае.

— „Нѣ, мой Боже! се не твоя,
Дьявольска воля!
Кого така прискинась,
Лукавая доля.
Нѣ, клянуса, нестрѣваю.....
Якъ есьмъ живый, — пѣду.....

Прости Боже!.... спокараю
Ихъ такъ до обѣду.
Спокараю, нехай знае
Кожда чужа мати,
Якъ то дѣти-звидилята
Кожати, плекати!..“

Сказавъ Андрѣй; не слушае
Его Омелія,
Побѣлѣла якъ та хуста,
Невидитъ Андрѣя.....

VI.

Бѣлый дворець, а въ тѣмъ двѣрци
Гомонятъ ажъ стѣны;
То у батька Омелія,
Празнуютъ крестини.
Та празнуютъ веселятся,
Родичи щасливѣй.
Посѣдали паны, кумы,
Панячки мостивѣй;
Попиваютъ якбы воду
Вино въ цѣлѣмъ дому,
На довгій вѣкъ, на уроду
Дитяти малому.
Попилися.... Гомонъ утихъ,
Пѣснули глубоко...
А се чіе дѣавольске
Лихомъ свѣтитъ око?
Якъ бы якій божесѣлный.....
Або духъ заклятый
О пѣвочи являється,
Та не дае спати.....

Тихо, тихо, счервонѣлись
Небеса дръмучій;
Запалало, бубухнуло...
Облявъ огонь жегучій
Цѣлый дворець,
Горитъ всюды.....
Тожъ крестинамъ
Такій конецъ...
Страхайтесь люди!
Горитъ, горитъ, загорѣло
У души Андрѣя,
Безкално регочется,
Кличе: „Омелія!
Омеліе, де ты еси?
Ходи, подивися!.....

Загрѣй свои бѣлы руки,
Заплачь, звеселися!..“

Свѣтитъ зорі, свѣтитъ мьсляць,
Та свѣтитъ кроваво,
Иде Андрѣй регочется,
Тышитъ лукаво
Не засмѣявъ свое лихо,
Иде якъ той пьяныйй,
Мара снуєсь передъ очи...
Ставъ Андрѣй зляканый.

— „Бездѣльнику! що удѣлявъ?“
Кличе Омелія.
„Не пожалує насъ бѣдныхъ
Голова нічия.....“

Стоитъ Андрѣй, стоитъ нѣмо
Каєсь и некає.
Тутка некло; въ тамтѣмъ свѣтъ,
Що тамъ то не знає. —
Тамъ не знає; прокинулася
Чорная розпула,
Серце поре, кровь стинає
Тяжка грѣшина мука.

VII.

Мьсляць скрився, гаснутъ зорі
Луна ще зарпѣ,
А въ глубокомъ ставу плесо
Горитъ, червонѣе.
А надъ ставомъ, що за пара,
Стоитъ, обѣймаєсь?
Стоитъ собѣ лякаючись,
И съ свѣтомъ пращаєсь.
Пращаються во вѣкъ вѣки
Лучатся съ собою;
Слюбне ложе обобрали
Собѣ пѣдъ водою;
Щобъ було тихо,
Щобъ ихъ любви супокою,
Не змущало лихо.
Обѣймались.....

„Прости Боже!“
Каже Андрѣй; „молю
Прости мєнь, дай намъ мѣшину
Коли маєшь, долю.“
„Прости Боже! давъ родитисъ,
Въ гарадѣ сповитисъ,

*Забравъ гараздъ, недавъ еси
Свѣтънка нажитись,
Прости и ты милосердна,
Пресвятая дѣво,
Що такъ сходимъ самовольно,
Зъ сего свѣта живо.“
Омелія зголосила,
Бѣда цѣла, хора,
Бѣли руки опустила —
Подалась бѣгъ горя....*

*— рПостытъ небеса святѣи,
Простытъ зорѣ ясні!
И вы люде нелихѣи, —*

*Мы жили нещаснѣ....
Еще Андрѣй прословился,
Облягъ Омелію;
Горь небомъ подивився
Тай бубухъ на шію!.....
Бобостнуло, розбѣшлася
Вода, заплънилася,
У перстнѣй обляклася,
Якъ бы поглумилась,
Новоженцямъ тымъ неслобнымъ,
Що поклялись спати,
Щобъ ніколи зъ того ложа,
Невстати, невстати!.....*

Львѣвъ 1876.

Евгеній Згарскій.

СЕЛЬСКІЙ ВЕСНЯНІЙ ОБРАЗКИ.

Оповѣданье зъ дѣйствиого житья, С-кого.

озеѣялися снѣговѣ тучѣ; не шумить въ поли студена метелиця; о морозѣ нема вже й згадки. Ярکو зойшло весняне сонѣчко, и пѣдъ его лучами широкою грудею зѣтхнула замерзла земля; еи глубокѣ зѣтханья въ видѣ свѣтлой пары понеслися до неба; еи довго здержуванѣ слѣзы потоками брызнули зъ накинѣвшого бодемъ сердца и зъ радѣстнымъ шумомъ и ревомъ разлилися по поляхъ и лугахъ. Но то не були тѣ пекучѣ слѣзы, що сушать и давятъ, котрѣ лѣе незбуте горе, котрыми стогне безнадеѣйна розпука. Нѣ! То слѣзы матери, що по довгѣй розлуцѣ обнимае и цѣлюе свой милѣ дѣточки и навкруги розливае ѣтраду и щастье!...

Рѣчка Колянка зкинула зъ себе ледову збрую и весело заграли еи каламутнѣй валѣ, быючи собою о каменнѣ скалы пѣдѣймаючоися надъ нею невеликою збѣчи горы, на котрой щовбѣ красувалася прегарна, мѣнъятурна церковь чорностоцкого прихода.

Цѣлѣй цвынтарь и всю гору мовь-бы засѣявъ народомъ. То ждано священника, що мавъ прийти начати недѣльно ѣтправу. Ту суятилися маленькѣ дѣти, тамъ бавилися пѣдростки-хлопята наздоганяючи дѣвчатъ, такихъ самыхъ, якъ они. Дѣвчатка утѣкали зъ цѣлой силы на вершокъ горы. Въ окремой купцѣ зойшлися сестрички а разомъ и наибѣльшѣ сельскѣ обмовницѣ; но теперъ не до обмовъ имъ було. Торѣкъ не було урожаю. За зиму увесь хлѣбъ изѣвсѣя, а ту вже за плечима Великденъ. Треба варити, мѣсити, а зъ чого? Сестрички лише вздыхали и безнадеѣино помотували своими чистенькими намѣтками немовъ одна передъ другою нахвалитися хотѣла, яка то еи намѣтка бѣла, а якъ скусно кѣнци ззаду повязанѣи.

Мужики хозяины зобравши ся въ малый кружокъ бесѣдували живо о близькой веснѣ, о недостахи хлѣба для себе а паши для худобы и на всѣ лады розберали предложеніе Ицка, ити съ „дылями“, що сплавлюватися мали по Колянцѣ до Нѣмана.

„Що нй говорѣть“, устроивши очи въ землю переконувавъ сивый якъ лунь Охримъ, „а по мому Ицко добру роботу дае; по 30 карбованцѣвъ до Нѣмана на чоловіка и его харчй, якъ хочте, а у сю пору нйгде бѣльше заробити не можна.“

— „Оно такъ дядку“, замѣтивъ приземистый мужикъ Данило, „алежь хто не знае проклятого жида; ѳнъ и торбѣного року также обѣцавъ по 30 карбованцѣвъ, а однаково богато найшлося такихъ, щобъ хоть по пятнайцяти до дому принесли?!...“

„Твоя правда, — продолжавъ Охримъ, — алежь хто тому виненъ якъ не вы самй? Чомъ вамъ було у волости не записати всё, якъ треба?!. А то сказавъ жидъ: тридцать! ну... й кинулись, якъ собаки на стерво; а жидови й на руку, взявъ и окпивъ васъ. Я — отъ своего Грицька посылаю; но най тутъ жидъ лонне, а поки у волости не буде всё записано, поки жидъ не дасть половину грошей напередъ, не пуцу Грицька нй за що. Робѣмъ дѣло миромъ, а тогдѣ не дѣжде жидъ надъ нами кепкувати“... заключивъ свою рѣчь Охримъ и сплюнувъ.

— „Добре, дядку, кажешъ, добре!“ загули зѣ всѣхъ бокѣвъ. „У волости!“ кричали одній, „половину въ задатокъ!“ кликали другій и захмуренй лица въ мигъ просіяли...

Но якъ предложеніе Ицка радо приняли господари, то не такъ утѣшне було оно для дѣвчатъ и парубкѣвъ. У всѣ боки снувались молодй пары, товпилися въ невеликй груны, но не було зпосередъ нихъ чути нй веселон бесѣды нй безжурного смѣху. Якась мовчалива туга обгортала тй свѣжй, паленйючй на сонци лица...

Осторонь ѳгъ всѣхъ, на самѣмъ березѣ рѣки, где переплѣтаючыися ивы свои вѣти въ мутныхъ фаляхъ вмывали, стояли, обѣймившиесь, молодй парубокъ въ новѣй сѣрмязѣ, подперезанный червоннымъ поясомъ, и дѣвчина съ рѣзноцвѣтными стрѣчками на головѣ. По чистенькомъ, подовгастѣмъ лицу дѣвчины котилася величка слѣза, а чернй очи палали огнемъ и страстно вивалися въ лице еи найлюбѣйшого Гриця. Гриць, здавалося, не замѣчавъ того погляду устроменого въ нѣго; ѳнъ задумчиво глядѣвъ кудасть далеко и немовъ туга, немовъ то якась рѣшучѣсть що хвилѣ змѣнялася въ его сѣрыхъ, прозѣрныхъ очахъ.

„Гриццо, Гриццо“, хлопнувся на его плече, тихо примовила дѣвчина.

Грицько прочнувся зъ задумы, учувши звуки дорогого голоса, мѣдно обвивъ лѣвою рукою станъ дѣвчины и близенько притягнувъ еѣ до себе.

„Гриццо — говорила она дальше, — не їдь ты съ дылями, намъ буде за що повѣнчатися... Чуе мое сердце щось дуже недобре; все менѣ здається, що не побачу вже тебе бѣльше,“ ани о ще близше притулилася головою до грудей Грицька.

— „Не бѣйся Марино, дасть Богъ, вернуся; зароблю грошей, они намъ здадутся, и пѣсля Великодня пѣнъ насъ звѣнчае. Не журись, мила сторона не далека, пять недѣль найдальше, и я буду въ дома... Не сумуйже, голубко, не лий даромъ слѣзъ... Господъ намъ поможе, ѳнъ дасть

намъ счастье," и Грицько ще дужше стиснувъ въ объѣмахъ свою „голубку-Марину“.

Гдѣсь на верху почувся шелестъ и до нѣгъ залюбленой пары зко-тилося кѣлька грудокъ землѣ. Грицько и Марина высвободилися зъ объ-тѣй и бойзко оглянулись; но нѣкого не було видко, лише ѳгъ церкви доносився мѣшаний шумъ сельской балаканки. Постоявши трошечки не-начѣ чога выжидаючи, влюблені зновъ взялися за руки. Но не минуло й двохъ минутъ, якъ до нѣгъ ихъ полетѣли вже не грудки а камѣнье и хтось надъ самими ушами ихъ заверещавъ дикимъ, насмѣшливымъ голосомъ: „а-у!...“

Грицько и Марина кинулися въ противнѣ боки и хутко щезли зъ виду.

Трохи згодѣ роздався тридзвѣнъ, и весь людъ слѣдомъ за священ-никомъ поваливъ въ церкву.

Нѣхто такъ щиро не молився того дня, якъ Грицько и Марина а разомъ нѣхто такъ по дѣвольскому не бувъ настроеный посередъ за-гальной чистой молитвы, якъ ввійшовшій въ церкву при кѣнци обѣднѣй коренастый парубокъ зѣ змѣнчивыми и раз-у-разъ на все боки стрѣ-ляющими жовтими зрѣниціями. Его червоне, ѳпою зрите лице хвилями дрожало и коли его поглядъ упавъ на Марину або Грицька, то оно перекривлювалося поганого, недоброу уемѣшкоу.

Коли выходили зъ церкви, ѳнъ на дорожѣ порѣвнявся съ Мариною, кинувъ на ню дерзкій поглядъ, истерично зареготався и, мовъ той бѣсъ, зникъ въ густѣй товнѣ парубкѣвъ.

II.

Марину ажъ кольнуло ѳгъ того смѣху. Она очима стала глядати Грицька, но его ту не було, — ѳнъ ишовъ позаду всехъ зѣ своимъ названымъ батькомъ, звѣстнымъ Охримомъ.

Видко, бесѣда у нихъ була дуже важна, бо Охримъ часто мор-щивъ брови и покручувавъ сивѣ усы.

„Нехай тебе Господъ благословить, — сказавъ ѳнъ напоследокъ, взявши правою рукою Грицька за плече. Я тебе люблю, якъ рѣдну дитину и не хочу зъ тебе напхити. Ты менѣ служивъ вѣрне, за десять лѣтъ ты заробивъ въ мене пару буланыхъ, вѣзьмешь — я вже давно тобѣ ѳфѣрувавъ... що до грошей, то самъ знаешь, що ихъ въ мене не бо-гато... а всежъ, якъ прийдеся, карбованцѣвъ сорокъ не пожалую... Да й самъ теперь заробишь тридцять, буде зъ тебе поки*) съ Мариною жи-ти,“ и Охримъ, пѣсля звичаю, опутивъ очи въ землю.

Грицько мовчавъ. Для нѣго Охримъ бувъ за батька и матѣр. Ще дволѣтнимъ дитятемъ лишився ѳнъ родичѣвъ, що жили зъ дня на день наймаючися то на дни, то на цѣлѣ роки, и умерши лишили бѣдне хлопя на волю Божу та судьбы. Охримъ взявъ сироту до себе, вы-кормивъ и привязався, якъ до рѣднои дитины. Теперь, коли Грицько загадавъ женитися, Охримъ тяженько затуживъ а не легше дѣяло ся и въ души Грицька.

*) поки — тымчасово

„Грицько, продовжавъ старыкъ, не хтѣвъ бы я, щобъ ты мене кидавъ... бо Федько, хоть онъ моя дитина, не дасть онъ менѣ утѣхи на старобѣ... Грицю“, неначе напудившиися якою страшной мысли, вдруге крикнувъ старый „Грицю, даси менѣ пристановиско... коли... коли...“ онъ не кончивъ фразы, но змысль ея бувъ для Грицька ясный.

— „Дядьку,“ похмурый Грицько отвѣчавъ, „буде зъ васъ, Богъ знае що говорити... вы для мене бѣльше зробили, якъ рѣдныи батько...“

— „Ну, ну... Грицю! не гнѣвайся; пробачай старому!...“

— „Пробачайте й менѣ, дядьку, може що кепске сказавъ,“ чисто по дитинячому заговоривъ Грицько...

„Нема менѣ за що тебе пробачати, добрый ты въ мене хлопецъ, ще разъ скажу, нехай тебе Богъ благословить, жити щасливо съ Мариною... Я еѣ знаю... добра дѣвчина!“

При послѣднихъ словахъ они оба вѣшли въ хату, где ихъ стрѣтила съ мискою въ рукахъ глуха Приська, сестра Охрима.

— „Дядьку, не говорѣтъ тѣтцѣ,“ шепнувъ на порозѣ Грицько.

Но Приська и безъ того знала; було се видко по тѣй многозначоѣй насмѣшливоѣ усмѣшцѣ, съ котрою она стрѣтила Грицька...

Згодѣ влетѣвъ въ хату бѣловатый парубокъ съ змѣнными, жовтыи очами и обливъ Грицька цѣлымъ потокомъ злѣстныхъ, згѣрдныхъ поглядѣвъ. То бувъ той самый коренастый парубокъ, котрого мы бачили въ церквѣ, сынъ Охрима — Федько. Злоба и лѣннество ажъ просвѣчували зъ ёго всѣхъ чертъ. Робити онъ не умѣвъ, а бѣльше грався съ дѣвчатами або лежавъ на соломѣ, коли Грицько робивъ за чтырѣхъ. На Грицька онъ нѣколи не зважавъ и нимъ гордивъ; Грицько мовчавъ и не жалуваяся а тѣлько деколи хапавъ за цѣпъ або вила, чтобы ослобонитися ѣтъ скаженого лежняха. Съ тѣткою Приською Федько бувъ въ найпріяязнѣйшихъ ѣтносинахъ. Они въ двоихъ кепкували собѣ зъ старого Охрима, обоє посмѣшкувалися зъ Грицька; и за те въ ротъ Федька все попадали лучшей куеники сала або ковбасы. Зъ батькомъ онъ не лѣннество обходився якъ съ Грицѣмъ; коли пѣдрѣсъ, то не минувъ й одинъ день, чтобы не було якои перепалки мѣжъ нимъ а старымъ. Охримъ збивъ на нѣмъ не мало батогѣвъ; но видячи, що нѣчо не помагае, опутивъ руки и давъ му повнѣсѣнку волю. Пѣдъ старобѣ онъ съ жахомъ поглядывъ на свое рѣдне дитинище а съ любовію ѣтживала душа его, коли глянувъ на робѣтного и покѣрливого приймача — Грицька. Любовь Марины до Грицька зробила зъ Федька правдивого бѣса. Онъ всюдо переслѣдуявъ бѣдолашного Гриця и розповсюдноявъ о нѣмъ найпоганѣйшѣ вѣсти. Онъ слѣдивъ за каждымъ крокомъ Грицька и Марины и взявъ собѣ въ помѣчь Приську, чтобы зѣрвати ихъ подружье а самому съ Мариною оженитися. Онъ бачивъ въ нѣй прекрасне тѣло и гарнѣ робучѣи руки; онъ хотѣвъ верховодити надъ будучою жѣнкою, якъ верховодивъ доси надъ Грицькомъ. Грицько любивъ Марину задля чогось инчого, чого и самъ гараздъ не знавъ, хоть дуже добре пѣзнававъ, що любитъ еѣ не задля самой красы, не задля самого здорового тѣла...

Коли сѣгодня Грицько узявъ Марину зъ цвинтара на самоту, чтобы поговорити съ нею передъ ѣтѣздомъ, Федько слѣдомъ ходивъ за ними. Чуючи солоденькѣи рѣчи закоханыхъ, онъ не мѣгъ выдержати,

жовчъ въ нему закипѣла и ѓнчъ буйно давъ знакъ своей присутности.

Вернувшися зъ церкви скорше ѓтъ Грицька и Охрима, ѓнчъ розказавъ о своемъ шпигунствѣ тѣтцѣ, и они обоє рѣшили зѳрвати звязъ Грицька съ Мариною, хотѣбы то ихъ незнати кѳлько стояло. Приська обѣщала приложити всѣхъ силъ и тайно оповѣстила Федькови, що су-сѣдка Мотря, Маринина мати, кѳлько разѳвъ договорювалася, що добре и хосенно булобы, якбы Федько съ ей Мариною оженився. Тенерь на-годився до того найлучшій случай — Грицько иде съ „дѣлями,“ за-бавитися зъ пять недѣль, коли не бѳльше, а за той часъ можна богато зробити.

Но чи дѣйстно Мотря мала Федька на прикетѣ? — Такъ, Приська говорила правду. У Мотри по чоловѣцѣ лишився грунтъ. Пѳбеля на-слѣдства ѓнчъ переходивъ на Марину чи — на ей чоловѣка. А Федько бувъ одинакъ у Охрима — дуже выгѳдна партія для Марины. Мотря неразъ згадувала о томъ Маринѣ; но она и чути не хотѣла ничого о Федьку. Она давно полюбила Грицька — нимъ однимъ лише жила. Якъ то у дѣвчатъ дѣтеся, не хотѣла она говорити матери о своей лю-бовѣ; та й самъ Грицько, якъ парубокъ убогій, безъ дому и лому не рѣшився съ голыми руками просто сватати Марину... Предложенъе Ицка ѓнчъ принявъ съ великою радостью и рѣшучо обявивъ своей любѣцѣ, що доконче поѳде. Учувши о его намѣрѣ выправлятися до Нѣману, Ма-рина важенько затужила; ей серденько чуло шось недобре, ей здавалося, що вже не побачитъ бѳльше Грицька. Прочутъя Марины удѣйстнилися... а мѣжъ тымъ Грицько лагодитися ѣхати а и на гадку му не заверне, якй чорнй хмары збераются надъ его головою...

III.

На другій день съ Ицкомъ заключено формальный контрактъ на тыхъ вымѣнкахъ, якй нарадивъ старый Охримъ, и куманія зъ сорокъ чоловѣковъ рано, слѣдуючого дня, сѣла на плоты.*)

„А що, хлопцй всѣ е, не погубилися часомъ? кликнувъ на зѳ-браныхъ бурлаковъ приземистый Данило, выбранный старшимъ на часъ пути:

— „Всѣ е!“ загули въ одинъ голосъ бурлаки, — „одного Грицька чортъ мае!“

„Ну, коли Грицька не мае, журба не велика; ѓнчъ свое дѣло знае. Поки ѓткараскасмося ѓтъ своихъ бабѣвъ, ѓнчъ уже буде весломъ гребти. Гайда хлопцй на берегъ!“ и вся товпа скочила зъ плотѳвъ на берегъ, где тиснулося майже цѣле село, и началось прощанъе. А гдежъ бувъ Грицько?! На томъ самѳмъ мѣсци, где слѣдивъ го Федьку передъ трѣма днями. Стоявъ мовчки задуманный и кидався хвильями, повидимому ожидавъ ѓнчъ чѣгосъ приходу... Напоследокъ зачувъ поспѣшнй кроки... и руки Марины обвился блющомъ доокѳлъ шни Грицька... Довгенько они стояли, обнявшия, не говорячи ни слова одно до другого. — Та й о чѣмъ було говорити?... Поцѣлюнокъ красше выскаже, якъ слово...

„Бувай здоровъ, мѳй милый,“ прошептала Марина, чуючи голоса бурлаковъ, що Грицька кликали.

*) сплавы.

— „Живи здорова, моя голубко!“ тихо промовивъ Грицько и притиснувши еѣ сильно дѣ собѣ на прощанье, въ послѣднѣ горячо поцѣлювались!....

IV:

Давно вже поѣшли Колянкою плоты. Въ Чорностокахъ вже ѡтсвяткували Великдень, хотя й не дуже весело, бо въ селѣ були хѣба самѣ старці та хозяини. Парубкѡвъ навѣть не було трѣхъ а безъ парубкѡвъ и праздникъ не праздникъ. Уже й по проводахъ, пята недѣля минае а бурлакѡвъ якъ нема, такъ нема!... Уже й ярѣ пашницѣ, овест и ячмѣнь посеяні, Юрѣй близенько, — нѣ съ кимъ навѣть покачатися по зелененько зѡйшовшій пшеници!... Дѣвчата тужать, бабы охаються, старці не розберуть, чому они такъ довго бавляться!... Но найтяжше тужить Марина. А Федько на кождѡмъ кроку не дае ей спокою. Чи поѣде до криницѣ за водою — ѡнъ вже ту е; выйде на городъ полоти грядки цыбулі, ѡнъ вже стоить за огорожою и до дивной розмовы тягне. Приська щодня, нѣ сѣло нѣ пало, забѣгне въ хату, шепочесе зъ Мотрею и самѡй Маринѣ щось загадочного говорить, — до всѣго приплѣтае Федька. Мотря часто-густо заговорювала, що она не хоче, щобы довше Марина дѣбувала; добрѣ люде лучаються, не годится ними пометати. Марина слухала мовчки а серце ей билосѣ-товклося. Она знала, що еѣ сватають за Федька и частѣйше стала зѡтхати, частѣйше до рѣки выходити и въ далечь глядѣти, чи не иде Грицько, ей милый Грицько?!.. Довго-довгенько она просиджувала тутки и видѣла, якъ сонце заходитъ, якъ зѡрочка одна за другою затлѣвала на небѣ, якъ зъ пѡчнои темрявы пѡдводивсея мѣсяць и якъ ѡтъ ѣго свѣта искрами переливалися фалѣ тихо плывучои рѣчки.

Одного такого вечера, коли она, склонившия на вѣти вербы кучерявои, утерала рукавомъ сорочки слѣзы, що потокомъ лилися зъ ей очей, хтось доторкнувся ей плеча.

Она борзо озирнулася и на мѣсци замерла. Передъ нею стоявъ ненависный Федько.

„Марино,“ заговоривъ ѡнъ закрадливо и страстно „чого ты плачешь, марнуешься даромъ?!...“

Она хутко спамяталася и не дала ему кѡнчати:

— „Чого я плачу, не тобѣ знати,“ — ѡттяла она въ роздраженню свому напастникови и борзо поѣшла ѡтъ рѣки.

„Марино, Марино!...“ кричавъ и спѣшивъ въ слѣдъ за нею Федько.

Она обернулася, подѡйшла до него и смѣливо сказала притискаючи кождѡбѣе слово: „Слухай, Федьку, я знаю чого ты ѡтъ мене хочешь, но скажу просто — не люблю я тебе й не можу любити. За тебе мати менѣ спокою не дае, алежь кажу тобѣ ще разъ, не ходи за мною! — я кохаю Грицька!..“ — Сказавши се она бѣгцемъ, пустилася до дому...

„Коли не любишь, то мусишь“, заскреготавъ Федько и зареготався своимъ мерзенымъ, злораднымъ смѣхомъ. И ѡнъ смѣявся не безъ причины...

Тогдѣ, коли Марина сидѣла надъ водою, вернулись Бурлаки въ село; но межѣ ними не було одного — бѣдного Грицька... Где ѡнъ?... нѣхто не мѡгъ сказати певно. Всѣ го бачили на послѣднѡмъ постанку,

но ту ѓнъ защець а поиски всякѣ не помогли нічого. Другого дня вытягнули потопленника безъ головы. Все кинулися въ станову квартиру; но годѣ було сказати, чи то Гриць, чи нѣ, бо трупъ найденый бувъ нагій. „Но хтожь другій мѡгъ то бути, якъ не Гриць?...“ На томъ порѣшили и вернули домѡвъ а по селу прогомѣла вѣстка: „Грицько утонувъ!...“

V.

Повернули хлопці и Чорностоки ворухнулися. Бабы - свахи тѡлько-й дѣла, що бѣгали ѓтъ хаты до хаты, ставали свадьбиннї хустки и пропивали въ корчмѣ. Каждой недѣлї або свята бувало по три весѣлья, рѣдко коли одно. Всяду було весело; на всѣхъ лицахъ було написано одно слово: „празникъ!“

Одна лише душа страдала, одно лишь сердце терпѣло невыдержимї муки — то сердце Марины. Не будемо мы описувати цѣлого ей горя, тыхъ стогнѡвъ роспуки, тыхъ беспотѣшныхъ плачѡвъ, риданья и слѣзь, що она проливала ѓтъ рана до ночи, учувши страшну звѣсти о смерти Грицька. — Где Грицько?!... чи вжежь ѓнъ утопився?! — Она не вѣрила и не хотѣла вѣрити... „Нѣ, ѓнъ живий“, було заодно ей на гадцѣ. Старый Охримъ такожъ будцѣмъ не довѣрявъ рознесшѡйся вѣсти и ему здавалося, що ѓтъ, не нынѣ, то завтра передъ нимъ, мовъ зъ землї вырасте Грицько!....

А Федько тымчасомъ не дрѣмавъ, не дрѣмала такожъ и Приська а наибѡльше всѣхъ Мотря. Не минало дня, щобы Федько не атакувавъ Марины коло колодезя, Приська на улицї, коли выгоняла въ поле череду, а Мотря всяду, на кождѡмъ мѣсци. Провѣдавши по поворотѣ бурлакѡвъ дѣйстну причину, зъ якої Марина ѓтправила Федька, Мотря навѣтъ пожалувала дочкы и щиро-сердечно жалъ ей було Грицька; но за те она ще дужше бажала осягнути цѣль: „одружити Марину съ Федькомъ.“

Зъ матѣрного права она вживала навѣтъ кочерги и ожога, не згадуючи вже о великої силѣ злѡстныхъ и дошѣкающихъ насмѣшокъ и безпощадныхъ проклонѡвъ. Самъ Охримъ бувъ за тымъ весѣльемъ, надѣючися, що Марина стане для нѣго въ замѣну за незабутаго Грицька.

Наконецъ на Вознесенье явилися до Марины вже офїціальнї сваты Федька. Пѡсля звычайныхъ привѣтѡвъ они звернулися до Марины но не добилися ѓтъ неи нї словечка. Пѡшли собѣ, гей то кажутъ, несолено посербавши.

„Марино!“ розлютилася Мотря, коли сваты выйшли зъ хаты — „слухай проклята дѣвка, чи довго я ще буду съ тобою панькатися? Очmano ты сатаниньска!“

— Мамо, мамо, — промовила плачуца на взридь Марина.

„Яка я тобѣ въ чорта мати?.. То матери такъ слухають?!.“ — и Мотря вхопивши за косы немилосердно свою дочку стала по хатѣ волочити...

— „Мамо, — голосила нещаслива, — що хочете робѣтъ, не можу я выйти за Федька!..“ Мотря остановилася немовъ ужалена. Сѣпанье за косы она уважала найневѣйшимъ и послѣднимъ средствомъ пѡдклонити дочку пѡдъ свою волю.

„Коли не хочешь, — сказано заверещала она — то геть стерво зъ моихъ очей!... Скидай сподницю, сорочку!.. то всё мое скидай, шельмо!... и бѣжи хоть на край свѣта!.... Скидай! Ты менѣ не дочка, я тобѣ не мати!...“

Мертва блѣдъ розлилася по лицу Марины. Довго она не могла повернути языкомъ, щобы хоть що небудь промовити. Наконецъ ей губы отчинились и она машинально проговорила: „Мамо, не бийте мене и не проганяйте!.. пѣсля Петровки...“ И тутъ мало не вырвалося зъ устъ ей слово обѣтне, но она прецѣнь его не сказала и въ мигъ кинулася зъ хаты дъ рѣцѣ...

VI.

Саме тогдѣ Грицько, що и не гадавъ топитися (пѣдчасъ послѣднѣи стоянки онъ приставъ до другои артели, идучои Нѣманомъ съ пшеницею, а що барки сейчасъ отходили, а его товариши розбрелися по шинкахъ, то онъ и не мѣгъ имъ своего отплытья объявити), приближався съ найсолдшими надѣями и гадками къ Черностокамъ. Отъ заробивъ онъ 50 карбованцѣвъ, не появится передъ своею милою съ голыми руками, онъ одягне еѣ, якъ ляльку и поведе пѣдъ вѣнецъ.

На небѣ засверкали зѣрочки, зъ-за лѣса выглянувъ повный мѣсяць и озаривъ хрестъ на Черностоцкѣи церквѣ. — Грицько подвоивъ кроки, и отъ онъ вже пѣдъ самою горою — сердце забилося — затрѣпотало, коли онъ ставъ пѣдѣйматися знакомою дорогою въ рѣдне село.

Но.. чу!... що то?!.. Остановився и заперъ въ собѣ духъ... Изъ пѣдъ горы неслися страстнѣи, тужнѣи звуки елегичнои пѣснѣи:

*„Впютъ вѣтры, спютъ буйнѣи...
„Ажъ дерева гнутя!...“*

звуки, то затихающѣи, немовъ зѣтханья знемогающого страдальца, то пѣдвысшающѣи и розкочующѣи далекою луною, немовъ шумъ страшнои бурѣи, що шибаячнися по рѣкахъ, лѣсахъ и горахъ ломить по дорозѣи все, що лишь надбыле....

„Дежь ты милѣи чернобрывий?!“

роздався вже голосъ рознуки... Грицько стрепенувся... ёго кинуло въ жаръ... онъ пѣзнавъ голосъ... То бувъ голосъ его милои, его дорогои Марины!... Що силы кинулся въ ту сторону, отки неслися звуки и не замѣчаючи того, якъ камѣнье вылѣтало зъ пѣдъ его нѣгъ и зъ шумомъ падало въ рѣку...

„Марино!“... „Грицю!“... раздалися грѣмкѣи, дуже-дуже радѣстнѣи крики и дзвѣнкѣи поцѣлюнокъ залунавъ легесько въ мертвыхъ розкалинахъ горы!...

Довго ще дзвенѣли въ воздухъ солодкѣи рѣчи, прорыванѣи цѣлюнками..., но ихъ нѣхто не чувъ; лишь рѣчка, бѣючнися срѣбными фалами о каменнѣи скалы, въ ряды-годы давали знати щасливѣи парѣ, що и она вже за день натомилась що и ей треба отѣтхнути!...

Богъ въ помѣчь вамъ, хоть бѣднѣи, но за тото щасливѣи люде!!.

Ром. Розм...

СТРѢЛЕЦЪ.

(За ШИЛЛЕРОМЪ.)

Гы яглятъ не хочешь пасти?
Тажь то роскошь, тажь то рай,
Бачь, ягя скубе травицю
Понадъ потѣкъ, понадъ край.
„Ой пустѣтъ мя нене зоре,
„Най на ловы йду на горы!“

Череды не хочешь вабить,
Выгравати у сурму?
Мило грають тамъ дзвѣночки
У лѣсѣчку, у гаю.
„Нене рыбѣю, нене зоре,
„Ой на ловы, ой на горы!“

Цвѣточокъ не хочешь ждати
Що на грядцѣ тамъ растутъ?
Тажь на горахъ ихъ не мати,
Цвѣты въ горахъ не цвѣтуть!
„Дайте похѣй ми съ цвѣтами
Мамо, гину за горами!“

И пошовъ юнакъ на ловы
И замчився, залетѣвъ,
Мовъ шаленый, мовъ зъ намовы
Въ безвѣстїа, у темный рѣвъ!
Передъ нимъ, мовъ вѣтеръ грае,
Скѣчка*) рветъ ся, утѣнае.

На скалу, та на високу,
Мнитъся на самый вершокъ,
Не пытае, що се скѣля
Скѣля-вежа, не горбокъ!
А за нею горе-мука
Йде стрѣлецка закаблука.

*) Такъ называютъ въ некоторыхъ сторонахъ Подгаецкого п. дикую козу.

*Вже й съ кручею йде въ заводы,
Стала мовбы на леду,
Тамъ де скалы гублять сходы,
Гиле стежка безъ слѣду!
Подо ногами пропасть-мука
У задѣ стрѣльца штука!*

*Зарычала, плачуть очи,
Нѣбѣ просить, хотъ нѣма,
Ворогъ криви нити хоче,
Закаблугу поддѣйма!
Ажъ скала трѣсь — потахае
Зъ скелѣ вѣдьма вылѣзае!*

*И мовъ та богиня-мати
Закрывае звѣрину:
„Годѣ горе посылати
Ти до мене подѣ землю!
Всѣмъ земля памѣ мѣсяца рада,
Що ты хочешъ въ мого стада?“*

Шурко.

ДВА ПРИЯТЕЛІ.

Оповѣданье.

И що вы, куме, говорите о приязни. Приятелі, приятелі! А я вамъ незнатищо ставлю и кажу, що нема на свѣтѣ правдивой приязни, ані правдивыхъ приятелѣвъ! Звѣтъ мя, якимъ хочете, — говорѣтъ, що вамъ злюбится, — я все буду свое! Бо и щожъ то: приятель? Чи найдете такого приятеля, щобы вамъ або тамъ въ нуждѣ помѣгъ, або що тамъ поратовавъ? Отъ говорится, абы ся говорило, тай годѣ! А сли хочете, — то я вамъ ось сейчасъ и доказъ розкажу, абысте знали, якъ то мало нынѣ можъ спуститися на приятеля!

Таже вы знаете, въ якѣй я бувъ приязни съ Хомою Подгорбочнымъ. Тай якже намъ не було й побратиматись! Мы, бачите, оба були парубки на цѣле село; хлопці, мовъ дубье, —

а крeпкі, и на маетку родичовъ Богъ не скривдивъ, ані насъ на працѣвитости. Выстроимося, бувало, що недѣлі, якъ Богъ приказавъ, — не соромъ межи людей показатися. А дѣвчата! О, що вже тоті не налѣтають за ними, — то святый ихъ Андрѣй одинъ знае! Звѣстно, — чисті хлопаки и не абыякихъ батьковъ дѣти.

Товаришовали мы съ Хомою, що ажъ любо. Чи, бувало, въ лѣсъ по дрова, чи въ очереты съ стрѣльбами на качки, чи до танцю, чи й до другого дѣла, — мы оба, тай оба. И не було межи нами ніякои ані сварки ані незгоды. Скаже було Хома: Семене, — вийди завтра на мою сѣножатку підтяти тамъ троха травы, твоя уже покошена! — Та чому не вийти, — вийду, — говорю. Скажу було Хомѣ: Побратиме, — у васъ нема роботы, — озмѣть нашъ волокъ та понаправляйте, — подемъ зъ недѣлі въ Днѣстеръ на рыбу. — А, то добре! каже Хома, — и сейчасъ бере волокъ до направи.

Наше село, якъ бачите, надъ самымъ Днѣстромъ тай ще на рѣвнинѣ. А мы оба дуже охочі були до рыбацтва. Подемъ, бувало, чи то съ саками, чи съ волоками, чи якъ у повѣнь, съ крошнями, наловимъ такой красоты, що каръ-карезный! Е ще и собѣ и на продажъ!

Ну нічо! Парубочили мы съ Хомою якъ рѣдні братья. Неразъ и дивувались люде. Якъ, они, кажуть, — погодятся? Та то немовъ огонь а вода! Я, бачите, зъ роду повѣльный собѣ, — а Хома, то прудке, якъ искра. Але що то й говорити; стали приятелями, — такъ годѣ вже позадъ себе оглядатись! Якосъ мы погодились, тай ще й якъ. Кобы такъ наша громада кожного разу годилася при выборѣ нового вѣйта, то певнобы не було у насъ неразъ такой кавзы, якъ буває!

Эхъ, лѣта, лѣта молоді! Хороші бы вы були, золоті бы вы були для каждого парубка, сли бы не приходила на васъ тота страшна вѣдьма-бранка! Ще то теперъ, — то все не такъ. Возмутъ тѣ до войска, — ну, бодай чоловѣка за чоловѣка держать; не збыткуются, якъ надъ нѣминовъ. Правда, — прийдеся ще й теперъ не одному ѳтѣбрати свое, закимъ ся тои муштры выучить, — та що то противъ давного? А впрочѣмъ и старі люди говорятъ: Доти ся песъ не навчитъ плывати, доки му ся въ уха не налье, — нема науки безъ муки. Алежъ бо теперъ самъ той асентерунокъ, — то уже не такой страшный, якъ бувало. Ставится разъ, другій, третій, — не возмутъ, — вышишуть, и ты вѣльный, хочъ женися, — хочъ

дальше гуляй! Але за моихъ часѡвъ, — о, то не туды йшло! Крый насъ Боже ѡтъ такого! То бувало мандаторъ самъ списуе и подае, — кого му ся подобае, до асентерунку, — не пытае, чи ѡнъ уже ставився три чи шѣсть чи кѡлько разѡвъ. Такъ бувало не одинъ бѣдолаха и десять и пятнадцать лѣтъ жие въ вѣчнѡмъ страху. — Ось, гадае собѣ, спадуть шандарй, — закують въ ланцюшки, тай гайда пѡдъ мѣру! А то бачите, не туды йшло, що нынѣ. Не йшли хлопці такъ самй до бецирку — не ставились такъ якъ теперъ, — утѣкали и ховалися, кто куда мѡгъ, — а мандаторй съ шанدارами волочилися за ними по всѣхъ закомаркахъ. Погано було жити на свѣтѣ.

Ось гдесъ такъ середъ мясницъ чуемъ и мы: Записано насъ до асентерунку. Боже, — зѡвляло въ менѣ серденько, якъ емъ того почувъ. А мѡй Хома ажъ одеревѣвъ цѣлый, сердешный.

— Не дожидаймосъ, каже, Семене, лихой години на себе, — утѣкаймо!

— Утѣкаймо! кажу й я, тай побѣгъ домѡвъ збиратися. Тато, мама, всѣ дома, якъ почувли, що дѣся, — такъ и померкли зъ превеликого жалю. Сыночку, сыночку! заводили мама, — одного тя маю, якъ одну душу въ Бога, — тай того ми тя хотять выдерти.

— Цыть стара, — сказали татко крѡзь слѣзы, — не держи го, — най иде, — чень го Богъ милосерный устереже ѡтъ тяжкой нужды! Збирайся, небоже, — прощайся съ матѣрю, съ сестрами, — пѡдемъ, — пѡдведу тя за село.

Зѡбрався я, попрощався, ненька умлѣли, якъ я выйшовъ.

— Семене, Семене, вернися, кричали они.

Я вернувся.

— Най ся хоть надивлю на тебе, сыночку мѡй, соколе мѡй, душенько моя! Може то послѣдній разъ тебе бачу.

— Дайте, матко, спокѡй, — Богъ ласкавъ! ѡтповѣвъ я дрожачимъ голосомъ цѣлюючи ихъ въ колѣна, — а самому ажъ сердце стискалось.

Пѡшли мы съ татомъ долѣ загородовъ надъ Диѣстеръ. Тамъ ждавъ уже на мене Хома. Тато поблагословили насъ, — порозповѣдали, где и куды якй крыѣвки, — мы попрощались тай пѡшли.

Ой, набѣдувались мы до весны, — Боже единый, — ты самъ то знаешь! ітъ чуемъ по селахъ туды и сюды бушуютъ шандарй, — того и другого зловили. Насъ ще якось Господь

сохранявъ. Мы все держались приднѣстрянскихъ сторѣнъ, мокрякѣвъ та очеретѣвъ.

Ажъ отъ въ однѣмъ селѣ говорятъ намъ: Утѣкайте въ поле, — шандарі зъ двоухъ сторѣнъ надѣйшли, — перешукують очереты, — выловлятъ васъ, якъ рыбу въ саку. Падоньку нещасный, — куды ту повернутися? Въ селѣ сховатися, — и гадки нема, — въ поле утѣкати, — то напевно пропадати: поле чисте, — лѣса и потока нема, — выловлятъ, — хиба бы у насъ заячі ноги, — або хибабисмо поховалися въ мышачі норы.

— Хомо, прийдеса пропадати ажъ ту! кажу я, — опускаючи руки. Мы уже щось три ночи не спали, — помучились, утепенились, — що ледво дыхаемъ. Нема силы и крокомъ поступитися, не то утѣкати по полю.

— Знаешъ що, — каже прудко Хома. Ходи за мновъ.

— Куды?

— Не пытай, ходи, — сли не хочешъ пропадати!

Я знавъ прудку натуру Хома, — змѣгся якось тай иду. Дороговъ гадаю собѣ:

— И тото приятель, то щирый товаришь! Веде мя кудысь, — Богъ вѣсть куды, — а словечка щирого не скаже, — не потѣшитъ, не порадить! Гой, гой, — свѣте мѣй бѣлый, — нещасна моя годинонько!

Правда, — неразъ менѣ и до той поры Хома оставъ у великѣй пригодѣ, — неразъ ратувавъ мене не зважаючи на свое небезпеченство, — ну, алежъ и я не лишавъ его ніколи въ ніякѣй потребѣ, — слухавъ его, яко отця.

Такъ и теперь.

Таке розгадаючи иду, ледви ноги волочучи, по якѣйсъ обочи кругъ села за Хомою. Иду, та дивлюся, куды ѣнь поведе.

— Говъ! сказавъ Хома, пѣходячи до самой крайной хаты, — ту треба ѣтпочити.

— Ту ѣтпочивати? скрикнувъ я роздивившись. Хома, — а тобѣ що такого? Таже то сама крайна хата, — стоить на такѣй голотечи безъ найменшого захисту, — ту насъ такъ найдуть и зловлятъ, якъ воробця въ силѣ!

— Ту мусимъ спочивати! сказавъ зновъ Хома холодно и твердо. Я не можу дальше!

— Алежъ чловѣче, — бѣйся Бога! кричу я, — самъ ся въ пропасть пхаешъ! Що тобѣ сталося, чи ти розумъ зъ головы

выплывъ. Я ту не буду спочивати, абысь ми не знати що дававъ!

— Не будешь? Га, то якъ хочешь. Я тутъ спочиваю!

— Ходи бодай до онтой стырты та тамъ зарыемся въ сѣно. Не дурѣй, чоловіче, не пхай ся самъ въ нужду.

— Я и крокомъ ѳтти не рушуся! сказавъ зновъ уперто Хома и пошовъ до хаты.

— Боже мѳй милосерный — и тожъто ми приятель, то ми ширый товаришъ! Доброхѳтъ пхае мене и себе у рѣзницю! И не уступитъ ѳтъ своего, хоть гинь! Упреся якъ козель рогами! Мати Пречиста! ратуй мене ѳтъ злои нужды и ѳтъ такого приятеля!

— Но щожъ теперь дѣяти? гадаю собѣ дальше. Прийдеся самому пропадати! Эхъ, — гадаю си дальше, — пропадати менѣ самому где инде, а Хома ту, — волимо уже бодай оба разомъ гинути!

Я пошовъ за Хомою до хаты.

— А що, нагадався — нарозумѣвся? пытае ѳнь мене съ насмѣшкою. Боже, — ѳнь ще насмѣвася зъ моеи нужды!

Хата, до котрой ми зайшли, то була на повъ розвалена стара кучка, — мешканье старого дѣда-жебрака. Лишь лѣтомъ ѳнь ту часомъ ночувавъ, — зимою сидѣвъ у селѣ, — а и лѣтомъ звычайно цѣлыми тыжнямы волочився по селахъ за жебраннымъ хлѣбомъ. И мы не застали го. Хата була засунена засувомъ, — але Хома ѳтсунувъ его кусникомъ якогось патика. Въ хатѣ не було нічо крѳмъ кѳлькохъ торбъ, палицѣ дѣдовиц, шапки посшиваной зъ тысячныхъ латокъ тай гдеякихъ другихъ лахѳвъ.

Но менѣ дивно було, чого той Хома таке тѣшитя и бѣгае по хатинѣ.

— Гей Семене, — каже ѳнь, — ты бачу дверѣ засунувъ! Не засувай ихъ, — ще и ѳтхили троха, — ту душно!

Боже мѳй милый, — той чоловікъ, видно весь розумъ стративъ, чи що!

— ѳтсунь дверѣ и ѳтхили, чуешь? гукнувъ на мене.

Щожъ було робити! Мусѣвемъ слухати налыбоватого.

— Розбирайся и лягай спати, — треба проспатися, бо въ ночи и на волосокъ окомъ не змигнемъ!

Я стою, вытрѣщивши на него очи, самъ не знаю, що дѣется зѳ мною.

— Чуешь, чи нѣ, тумане ђсѣмнадцатый, — розбирайся та лягай спати. Якъ буде часъ ити, я тя збуджу.

Менѣ переверталосѣ въ серци и кишѣло, якъ въ кѣтлѣ. Слѣзы выступали ми на очи.

— Хомо! кажу крѣзь плачь, — що тобѣ сталосѣ? Чи ты стративъ Бога зъ серця, чи ты забувъ, що маешь родичей, — чи ты забувъ що шандарѣ леда хвиля надпадуть! Що ты робишь. Зглянься на Бога, не губи насъ обохъ. Таже мы колись були товаришами, — я любивъ тебе щиро, якъ свого рѣдного брата! Що я тобѣ провинивъ, — за що ты хочешь мене вѣку збавити!

И що гадаете, — Хома змягчився тою бесѣдою? Бодай такъ пси траву пасли! ђтвернувся вамъ ђтъ мене, якъ нелюдь, потеръ вѣдай руковъ по чолѣ, чи по лицю, — тай въ смѣхъ.

— Ха, ха, ха! Отто ми парубокъ! реготався. Занюхавъ бѣду, якъ той слѣпый ковбасу въ борщи, тай уже: гину, каже, — нема мя!

Отто, видите, — щирый приятель! И спустижь ся на такого чоловѣка! Заждѣтъ, — яке ђнѣ менѣ ще выстроивъ.

— Семене, — каже Хома по хвили уже якосъ лагѣднѣйше, — Семене, братчику, — хйба ты гадаешь, що я тебе не люблю, що я бы не ђтдавъ житѣя мого за тебе? Хйба ты забувъ, що мы оба на одной дорозѣ? Не гадай прецѣнь, що я зъ глузду звернувся, або що, — що хочу себе и тебе погубити! Лишь роби, якъ ти кажу, а увидишь, що я ще не такй дурный, якъ тобѣ видится.

Троха мене успокоили тѣи слова, — а зрештовъ, щожъ було робити? Розѣѣдѣвся я, — постеливъ сѣракъ на землю и лягъ. Але где тамъ менѣ заснути.

Дрожу дѣлымъ тѣломъ, якъ рыба въ матни! Комубы въ тяжкѣй тревозѣ сонъ до головы брався?

Хома не лягавъ, — шаривъ щось по хатѣ. Що ђнѣ задумавъ? Господь его знае, — я не догадаю ся, абы й що!

— Семене, — каже ђнѣ видячи, що не можу заснути, — на, выпий!

И пѣднѣсь менѣ порядну чарку горѣвки. Горѣвку ђнѣ мавъ при собѣ, — чарку найшовъ гдесъ у закутку.

Я выпивъ. Нанѣй бувъ сильный, — мене якосъ проняло теломъ, — змученье ђтѣзвалось, — за хвилюку я заснувъ, мовъ камѣнь.

Не знаю чи довго я спавъ, — ажъ ось Хома будить мене зновъ.

— Семене, — Семене, — вставай, — шандарі!

Послѣдне слово, мовъ ясній грѣмъ надъ ухомъ, протверзило мя въ однѣй хвили.

— Где, где? пытаю зѣрвавшись на рѣвнѣ ноги.

— Не пытай, — роби що ти скажу!

— Що робити?

— Зажмури очи, — и не ѳтвирай ихъ, абы що було, — ажъ доки ти не скажу! Памятай.

— Добре, добре!

— А теперъ на ти отсе въ руку!

Я взявъ, — то бувъ мотузокъ, чи воловѣдъ, чи якійсь рубець, — не знаю.

— Держись добре.

— Держу.

— Ходи теперъ за мновъ.

Мы пѣшли.

Дороговъ чую, — крикъ якійсь, — плачь, завѣдъ, — товаръ реве, — пси гавкають, — пѣдъ ногами болото, — мы вѣдай идемъ селомъ.

— Хомо, — бѣйся Бога, — куда ты ведешь мене.

— Ані слова, — тумане, — шандарі надходять! шепнувъ ѳнъ менѣ своимъ твердымъ голосомъ. Я замеръ зѣ страху.

Оттутъ намъ буде, гадаю собѣ! Пропала коза пропала й берега!

Идемъ дальше, — а пѣдомновъ колѣна лишъ диль, диль, диль!

Ажъ ось чую :

— А zkad wy dziady? пытае рѣзкій голосъ.

То певно шандаръ, — гадаю собѣ. Но, — Господи помилуй грѣшну душу! Заразъ и до насъ заговорить! Дивно ми лишень, — чому насампередъ говорить до якихось дѣдовъ.

Тихій, дряхлый, дѣдовскій голосъ ѳтповѣвъ туй передомновъ :

— Зъ бѣлого свѣта, — паночку ласкавый! Мы божіи ятарці, — братья близці. Въ рѣцѣ купалися, въ воду нурялися; с его зануривъ, а ѳнъ въ водѣ очи погубивъ. Хотѣвъ найти та не мѣгъ, — таки до дому побѣгъ.

— Ха, ха, ха! засмѣялось кѣлька голосѣвъ.

Боже ласкавый, — ту ихъ мусить бути немало. И чѣму

они не хватають, не вяжуть насъ? навѣтъ не ѳтзываются нї словомъ до насъ!

— *Gdzie mieszkacie, włóczęgi?* пытавъ зновъ рѣзкій голосъ, — но видно було, що крѳзь смѣхъ.

— Край воды, паночку, край воды! Наша хата зъ лободы, — зацѣпка зъ репьяха, а стрѣха зъ лопуха!

Зновъ смѣхъ доокола, — но шандарї ще не займають насъ. Я дрожу цѣлый и держу ся за мотузокъ не смѣючи уже направду зѳ страху проглотнути на свѣтъ. Гадаю собѣ: Найбуде, що мае бути, — побачу, якъ то скѳнчится.

— *Jakiś bestya wesóły!* сказавъ насмѣявшись до сыта рѣзкій голосъ до другихъ. *Ale chodźmy już. Zdaje mi się, w tej stercie za wsią uda się nam złowić jakiego ptaszka!*

Я чувъ, якъ шандарї реточучись ѳтдалилися и зъ диву не знавъ, где стою.

— Ходи слѣпый братище! кричавъ дѣдовскїй дряхливый голосъ все еще передѳмною, — ходи тамъ где вѣтеръ свище, — на вѣтеръ полягаемъ, — вѣт ромъ ся покрываемъ, вѣтеръ пѳдъ голову оземемъ и тепленько заснемъ.

— *Złodziej z swoimi przymówkami!* почувлось менѣ зъ далека. Хома сѣпнувъ мене за шнурокъ. Я пѳшовъ за нимъ все еще незнаючи докладно, чи то сонъ, чи ява, що зѳ мною дѣсь.

Мы йшли еще досыть довго.

— Ну, — ѳтвори очи слѣпый коте! сказавъ до мене весело Хома. Я проглянувъ. Густа мрака уже розсѣлася кругъ насъ по полю, — далеко еще видѣло ся село, пѳзначне по клубахъ дыму, що ту и тамъ вносилися по надъ низкї, соломянї стрѣхи.

— Ну, що, зѣбли тя шандарї? пытавъ Хома смѣючись.

Я не ѳповѣвъ и слова, — я не мѳгъ ще прийти до себе.

— Товаришу любый, — а видишь, що я не пхнувъ тебе у пропасть! сказавъ ѳнъ по тихо. Я теперъ першїй разъ поглянувъ на него. Що се зновъ? Якїй дѣдъ сѣ довговъ, сивовъ бородою стоявъ при менѣ.

— Во имя Отца и Сына, — а тобѣ що, Хома?

— То, що й тобѣ! ѳповѣвъ ѳнъ.

— То що й менѣ? А се якъ ты гадаешъ?

— Подивися въ воду на свою уроду! ѳтказувавъ ѳнъ дряхливымъ дѣдовскимъ голосомъ. Недалеко була широка калужа, — я поглянувъ — угу на тя маро! слибымъ не знаю, що я мере я самъ, — то бымся не пѳзнавъ, абы щѳ! Дѣдъ тай

дѣдъ зъ мене, — хотъ гинь не пѣзнаешъ Семена. Пообвѣшуваний торбами, съ довговъ палицевъ въ руцѣ, съ сорокатовъ шапковъ на головѣ, Хома й собѣжъ такъ! того то ѡнъ казавъ менѣ такъ напруго йти спати въ дѣдѡвскѡй хатѣ! Угу!

Такъ мы, бачите, уйшли на той разъ бѣды, но чи гадаете, що на тѡмъ скѡнчилось? Пошукуванья тревали дальше, — мы йшли та йшли въ различнѣ стороны, — колесили та колесили за Днѣстромъ. Ажъ ось чуемо: уже уняла ся трохе бѣда, — уже нема шандарѡвъ въ околицѣ. Но, слава тобѣ Господи, — гадаемъ, — таки мы на сей разъ спаслися! Теперь треба старатися вертати гдеякимъ чиномъ до дому. Радъ, Хомо! Провадъ, Хомо! Хома взявся провадити.

Мы вертали поволи, манѡвцями, — осторожно, щобъ где несподѣвано не попастись въ руки шандарамъ. Богъ помѡгъ, — мы зближились уже до своего села, — ось лишъ пѡвъ мильки, не дальше. Ктобы бувъ гадавъ, що ту найдемъ то, чогосмо майже черезъ пѡвъ року не могли найти! А таки нашли свою бѣду на мостѣ, якъ кажуть, — тай то черезъ мого приятеля черезъ Хому.

Сидѣли мы два дни въ очеретѣ. Було чутно, що ще въ нашѡмъ селѣ шандарѣ. Другого дня вечеромъ каже Хома:

— Знаешъ що, Семене. Мене нога болить, — можебъ ты, вийшовъ где у село, — розвѣдався, що чувати, та принѣсь що їсти.

Я пѡшовъ. Ледвомъ вийшовъ зъ очерету, — дивлюся, — шандарѣ ходять по полю. Я побачивши ихъ, ажъ одобелѣвъ зъ переполоху. Господи, — анужъ но они побачать мене! Эхъ, — задеръ я полы, — змыкай у очеретъ, — но вже було запѡзно, — доглянули мене собачѣ дѣти, — пустились за мною на vzdогѡнъ. Ще лишъ то собѣ пригадую, що ихъ було чтырохъ.

Якъ и куды я бѣгъ, — не тямлю. То лишъ тямлю, щомъ обмоченый, обшарпапый, окровавленный упавъ коло Хомы. Хома ѡтъ разу понявъ, о що йде.

— Вставай, — крикнувъ ѡнъ менѣ, — скачи пѡдъ мѡсть! Недалеко бувъ мѡсть черезъ рѣку. Пѡдъ нимъ була знаема намъ крыѣвка. Я добувъ послѣднихъ силъ и вставъ.

— А тыжъ куда подѣшеся?

— Бѣгай, — уже я собѣ поражду!

Я побѣгъ, оставивши его.

Не знаю и до нынѣ, що за хитрѡсть придумавъ бувъ

Хома, щобы и сей разъ уйти погони. За хвилию, дрожачи на цѣлѣмъ тѣлѣ, сидѣвъ я уже пѣдъ мостомъ схованый безопасно. Сиджу я, сиджу, — поволи й страхъ пройшовъ, — надзираю, — надслушую, що стане ся съ Хомою, — нічо не чути, — лишь рѣка шумить бокомъ по пѣдъ мѣсть.

Довго я сидѣвъ скулений, неподвижный пѣдъ мостомъ межи двома деллинами. Ажъ ось чую якійсь гомѣнь. Зазираю зъ далека. Господи милосерный, — сежь мого приятеля, мого Хому, ведуть шандарі. На рукахъ и ногахъ побрязкують ланцюшки, — шандарі окружили го и поблыскують лверами. Менѣ въ очехъ потемнѣло, — сердце мовъ ледомъ обдало. Смотрю лѣпше, — Хома по саму шию мокрый, обталапанный, ще до того повно на нѣмъ шувару, гнилого листья и зеленои, водяной травы. Цевно неборакъ хотѣвъ схватись въ баюру, — та дармо, — найшли го, — зловили!

— Слава тобѣ Господи, що хотъ я спасенъ, — подумавъ я собѣ, — скулився въ трое и сиджу тихо, ледви духъ въ собѣ переводжу.

Ну, — ктобы гадавъ, — що Хома бодай теперъ не схоче менѣ зашкодити! Гай гай, Боже единый! Приятель, приятель! Слушайте лишень, на яку хитрѣсть узався мой приятель неприторонный, — щобы й мене погубити и выдати въ руки шандарамъ. Слухаю я, — чути зъ далека кроки. Идутъ шандарі на той мѣсть, где я сиджу. Говъ, — чую ще щось. Ктось чи спѣвае чи що! Прислухаюсь ближе, — то голосъ Хома. Иде ѡнь та нѣбы приспѣвуе протяжно:

Ой Семене, мой друже Семене:

Та скажи ты мому батькови ѡтъ мене, —

Що не буде вже Хома

У педѣленьку дома!

— Добре, добре! крикнувъ я зъ пѣдъ моста, порушенный жалѣбнымъ Хоминымъ спѣвомъ.

Господи, — якъ я въ тѣй хвили налякса власного голосу! Жити-умирати буду, — а тота хвиля не выйде ми зъ памяти. Менѣ зашумѣло въ ухахъ, замерецало передъ очима, — кровь бухнула до головы, — самъ не знаю, що зѣ мновъ сталося.

Я очутися на мостѣ. Два шандарі держали мене за руки, — одинъ замыкавъ на желѣзну колодку ланцюшокъ, котрымъ були звязані. Я рушивъ ногою, — на нѣй забреньчавъ такой самый ланцюшокъ.

И вы говорѣтъ менѣ о приязни! Чижъ то по приятельски поступивъ собѣ Хома зѣ мною.

Я поглянувъ на него. Стоявъ понурый, мокрый, дрожацій. Разъ лишень глипнувъ на мене, — въ его очехъ крутились слёзы.... Що менѣ зъ тыхъ слёзъ? Они нѣ менѣ, нѣ ему не помогутъ!

На другій день намъ уже обстригли кучерї. Мы були вояками.

. . . . .

Охъ, приязнь, приязнь! товариство! Далось ты менѣ горко въ знаки, — не забуду я тебе до смерти! Бо черезъ тебе пропали мои лѣта молодї!

Джеседжсаликѣ.

Молодѣй Руси.

(Урысокѣ.)

Вольной Неньки невольнї дѣти
Киньтесъ зъ ѳваговъ на чолѣ:
Де сонця-правды буйнї квѣты,
Надъ тую славу немае, нѣ!
Найдете долю, що минула:
На лонѣ Неньки ей житье:
Що велитъ-духи, кажуть, чули,
Райске, спасенне се чутье!
Внесѣтъ ся-жъ смѣло, мовъ на крылахъ,
Надъ теперѣшнѣсть и роки,
Най блисне въ вашихъ буйныхъ хвиляхъ
Свѣтло будуще и вѣки! —
Неразъ вамъ 'прийде й замѣшатись,
Всѣлякї на свѣтѣ с дива,
То обѣймѣтесъ братъ мовъ зъ братомъ:
Въ едности сѣйте, а будуть жнива! —
А-якъ тї рѣки далеко, широко
По свѣту ваять ся и въ море падутъ
Якъ те сонце свѣтитъ прозира' глибоко:
И тьма прожене ся, блудила*) зайдутъ —

*) Irrlichter, błędne światelka.

Такъ вы вѣрнѣи дѣти глыбоко взирайте
Въ душу лючку окомъ, народъ бережѣть,
Якъ тѣ рѣки въ море, отъ такъ вы сплывайте
Во свѣтло науки, и тьму проженѣть!

Бьлокерицкій.

СЪМНАДЦАТІИ и ДВАДЦАТЬ-ПЕРШІИ УРОДИНЫ

Оповѣданье

МАРИИ СОФІИ ШВАРЦЪ.

Була то сѣмнадцата роковщина моихъ уродинъ; дуже важный день; особливо, понеже буламъ влюблена.

Инженьеръ Альбертъ Квѣтка бувъ предметомъ моего жару. Не дастся то и заперечити, що молодіи инженеры одъ желѣзницѣи дуже невоздержнѣи: крадутъ сердца селянокъ такъ само зручно, якъ офицеры гвардіи — мѣщанокъ.

Якій такій изъ тыхъ вѣтрогонѣвъ не успѣе вамъ ще и обернутися, а спокойнѣи невинного дѣвчати уже пропавъ, а она цѣла въ любви и печали, — бѣдне дитя!

Злодѣи, котрый забравъ мое сердце, бувъ идеальнѣи жужеского пола, то розумѣеся само черезъ себе. Я мало го знала, но, — але то не дѣлало его совершенству жадного ущербку.

Но слибы мя кто запытавъ, въ чѣмъ лежали его совершенства, тогда певно не булабымъ въ состоянью дати точну отповѣдь.

Коли дѣвчина мае вже сѣмнадцать лѣтъ, то любить, понеже то справляе приятнѣость. И щобъ сердце цѣлкомъ розогнити, то досытъ съ муциною кѣлька разѣвъ перетанцовати.

Мы, инженеръ и я, танцовали неразъ разомъ.

Онъ танцовавъ, якъ ангелъ, — такъ думала я тогды, — сли припустимо, що ангелы танцюють. Такожъ гралисмо разъ на аматорскѣи театръ: онъ любовника, а я любовницю; при той способнѣости розгорѣлася моя склоннѣость въ любовь.

Правда, декотри критики сказали, що онъ зле одогравъ свою роль, но я перечила тому всеи силами. Правда, приведено и мене до мовчанья увѣряючи, що я свою рѣчь не лѣнше здѣлала.

Але чижъ можна було добре грати въ столѣ, де старіи коцы служили за кулісы? Все то певно провинивъ лишь люкаль а не граючѣи.

Инженьеръ Альбертъ Квѣтка бувъ затымъ идеаломъ, а кождый, кто противно удержувавъ, почитався ворогомъ. Моя сродничка Регіна була власне такъ смѣлоу, противитися менѣ, и длятого ненавиждѣламъ еѣ цѣлымъ сердцемъ.

На день торжества моихъ уродинъ запросивъ мой вуйко околичну молодѣжь, межѣ прочими такожъ Альберта. Мы мали танцовати и якъ наилучше забавлятися.

Мой инженеръ повиненбы еще рано даму своего сердца одвѣдати, щобъ ей належну честь оддати, — такъ шептала менѣ фантазія. —

Тогожь самого ранка прибралася я зъ бѣлою старанностью, нѣжь звичайно. Мое два лѣкти высоке зеркало мовило менѣ, що неконечно зле выглядаю. Я усмѣхнулася весело до своего образа и збѣгла на долину. — Задержаламься на хвильку: — въ сали бесѣдовала Реліна съ кимось. — Мое сердце тьохкало, лице горѣло; той ктось бувъ — ѡнъ.

Ахъ, якажь я була зла, що Реліна власне теперь мусѣла бути въ сали. Най бы була теперь и въ Америцѣ, — лишь не тамъ, де есть! Ледвомъ лишь вырекла тото побожне желанье, коли Реліна выйшла на подвѣрье, и усмѣхаючись злобно, шепнула менѣ: „Спѣшися, твое солодке серденько чекае на тебе, съ такъ великимъ помеломъ, якъ ѡнъ самъ. Що за смѣшний чоловікъ! Желая ти щастья, моя Віольо!“ И съ тымъ побѣгла на городъ.

Разгнѣвана за то, що она назвала „идеаль“ смѣшнымъ, вѣйшла въ салю. Весь мѡй справедливый гнѣвъ щезъ, коли предметъ моеи помени приступивъ до мене. Державъ въ руцѣ букетъ, — що бувъ незвычайно великій, годѣ заперечити, — но щобъ его назвати „помеломъ“ се було и зѣстало пѣдлостью. Съ много означаючимъ взоромъ ѡдавъ ѡнъ менѣ цвѣты. Я спустивши очи, и зарумянившиися по уши уклонилася. Ѣнъ зачавъ якисъ благожеланья и поздоровленья. Якъ хорошо плыли му слова! Такъ здавалося менѣ, хотяй я зъ его мовы нічо не затимила, якъ тѡлько: „правдиве подивлень“ „преданнѡсть“ и „щасливй хвилй.“

Я була до глубины взрушена, — щаслива! Укрыламы лице въ цвѣты и — ѡнъ поцѣловавъ мою руку.

Перестрашена утѣкламы зъ комнаты и мало що не трутила Реліну, котра стояла въ сѣняхъ и смѣялася; я выскочила въ городъ и ту вышукала собѣ найскритше мѣсце, щобъ бути самою.

Слѣдовавъ старанный оглядъ поцѣлованой руки; щастьемъ не найшовся и наименшій слѣдъ по вусатыхъ вустахъ, що ей дѡткли ся; то мя дуже заспокоило.

Букетъ ставъ предметомъ моеи нѣжности. Я цѣловала го, и житье здавалося менѣ чудеснымъ. „Віольо! Віольо!“ зачуламы. Вуйко кликавъ мене. Удати, що не чую, непомоглобы нічо, — ѡнъ вынайшовъ бы мя скоро и самъ. Зъ моеи крыѣвки мусѣламы конечно выйти, хотяй ми дуже трудно приходило зѡйтися зъ Реліною. Но вуйко бувъ уже при менѣ, закимъ я еще ѡдважилася выйти. Погладивъ мя по лицу и зажартовавъ собѣ такожь зъ „помела“, щомъ держала въ рукахъ; въ наслѣдокъ того я зачервонѣлася якъ буракъ. Зѡ спущеными очима вѣйшла я зновъ до салы; очи пѡднести було менѣ невозможно.

— Пѡднесижь свои красни очка въ гору, Віольо! мовила Реліна. „Адонісѣ“ вже выйшовъ, — мусѣвъ спѣшити до лінії, — бѣдна жертва! Но нынѣ по полудни будешь могла зновъ его оглядати и дятого тѣшь ся, ты жарѣюще серденько!

Мусите признати, що она страшенно мя дразнила! — Надѡйшло тото „пополудне.“

Ктобы то мѡгъ бути, що о пѡвъ години скорше приспѣвъ, якъ всѣ ний гостѣ? Кто? — Ѣнъ! Мы були самѣ. Реліна мала ще розличий рѣчи залагодити въ хозяйствѣ; тѣтка убиралася, а вуйко не пробудився ще зѡ своего пообѣднѣго сну.

Мой инженеръ и я усѣлимо въ верандѣ. — Онъ глянувъ на мене, — я покрасѣла. Онъ запытавъ, чи на него не гнѣваюся и зѣтхнувъ при томъ. Я ѳтповѣла тихо, ледви чутно, „нѣ“, зачала поправляти фалды на сукни, — и зѣтхнула такожь. Настала павза. Я глянула на него и встрѣтила его нѣжный взоръ; перестрашена дуже ѳдвернуламеня скоро.

Онъ просивъ мя о першого вальца и получивъ мое слово. Потѳмъ зѣтхнувъ зновъ. Мы умовкли.

Гостѣ приѣхали и зрѳбили конецъ нашѳй подорожи до „острова счастья.“

Сѣмнадцатый рѳкъ моихъ уродинъ здавався менѣ чудовнымъ днемъ и я думала уже означити его найщасливѣшимъ мого житъя. Але добре то мовитъ пословица: не величай дня безъ его кѳнца.

Альбертъ Квѣтка и я розпочалисмо балъ.

Що за вальць! Я перелѣтала салю на крылахъ — чи звукѳвъ — чи любви, — на котрыхъ властиво, того не могу такъ точно сказати, — ба навѣтъ и тактъ не обходивъ мя ни крыхточки. Бо ктожь мѳгъ бы мыслити тогда о тактѣ, коли рука любимого уноситъ тя середъ виру танцюючихъ? Вальць скѳнчився.

Я сидѣла зновъ въ верандѣ; однакожь теперъ мой милый не бувъ при менѣ. Его примушено за прикладомъ иныхъ панѳвъ пѳти до стола, котрый бувъ въ городѣ заставленный склянками чаю. Регѣна приѣшла и сѣла при менѣ.

— Знаешъ, я такъ страшенно смѣялася, що маломъ не захоровала! мовила она до мене.

— То мя ничо не обходить, ѳтповѣла я, и въ тѳй хвили пришло ми на гадку, що она певно зновъ загадала зрѳбити менѣ яку пакѳсть.

— Але то, чога я такъ сердечно смѣялася, повинно бы тя конечно обходити, бо то бувъ твѳй „Адонѣсъ“, котрый мою веселѳсть розбудивъ! И Регѣна зновъ въ голосъ росмѣялася.

Уражена пѳднесламеня, щобъ еѣ лишити.

— Не танцюй нѣколи съ своимъ идеаломъ! шептала она.

— Такъ не умѣ навѣтъ такту держати! Такъ вертится та пѳдскакуе, якъ муха зловлена въ склянцѣ! — и Регѣна не могла бѳльше зо смѣху слова промовити. Теперъже могу совѣтно запытатися, чи можна представити собѣ щось нечемнѣйшого, якъ поступокъ Регѣны? Не тямлячися зъ досады вылетѣламы ѳдъ неи и вбѣгламы до поблизкого покою, щобъ успокоитися.

Але ту застала я вже кѳлька молодыхъ дѣвчатъ, занятыхъ пересмотрюваньемъ цвѣтѳвъ, подареныхъ менѣ въ день уродинъ и поустановляныхъ въ якъ наибѳльшѳмъ неладѣ на столѣ.

— Ктожь то давъ тобѣ той ужасный букетъ? закричали они менѣ на встрѣчу.

Ужасный букетъ! Притомнѳсть туй-туй грозила мя оставити.

— Инженеръ Квѣтка — ѳтповѣла я. Дѣвчата зачали голосно смѣятися.

— Такъ то джохла (дѣйстви) мѣтла! сказала одна.

— Якъ разъ — хлопска китиця! Алежь щобъ поважитися даровати такѣ брѣдкѣ цвѣты, треба самому конечно зватися Квѣткою, додала третъя.

— Выкинь того за окно! замѣтила четверта.

Не пригадую собѣ, що я ѳтповѣла й собѣж на тотѣ злобий напады, но думаю, що ѳтповѣдъ мусѣла бути дуже найвна, бо ѳтъ тои хвилѣ ихъ держкѣ жарты лишили Квѣтку а звернулися противъ мене.

Вкѳнци заграно кадрия, и острѣ язычки моихъ приятелѣкъ умовкли. Я глипнула на букетъ Альберта, и на мою бѣду годѣ було не признати, що бувъ такъ безвкусный, якъ рѣдко.

Тото ѳдкрытыє збило мя троха зъ гумору. Житѣ не усмѣхалося менѣ вже такъ весело.

Регѣна и Альбертъ стояли при кадрию напротивъ мене.

При одной турѣ шеннула менѣ Регѣна:

— Подивинося на ноги своего Адонѣса! Якъ разячо подѳбний до ножищъ морского рака!

Регѣну удушити, то булобы дуже справедливо, но то здѣлати не було въ моѣй силѣ. Мои очи звернулися на wskazанный предметъ.

О несчастливый! Дѣйстно, — его ноги звернений були пальцами до середины а пятами на боки!

Я чула що менѣ збираеся на плачь.

И по щожъ дивилася я на его ноги? Могламъ прецѣнь потѣшитися его красными очима, хорошими вусиками. Но то ми не удавалось. Якѣсь малнесъ неначе старався приковати моѣй взѳръ до концѣвъ его ногъ.

Десь-колись скѳнчився й танецъ! Менѣ бачилосъ, що ѳнъ тревавъ цѣлу вѣчнѳсть. Я страшно терпѣла. Мене все мучила тота несчастлива наклоннѳсть его ногъ, звертатися пальцами до середины.

Теперь посиѣшивъ Альбертъ до чаю. — „Той хлопчиско страшенно пѣ!“ шеннула ми Регѣна.

Страшеино пѣ! То принаймѣ конечно безвстыдна ложь.

Я пѳшла нарокомъ до города, щобъ переконатися. При столѣ стоявъ Альбертъ и въ одной хвилѣ выпорожнивъ двѣ великѣ скляничѣ чаю. Бувбы певно пивъ ще бѳльше, но въ той хвилѣ побачивъ мене, тому то й лишивъ товарищѣвъ и посиѣшивъ идо мнѣ. Говоривъ, Богъ знае, що. Я ѳтповѣдала безъ звязи. Моѣй взѳръ спочивавъ, мовъ прикованый, на его ногахъ. Образъ представляющей ножищѣ морского рака, шевелився безъ перервы въ моѣй головѣ.

Я була несчастлива, — розстроена, — сумна. Вся моя радѳсть булады повернула, слибы Квѣтка пята обернувъ до середины, букетъ завязавъ иначе, нереставъ пити чай и спробувавъ въ тактъ танцювати. Що за множество блудѳвъ! И якъ скоро я ихъ ѳткрыла! Веселѳсть другихъ росла на перекѳръ моѣй грызотѣ що разъ бѳльше, чимъ довше тревавъ танецъ.

Закимъ накрыто стѳлъ до вечерѣ, зѳбралося товариство въ городци, щобъ забавлятися въ розличнѣ gry.

Альбертъ усѣвъ при менѣ. Шептавъ ми якѣсь слова: сли бы ми ихъ бувъ говоривъ передъ танцемъ, моглибы мя були пѳднести въ само небо, но теперь мене лишъ непокоили. Просивъ мя о щось, — але о що, тогомъ не розумѣла, — тому й не ѳтповѣдаламъ. Мое мовчанье принявъ за дозволенье и сказавъ: — Завтра поговорю зъ вашимъ вуйкомъ. Сли на то пристане, — то рѣчь скѳнчена.

Чи ѓнѣ просивъ о мою руку, а я не розумѣла его словѣ, по-
неже го дуже часто перерывано? Та мысль, якъ блискавица, проникла
мое сердце. Могла бымъ була затымъ дѣстати гладку обручку на палець
и нареченого въ товариство на прогулкахъ. Що за розкѣш! Но его
ноги, его ноги! Що ту робити зъ его ногами? Чи навчити го, щобъ
пяты обертавъ до середины? То ще булобы легко! И зновѣ надѣя за-
чала ми усмѣхатись.

Реліна шарнула мене за рукавъ и шеннула: — Лишь ты не
дуже вѣрь, що Адонісъ говоритъ! Тажъ ѓнѣ за богато чаю пивъ!
Я стрепенулась, поглянула на идеаль и здрогнула. Его поглядъ бувъ
запомороченный а лице палало.

Я сквашно оставила его.

При столѣ пытала мене Реліна:

— Чись бачила, якъ твоя Квѣтка запыхася стравами?

— Дай ми покѣй! ѓдворкнула я гнѣвно и закусила свою грызоту
удомъ дикои качки. Но я однако не могла устеречись поглянути на
него, бо сидѣвъ напротивъ мене. Злослива Реліна и теперь сказала
правду. Квѣтка выглядавъ страшенно, такъ якбы хтѣвъ всё, що на-
ходилось на столѣ, очима пролилути, хотяи що хвиля набивавъ собѣ
повенъ ротъ.

Я пристушила до него. Гадаламъ, що моя присутнѣсть положить
таму его прожорству. Но ѓнѣ не спостерѣгъ мене. Все лишь жвавъ,
цямкавъ и пролилавъ. Цямкавъ тай пролилавъ!

То вже не то, що неприлично, — то тяжка провинна!

Я заговорила до него; но ѓнѣ въ тѣй хвили стукнувъ склянкою
о склянку свого сусѣда и не чувъ мене.

Того вже було за богато для мого сѣмнадцятилѣтнѣго сердца.

Идеаль змѣнився въ однѣй хвили въ машину, що лишь ѣть и пѣе
и по свѣтѣ лазить на рачахихъ ножицяхъ.

Я була безконечно нещаслива. Поспѣшиламъ до своєї комнаты
и проливала ту потоки слѣзъ.

Мѣй сонъ любовный щезъ. Всѣ мои иллюзіи розвѣялись.

Колимъ вѣйшла въ салю, демъ сподѣвалась застати Квѣтку за-
смученого моею неприсутностью, побачиламъ, що танцювавъ зъ Реліною
вальца и то безъ всякого такту.

Баль скѣнчився. Свѣтла погасали, — но такожь потухла и загасла
поломѣнь, що такъ ярко палала въ моѣй груди.

Що то може сердечна приятелька! Такъ скѣнчився день, що ся
зачавъ такъ щасливо!

Слѣдующого раня пробудилась я съ порожнымъ сердцемъ. То, що
сталося, выдавалось менѣ сномъ, и я не розумѣла, якъ могламъ влю-
битися въ того, котрый выдався менѣ теперь такимъ ѓдражающимъ.

Треба бути нерозумною, чтобы любити мушину, котрый цямкае,
обжирася, безъ такту танцюе и ногами на боки косить.

И того не розумѣламъ, щомъ могла переслѣпити тотѣй хибѣ и якъ
могламъ выбрати идеаль обтяженный такими блудами. Я була заслѣ-
плена, — то певно; но теперь я була цѣлкомъ улѣчена. Альбертъ Квѣтка
мѣгъ на певно числити на кѣшъ, слибы ѓдъ вуйка жадавъ мои

руки. А онъ таки сегодня хотѣвъ то здѣлати, — бо и по щожь бы бувъ хотѣвъ мого призовенья, щобы говорити зъ вуйкомъ?

Въ мысляхъ представлялаь собѣ, що маю ѳтповѣсти, сли ма вуйко запытае, чи хочу г. Альберта Квѣтку на мужа — и буламъ дуже задоволена зъ себе и зъ уложеньхъ фразъ. Прецѣнь наконецъ прийшлаь до того, щомъ умѣла оцѣнити свою власну вартѳсть! Задоволена уда- ламся въ городъ.

Но я не мала довго уживати самотности. За мною надбѣгла що духу Релїна.

— Спѣшися до тата! сказала. Твоя цвѣтуца Квѣтка у него и роз- казуе занимаючї рѣчи. Тато приславъ мя по тебе.

— Чи Квѣтка ще ту? запытала я.

— Запевно, що ту. Прецѣнь не поѣде, бѣдна скотина, аж ся дѳ- знае, якъ то все скѳнчиться. Я зъ своей стороны приняла его предло- женье и дала свое приреченье.

Релїна дала свое приреченье не пытаючи о мое. Думаю, що то я повинна бути першою, котра мае сказати: такъ або нѣ! Релїна вѣ- дай завзялася мене дразнити.

Непевнымъ крокомъ пошла я до вуйка. Не дуже то менѣ було приятно ѳдмовити Квѣтцѣ при нѣму самѳмъ, а особливо, щомъ му сама дозволила зъ вуйкомъ говорити.

Засталаь, собѣ на наибѳльшой докѳръ, вуйка и Квѣтку занятыхъ — снѣданьемъ. Оба оказували якъ наилѣпший апетить. — Ъсти, коли ся прийшло просити о сердце и руку дѣвицѣ! Ъсти, закимъ знаеся свою судьбу! Ъсти, коли сердце дрожить въ наибѳльшой непевности! Слибъ теперь була позѳстала хотяйбы искорка моихъ иллюзїй, — той видъ бувъ бы достаточный, еѣ цѣлковито загасити.

Коли я вѳйшла, вставъ Квѣтка, оберъ си уста, и приступивъ до мене съ якимось хлопскимъ розмахомъ. Щобъ довершити мѣру, убрався въ чорну краватку и въ короткїй пестрый сурдуть. Навѣтъ не уважавъ за потрѣбне якось приличнѣйше убраться, коли просивъ о мою руку!

Того було за много.

Мѳй уклѳнъ бувъ дуже штивный и холодный. Я закинула гордо голову и прибрала по возможности уражену и захмурену мїну.

— Вїольо, иди проси маму, щобъ ту прийшла и принесла фляшку вина, щобысмо тоту справу запили, сказавъ вуйко и усмѣхнувся до Квѣтки, котрый выглядавъ дуже глуно и самодовольно.

Що за зарозумѣлый дуракъ! погадалаь собѣ и носнѣшилаь — закликати тѣтку. Мабуть уважае вже цѣлу рѣчь за укѳнчену! И вуйко собѣжъ! А то безвѣстидно! Що уповажиде пана Квѣтку до тои певности? Нїчо а нїчо, думалаь собѣ и забула цѣлкомъ, якъ я недавно нимъ займалася и кѳлько тысячъ малыхъ прикметѳвъ я ему приписувала.

Колимъ съ тѣткою зновъ вѳйшла, була вже тамъ и Релїна. Па- нове засѣли зновъ до стола.

Тацу зъ виномъ и склянками поставлено коло вуйка, котрый съ певною урочистостью наповнивъ склянки.

Я стояла, якъ на розжареныхъ вугляхъ.

Щожь то все мало значити? Чи вуйко мавъ намѣренье шти за

здоровье Квѣтки и мое, не пытаючися мене впередъ, чи хочу нана инжиньера? Чи може той поганый чоловікъ сказавъ вуйкови, що я призволила? То булабы нечувана рѣчь! Але будь, що будь, а рѣшилася тому супротивитись!

— Но, мамо, и вы дѣвчата, — склянки до рукъ, и пийте до нана инжиньера, котрый нынѣ сюда прийшовъ, щобы...

Вуйко закашлявся и мусѣвъ перервати. Чи я мала такожь пити? Вуйко запевно не при здоровыхъ змыслахъ!

Кашель переставъ и вуйко кѣнчивъ дальше: — щобы насъ въ имени своѣмъ и своихъ товаришѣвъ запросити на балъ, котрый хотять устроити въ новѣмъ двѣрци желѣзной дороги. Надѣюсь, що забава буде не абы яка, а по-за-якъ плянъ до неи подавъ г. Квѣтка, то черезъ то зложимо ему свою подяку. Но, дѣвчата, пийте до г. Квѣтки. Ты, Виольо, не маешь, думаю, такожь ничо противъ того, бути на тѣмъ балю, ты прецѣнь ще вчора обѣцала тамъ явитися, слибымъ ничъ не мавъ противъ того.

Мене мовбыи холодновъ водовъ облявъ, — туй туй, щомъ склянки зъ руки не выпустила. Зайшла мя велика охота дане слово назадъ одобрати, — но я не одважилась на то зъ боязни передъ насмѣшливою Реліною.

Отжежъ то всё йшло лишь о балъ, а не о мою руку!

Квѣтка бувъ теперь въ моихъ очохъ не лишь незноснымъ чоловікомъ, но такожь дурневѣтомъ, що въ такой огідный спосѣбъ зинвечивъ цѣлу мою надѣю, на удѣленье ему кошिका.

До него пити, було для мене бѣльше якъ невозможно. Я уклонила ему поважно зъ далека, но въ злости выхилиламъ склянку съ такимъ поспѣхомъ, що вино забѣгло ми въ гортанку. Мусѣламъ утечи зъ комнаты и тогда доперва лишиламъ волю своему бѣшенству за знищенъ надѣи.

Сей день бувъ якбы назначеный на то, щобъ я не мала спокою. Вчора пробудиламъ ся зъ своихъ щасливыхъ сновъ, — днесъ зновъ не лишатъ мя въ супокою, щобымъ могла надъ своимъ несчастьемъ добре роздумати. Реліна прийшла до мене.

— И якъ же то прийшло до того, Виольо, щосъ ся съ своимъ Адонисомъ посварила? — не хтѣлась до него пити а потѣмъ щесъ утеклá.

— То досеть зле, а особливо теперь, коли дае балъ, и страшенно въ тобѣ залюбленный; той чоловікъ стався дуже поважнымъ, ѳтъ коли балъ войшовъ въ програмъ. — Чоловікъъ росте съ своими намереньями — и я вже власне зачаламъ годитися съ тымъ, що оба его великіи пальци нѣчь цѣлуются. Твою страсть до него находжу, при близшѣмъ роздивленью, цѣлкомъ природною, а для того ѳтъ теперь не буду бѣльше зъ тебе насмѣватися.

— Мою страсть! озвалась я гнѣвно, — що ты черезъ то думаешь?

— Твою нѣжну любовь, миле дитя, до Альберта Квѣтки!

— Мою любовь до Квѣтки! крикнуламъ съ погордою. Дорога Реліно, ты все лишь небылицы плетешь! Но я принаймѣ не знаю нуднѣйшого существа, якъ Квѣтка.

— А, — такъ! нынѣ вже на тоту нуту спѣвасшь? Алежь вчора

булась ще по самі уха влюблена! Дѣвча, дѣвча, яка ты легкодушна! такъ деклямовала Реліна.

Но я утекла одъ неи, щобъ не стратити цѣлковито терпеливости.

Надѣйшовъ вкѣнци и балъ. Можна бути влюбленою, або нѣ, а балъ все таки велика радѣсть для сѣмнадцятилѣтної, до танцю охочої дѣвчини.

И я такожъ не была отъ того, — и моя утѣха конечно мусѣла бути не мала, колимъ выбиралася на балъ панѣвъ инжиньерѣвъ.

Всѣ наилучшій тансеры тои околиці являться тамъ, и хотий я теперь нѣ-для-кого не палала, однакожь въ протягу цѣлого вечера моголабы зайнятися искра. А впрочѣмъ, хотийбы лишь за для доброго тансера, то таки приятно танцювати.

Квѣтка бувъ такожъ однимъ зъ членѣвъ комитета. Онъ впровадивъ насъ до салі пристроеної галузями и цвѣтами, котра пѣзнѣйше мала служити для подорожныхъ за комнату до отпочинку.

Зъ дивной якости причины просивъ онъ Реліну до першого вальца, а мене до першого кадрили.

Я чула ся ураженою зъ тои причины, бо буламъ до того при-выкла, щобъ мене ангажувавъ до першого вальца, а я власне была собѣ постановила одмовити го ему. Ахъ, булабымъ дала незнати-що за то, щобъ то такъ сталося!

Уже то така властивѣсть у всѣхъ молодыхъ дѣвчатъ, що хотий наскучать собѣ якого обожателя, то все таки хтѣлибы, щобъ онъ до нихъ вздыхавъ, и певно не простятъ му того, сли перестане оказувати имъ свою нѣжнѣсть.

Ой такъ, такъ любі дѣвчатка! Може бути, се не хорошо, но таки правда правдою останеся!

Квѣтка не танцювавъ ще ніколи першого вальца зъ Реліною, але якжежь мѣгъ бути теперь такъ одважнимъ?

Коли понавъ у мене въ неласку, то власне повиненъ бувъ всѣхъ силъ доложити, чтобы мене перепросити! Вправдѣ, я знала, що дармо бувъбы силувався, — но пробувати — було все таки его повинностью.

Коли занялиемо свой мѣсця, поспѣшивъ Квѣтка выповняти свой обовязокъ взглядомъ иныхъ гостей. Тымчасомъ веселый офіцеръ Ф. просивъ мя о кадрили, котрого Квѣтцѣ обѣцаламъ, — и — я не зважаючи цѣлкомъ на то, прирекла го офіцерови.

Квѣтка каждой свободной хвилі приступавъ до насъ, говоривъ де о чѣмъ, а при томъ смотрѣвъ на мене такимъ выразомъ, котрый дразнивъ мои нервы. Я отповѣдала ему такимъ взоромъ, котрый мусѣвъ му дати до пѣзнання, що мое сердце уже не для него бѣ.

Танецъ зачався.

Першій вальць скѣнчився, — полька такожъ. Теперь пѣсля порядку приходивъ кадрили. Офіцеръ Ф. стоявъ при минѣ, Квѣтка приишовъ такожъ въ середину заверненными кроками. Я подала руку офіцерови.

— Панѣ менѣ прирекли сей танецъ, сказавъ онъ.

— Того собѣ не пригадую, отповѣламъ съ цѣлою прибраною повагою сѣмнадцятилѣтної дѣвчини.

Квѣтка умовкъ, тѣлько поглянувъ на мене. Его красній, одушевленій очи мали такъ дивный выразъ, що ажъ я стала недовольна сама

собою. Въ тѣй хвилѣ булабымь охотно опустила офіцера и танцювала съ Квѣткою.

По кадрили выйшлисмо на пристроеный вѣнцами перонъ. Квѣтка пристуивъ до мене; въ тѣй хвилѣ стояла сама.

— Панно Віольо, сказавъ, будьте такъ добрый, ѳтновѣсти менѣ щиро на одно пытанье.

— То буде залежати ѳтъ того, до чога оно ся ѳдноситъ, ѳтновѣламь не дивлячися на него. По правдѣ, встыдаламься свого поступку, недодержавши даного слова.

— То дуже мала рѣчь, котра однако для мене мае велику вагу, сказавъ.

— Прошу пытати, а тогды буду могла рѣшити, чи могу щиро ѳтновѣсти.

— Най и такъ буде! — Чи панѣ истинно забули о кадрили, котрый менѣ панѣ прирекли? чи може поступокъ панѣ бувъ умысний? Я чула, що его взѳръ спочивавъ на менѣ. Я покраснѣла и мовчала.

— Не могламь говорити неправду.

— Панѣ мовчать! Отжеж то було наумысно. Панѣ, вы справили менѣ бѳль незаслужено, менѣ, щомъ васъ такъ щиро и горячо любивъ. По заразомъ здѣяли вы менѣ велику прислугу, даючи ми пѳзнати, що вы не тота добра и мила дѣвчина, за яку я васъ до теперь уважавъ.

— Пане инжиньеръ! промовиламь и пѳднесламь очи. Его не було уже.

ѳтъ той хвилѣ не показувався бѳльше черезъ цѣлый вечеръ близко мене. Чижъ той чоловѣкъ постановивъ собѣ такожъ мене злостити и грызти? Въ мои сѣмнадцатѣ уродины знищивъ мои иллюзѣи, мои чаровнѣи сны, а теперь допровадивъ до того, щомъ ся сама себе встыдала. Я жалувала свого простуку до той степени, щомъ була близка просити его о прощенье. Но моя гордѳсть вздержала мя ѳтъ того. Дивно, що по тѣй его научцѣ здавалось менѣ, що его пятѣ звернулися бѳльше до середины, а пальцѣ на боки, що при танцю не выглядавъ уже такъ смѣшно, а при вечери майже ничо не ѣвъ. Чи пивъ чай, — не знаю, — но не выглядавъ цѣлкомъ розгоряченый.

Мушу признатись, що по кадрили выдавъ ми ся цѣлкомъ не такимъ, якъ при моѣмъ приходѣ на балъ. Занимався всѣми, лишь мною нѣ. Танцювавъ и розмаивъ зѳ всѣми дѣвчатами, — тѳлько зѳ мною нѣ. Для мене не мавъ навѣтъ побѣжного погляду, ни одного слѳвця.

Балъ выдавъ ми ся страшено нудный. Я не могла позбутися мыслей о Квѣтцѣ. Колимъ наконецъ сидѣла въ вуйковѳмъ повозѣ и вертала домѳвъ, буламь дуже склонна до плачу. Тота склоннѳсть наконецъ взяла верхъ, коли вуйко и тѣтка на мене зачали сварити, щомъ лишила Квѣтку при кадрили. Тѣтка чула, якъ ѳнъ мя анлажувавъ и видѣла такожъ, якъ я помимо того съ офіцеромъ Ф. танцювала.

Тѣтка встыдалася моего поступку и твердила, щомъ ей встыдъ зрѳбила, — бо она прецѣмъ мене выховала. Вуйко утримувавъ, що мушу за кару Квѣтку перепросити. Релѣна обставала такожъ при тѳмъ, и додала ще, що перепросины мусятъ ѳдбутися при всѣхъ.

Я була дуже нещаслива. Скоромъ була сама зъ Релѣною въ нашѳй комнатѣ, плакаламь довго. Буламь дуже нещаслива.

— Але щожъ тобѣ сталося, Віоліо? озвалася наконець Реліна. Твої слёзы пlynуть, якъ вода по лотокахъ. Чись хора, чи тобѣ що хибує? Для чого поступилася собѣ такъ съ Квѣткою, що тато и мама мусѣли гнѣватися? Погадай прецѣнь, кѣлько праці задавъ собѣ той бѣднякъ, — а все то зъ твоєї причини! Ты була невдячна, и ели для того плачешь, то маєшь мое повне почитанье.

— То твоя вина! прохлипала я. Ты зробила мя уважною на его неуклюжій маньеры. Теперь не могу го знести!

— Но то дитинство, Віоліо! ѳтповѣла Реліна. Ели твоя склонюсть до Квѣтки не була сильнѣйша, и ели такі маловажні рѣчи могли еѣ пѣдклати, то не много она була й варта. Но на всякій разъ его малі блуды не уповажняють тебе бути нечемною. Но, — переспи тоту рѣчь, — а завтра перепроси свого Адоніса, и все еше може бути добре!

Тоту рѣчь переспати! Такъ, — Реліна то може, но не я. Цѣлу нѣчь переслѣдовали мя очі Квѣтки. Менѣ здавалось, що они всегда звернені на мене съ тымъ серьезнымъ и докоряющимъ выразомъ, який мали тогды, коли мя пытавъ: чи я дѣйстно забула свое приреченье, — або, чимъ то умысно учинила?

Я була дуже нерозважною дитиною, що слѣдує пѣдшентамъ одной хвилки. Але впередь немаламъ собѣ що закинути; теперь здавалось менѣ, щомъ сталася старухою обтяженою грѣхами и жалѣмъ. Та нѣчь була довга, но по нѣй слѣдовавъ ранокъ. Цѣла рѣчь представилася менѣ уже въ лагѣднѣйшѣмъ свѣтлѣ. Безперечно, — я нашлася дуже зле и мушу выстерѣгатися на другій разъ зробити щось пѣдѣбного. Но впрѣчѣмъ той блудъ не выдавався менѣ не до дарованья.

Два дни пѣзнѣйше сидѣламъ зъ Реліною въ верандѣ, коли заѣхавъ повѣзъ. Въ нѣмъ сидѣвъ Квѣтка.

Кровь бухнула менѣ до головы. Я хотѣла якъ стѣй утечи. Никто не возьме ми того за зле, що дуже ми було неприятно здыбатися съ чоловѣкомъ, котрый ми въ очі сказавъ, що потерявъ своій прежній добрый судъ о менѣ. Гѣрше еше було признатися, щомъ заслужила на такі слова.

— А тобѣ що такого? кликнула Реліна. Чи хочешь утечи и зновь нечемною оказатися? Лишь остань спокѣйно! Квѣтка тя не укусить. Хотяя переставъ бути твоимъ идеаломъ, а ты его, то помимо того, яко образованій люде, можете съ собою бесѣдувати. И щожъ позѣстало ми робити? Мусѣламъ лишитися. Такъ! Реліна була моимъ злымъ демономъ.

Квѣтка повитавъ мя лречно, но холодно. Подавъ Реліні руку и дякувавъ за приятнюсть, яку здѣлала ему на балю. Запытався о вуйка и сказавъ, що приѣхавъ попрощатися, бо перенесено го о кѣлько миль дальше для пивелиціи, и що уже слѣдуючого дня ѳдѣжджає.

Говоривъ цѣлкомъ невымушено зъ Реліною о своѣмъ перенесенью и аній разу не выглядавъ засумовано. До мене не ѳбзався и словомъ. Выглядало майже, якобы не замѣчавъ моеи присутности.

Менѣ було то дуже прикро. Я була такъ роздразнена на Квѣтку и Реліну, що ледвомъ могла повздержатися.

Коли Реліна встала, щѣбъ увѣдомити вуйка и тѣтку о приѣздѣ Квѣтки, — я выпередила еѣ. Маламъ гадку не вертати бѣльше. Най

не почуве бодай мого прощального слова! Мое лѣпше Я повздержало мя ѡдъ выповненья тои гадки. Я пришла зновъ въ веранду, коли вуйко и тѣтка тамъ сидѣли.

Коли нанове побесѣдували та вышили кѡлька склянокъ вина, вставъ Квѣтка и попрощавъ.

Моимъ еродникамъ дякувавъ за гостиннѡсть, Реѣнѣ особливо за веселѣ години, котрѣ провѣвъ въ ей товариствѣ. Менѣ не дяковавъ; навѣтъ руки не подавъ, — тѡлько склонився досытъ зъ далека и пожелавъ всѣмъ веселого лѣта.

О, — я гадала, що згину, — такъ уражене було мое самолюбіе! Видѣламъ, якъ ѡдѣжджавъ и думаламъ теперь зъ своей стороны, що ѡнъ такожь собѣ нечемно поступивъ, — и що собѣ не маю що закидувати. Нѣ, — ѡнъ ѡтплатився менѣ за все и то съ процентомъ!

Мы дѣвчата думаемо, що мы въ правѣ, обходитися о кѡлько можно, найгѡрше зъ муцинами, котрѣ до насъ залицяются. Але ели имъ прийде до головы, не знесити зъ наибѡльшою преданностью нашѣ каприсы, тогды уважаемо ихъ за змѣнныхъ и непостоянныхъ и навѣтъ не подумаемъ о тѡмъ, для чого они змѣняютъ свое поступованье.

Квѣтка бувъ въ моихъ очохъ найзмѣннѣйшій чоловікъ, якій лишъ находився на Божому свѣту. Повзяламъ такожь сейчасъ рѣшенье не гадати о нѣмъ бѡльше, що тымъ лекше могло статися, понеже за кѡлька мѣсяцѣвъ мавъ цѣлкомъ зъ нашої околицѣ ѡдѣхати. Ѣнъ бувъ перенесенный въ другу провинцію и опустивъ нашу навѣтъ не посѣтивши насъ ще разъ. Ему здавалося, що его давнѣйша подяка до разу достаточна за оказану ему гостиннѡсть.

То зновъ роздразнило мене, — и чимъ бѡльше я непокоилася, тымъ бѡльше занимавъ ѡнъ мои гадки, и набавомъ стався ихъ выключнымъ предметомъ. Я могла цѣлыми годинами сидѣти и роздумовати надъ тымъ, якъ зле ѡнъ танцовавъ, якій бувъ ненаѣсный, якї у него нелюдскї ноги. . . . Но помимо того я не могла таки назвати его ѡдражающимъ. Противно, — менѣ здавалось, що ѡнъ гарный, — що мае добродушнї, чеснї очї, — сердечнїй умѣхъ, — и що бымъ охотно погодилася зъ его блудами, кобы лишъ повернувъ. Теперь не було нікого, котрый бы оказувавъ менѣ тысячнї чемности, якими ѡнъ обышувавъ мене и котрыхъ утрату я ажъ теперь почувствовала.

Моя грызота взмоглася ще черезъ то, щомъ добре пѡзнала, що самолюбіе було причиною мого поступованья и що оно ще й дотеперь мене не опустило. До того результату пришла я черезъ строгїй розсмотръ своей внутри. Бувъ то прикрїй результатъ, годѣ було не признати того. А було то для мого лучшого чувства такъ сумно, що Квѣтка взносився въ моѣмъ поважанью, — и наконецъ ставъ особливо, о котрой я съ нѣжностью думала.

По трохъ лѣтахъ.

Въ нашу околицю прибули инші инжиньеры, котрѣ були предметомъ уваги молодыхъ дѣвчатъ. Здае ми ся такожь, що й я по уплывѣ короткого часу дѡстала нового обожателя, котрогомъ навѣтъ узнала за досытъ приятного. Но черезъ страту сталамъ ся разумнѣйшою; длятого

закимъ одличиламъ го одъ другихъ, уважаламъ добре впередъ, якъ ставляе ноги, якъ ёсть и якъ танцюе.

Тота прозёрность показувала найлѣнше, що мѡй интересъ походитвъ лишь зъ лестного самолюбія, и нічо не мавъ спѡльного съ поэтичнымъ блескомъ, якій одзначавъ мѡй першій запаль до Квѣтки.

Еще одинъ симптомъ найшовся, котрый значно уменшавъ мое уподобанье, яке колисьто находиламъ въ томъ, бути предметомъ обожанья, а именно то: Хотяи молодой инженеръ Сауденъ бувъ такъ милый, чемный и смѣливый, однакожь не находиламъ у него и слѣду той щирои волі, оказувати менѣ при всѣхъ возможныхъ случаяхъ свою преданность, якъ у Квѣтки. Мѡй новый обожатель бувъ веселый и элеганцій кавальеръ, но цѣлый способъ его поштуванья говоривъ менѣ, що его любовь, то лишь переміняющій запаль.

Онъ бувъ дуже красивый, я танцовала зъ нимъ охотно, але не гадаламъ о нѣмъ, якъ передъ тымъ о Квѣтцѣ. Еще все зъ жалемъ думаламъ о томъ часѣ.

Реліна не смѣялася вже и не жартовала бѡльше зъ предметѡвъ мого занятія, — мовлю „предметѡвъ“, бѡмъ ихъ часто змѣняла, — она вже ми не докучала бѡльше.

Реліна сама влюбилася пѡзнѣйше въ пана Брауна, управителя дѡбръ, чоловіка, котрого калышій безнечно можъ було уживати за двѣ лодки, котрый ёвъ за сѣмохъ и котрого цѣла постава нагадувала грубезный дымникъ. Любовь слѣпа, — тожь и Реліна не бачила, що ей любимый мавъ видну подобу до вуйкового вола.

Неразъ приходила менѣ охота ѡтворити ей очи и показати, якого огромного кольеса собѣ выбрала, але потѡмъ приходило ми на гадку, якъ она своими жартами зничила мою радѡсть. Власне переконанье дѣлало мя лѣншою, по крайнѣй мѣрѣ въ томъ случаю.

Двадцятый рѡкъ моихъ уродинъ зближався.

Реліна була вже одъ двоухъ лѣтъ замужна за своего управителя. Мала свое господарство и сынка.

Чи буламъ люблена, чи нѣ, то еѣ мало обходило. Була щаслива и довольна; щожъ мѡгъ еѣ обходити прочій свѣтъ.

Ѳдвиджуючи ихъ часто, маламъ способность добачити тоту щиру привязанность яка межи подружемъ владѣла. Тогда поглянувши на великіи ноги пана Брауна гадаламъ собѣ:

— Реліна щаслива, хотяи ей чоловікъ ходитъ, якъ на лихвахъ; дячогожь не моглабы я бути щасливою съ Квѣткою, хотяи его до хождения назначеній природы мали впадаючупод обу до раковыхъ ножиць? Браунъ мае апетитъ якъ першій лѣншій ненаѣсникъ, а смѣеся, що ажъ стѣны дрожать, — але всё то не мѣшае счастья Реліны. Помимо всѣхъ тыхъ блудѡвъ она его любитъ. Чижь я своего инженера не могла вже любити, хоть и съ кѡлькама малыми хибамы?

Такъ, тотіи хобы теперъ страшно змалѣли! Ѳтъ часу одѣзду Квѣтки малѣли день-у-день такъ, що наконецъ цѣлкомъ щезли.

И о мою руку такожь старався одинъ, — но то бувъ зысокой антикаръ.

Бѡйтеся Бога, и на щожъ менѣ антикаря, менѣ, котра тѣшилась якъ найлѣншимъ здорьевемъ! А въ томъ, щожъ маламъ почати зъ зы-

зоокимъ мужомъ, о котрѣмъ ніколи не могламъ знати, чи глядитъ на мене чи на яку другу? Нѣ, я подякувала красно, — самъ ангель не мѣгбы бувъ бѣльше здѣлати.

Мои двадцяті уродины мали обходитися въ тѣмъ селѣ, де Браунъ бувъ управителемъ. Тамъ було все весело, молодежи много, и найлѣпшіи тансеры находилися въ тѣй околиці.

Панъ кольосъ-Браунъ бувъ веселымъ, гостиннымъ и премилымъ господаромъ, помимо своего порѣвнанья зъ рогатымъ Колумбомъ мого вуйка. Но тота подоба ограничалася лишъ що до поверховности, понеже Браунъ бувъ о тѣлько чоловікѣлюбный и щирый, о кѣлько Колумбъ страшный и грѣзный.

Скоромъ лишъ того дня зъ Реліною привиталася, сказала она менѣ;

— Люба Виольо, желаю ти щастья до твоихъ двадцяти лѣтъ, и щобы зъ ними и розумъ тобѣ прийшовъ! А въ надгороду за той розумъ, котрый маешь оказати, же ты одна дуже весела несподѣванка.

Реліна поцѣлювала мене, але Колумбъ-Браунъ смѣявся и говоривъ дальше, що поправдѣ годѣ то заперечити, що я вже досытъ стара, но що до розуму, то той ще довго дасть ждати на себе. Но тота притинка менше мя болѣла, якъ указанье на моихъ двадцять лѣтъ. — Двадцять лѣтъ — бррр, — страшно!

Рада-прерада буламъ знати, що-то мене же за несподѣванка, но Реліна твердила, що тогда не буде вже для мене несподѣванкою, и що мушу бути терпеливою ажъ до пополудня.

При обѣдѣ говорено о якѣмось инжиньерѣ, що недавно бувъ призначеный до тутешнѣго двѣрца желѣзницѣ. Имени его не названо, но всѣ зачали вычисляти его чесноты. Що мене могло того обходити?

Около шестой години прибула запрошена молодѣжь и другіи гости, но не зайшло нічо такого, що бы могло ми зробити несподѣванку.

Першого вальца танцуваламъ съ офіцеромъ У. Бувъ то найлѣпшій тансеръ въ цѣлой околиці. Но помимо того не чуламъ и наименшой крихточки той утѣхи, яка мя давнѣйше наповняла, колимы увидалася по сали безъ такту съ Квѣткою. Якъ щаслива була я тогда, — а теперь? Абы хоть наименшій ѡдблескъ упоюющей радости! Нѣ, — лишъ приятне чувство, що танецъ шповѣ добре.

Мы остановилися и намѣряли власне зновъ розпочати танецъ. Случайно нѣднесламъ очи и побачила когось, що стоявъ на противнѣомъ кѣнци сали и смотрѣвъ на мене. Его поглядъ здѣлавъ на мене такъ живе впечатлѣнье, щомъ помимоволѣ с-тиха скрикнула.

— Що то такого? пытавъ мѣй кавальеръ.

Чижь маламъ ему сказати, щомъ побачила предметъ моеи першой любви? То нѣ. И хотяй на селѣ вихована, однакожь буламъ за надто женщиною, щобъ впустити незнакомця въ свѣтъ своего сердца. Длѣтого ѡтновѣламъ ложью, що ми ктось приступивъ ногу.

Натурально, офіцеръ дуже занепокоился, — пытавъ чи мя ще болить, чи вже ми лѣпше, — чи не маемо ще хвильку зачекати и таке инше, но понеже я всѣ тотіи пытанья, здѣланіи съ не дуже добре удачнымъ неспокоѣмъ, заперечила, то стало на тѣмъ, що ѡнъ зновъ обстававъ продовжати зачатый вальць.

Но я не думала уже о вальци, тѣлько о Квѣтцѣ, що тамъ стоявъ

и дивился на насъ. Зналамъ добре, що его взѣръ провадивъ насъ, и всегда помимо воли спускаламъ повѣки, колисмо попри нѣго танцювали.

Мое сердце било сильно, здавало ми ся, що той вальць ніколи не скѣнчится.

Зъ нетерпливостью ожидаламъ той хвилі, щобъ чимъ скорше узнати, якъ поступитъ собѣ Квѣтка взглядомъ мене.

Наконецъ запровадивъ мя мой кавальеръ до побѣчной хаты, а Квѣтка съ кѣлькама другими панамы вѣйшовъ до веранды.

— И якжежь подобалася тобѣ несподѣванка? пытала Реліна, вѣйшовши напротивъ мене. Тажъ ты го вже видѣла?

Я потакнула, але буламъ близкою залытись слѣзами, коли зновъ заграли до танцю а Квѣтка ще не являвся, щобъ мене повитати.

Чижь я ему такъ дуже що-годѣ завинила, що хоть минуло три лѣта, ще не забудь о томъ? А то зовеъмъ походило на щось подѣбного!

Заграли до кадрили. Инжиньеръ Г. приблизився, щобъ впровадити мя до салі, коли власне въ тѣй хвилі вѣйшовъ Квѣтка до хаты. Затягнувъ рукавички, оглянувся въ округъ себе, приблизився, склонився передѣмною и заговоривъ щось о приятности, що мене зновъ бачитъ.

— Панѣ Браунъ була такъ добра, що обѣцала менѣ сей кадрили. Будемъ *vis-à-vis* зъ вами.

Квѣтка пѣшовъ ѣтшукати Реліну.

Цѣлый спосѣбъ его поступованья змѣнився цѣлкомъ. Тота чувствительность и боязливость, що го перше цѣхувала, щезла цѣлковито. Теперь выступавъ съ цѣлою тою певностью, якои набирае молодой чолвѣкъ черезъ удѣлъ въ товарискѣмъ жытю.

И зновъ мы були *vis-à-vis*, саме такъ, якъ передъ трома роками, якъ того дня, коли Реліна звернула мою увагу на нещаснй ноги Квѣтки Той танецъ и кадрили ставъ ми живо передъ очима, такъ що ми ся видѣло, щомъ перенесена назадъ въ той вечѣръ моихъ сѣмнадцатыхъ уродинъ. И въ души моѣй зновъ живо повторились веѣ тоті муки, якихъ я тогды дѣзнавала. Розпочалисмо танецъ, а мой взѣръ спочивъ на его ногахъ. Стоявъ въ належитѣй позиціи.

Кинутись теперь и удушити Реліну, — то булобъ — лишь послѣдувати своему внутреннѣму чувству. Она наговорила менѣ всѣлякихъ небылицъ, щобъ мене дразнити, и черезъ то заслѣпила мои очи. Квѣтка ставлявъ ноги ѣдлично, а тоті ноги крѣмъ того были маленькй и цѣлкомъ гарнй.

Такъ то зъ причины якоисъ небувалои хибы даламъ вѣвѣтрѣти своей любви, и що бѣльше, — знищиламъ его нѣжнѣсть взглядомъ себе!

Такъ-то всегда дѣсея, коли дамо выплывати на своей чувства пустымъ бесѣдамъ подругъ, а не застановимося надъ тымъ, що самй чувствуемо и видимо!

Квѣтка жартувавъ зъ Реліною и выглядавъ дуже добре. Бувъ цѣлкомъ не такй, якъ ей кольсѣсь, — но Реліна въ своей великѣй простотѣ не булабъ своего вѣмѣняла за него.

Кадрили скѣнчився. Я пѣшла до веранды, щобъ прохолодитися. Реліна приступила до мене.

— Але то дивно, якъ той Квѣтка змѣнився, — говорила. — Те-

перъ дѣйстно зъ него дуже приятный чоловікъ, а при тѣмъ не ходить вже якъ....

— Реліно, ѓнг такъ ніколи не ходивъ! перебиламъ напруго. То лиш ты рада була зробити го смѣшнымъ въ моихъ очохъ и повина ходилась на нѣмъ всякій можливій недостатки.

— Алежъ, люба Віолъ, ты прецѣнь не будешь могла того заперчити, щось бачила своими власными очима и...

— Будь ласкава, — досеять о тѣмъ, — бо лиш мя бѣльше дразнишь!

— О чѣмже то пані такъ горячо розправляютъ? сли вѣльно запятати, — озвася голосъ за нами. То бувъ Квѣтка.

Кровь ударила менѣ до головы и сердце зачало такъ сильно бити, щомъ не могла слова зъ груди выдохнути.

— Мовилисмо о васъ, пане инжиньеръ, ѓгповѣла Реліна.

— И ддятого паннѣ Віолѣ такъ прикро зробилось! То мя вправдѣ не дивуе, — хоть така маловажна истота, якъ я е, не повиннабы нікого дразнити.

Притѣмъ усмѣхнувся якось дивно.

— Молодый муцина, то не маловажна истота, а ще ддя дѣвчины, додала Реліна смѣючись; — но противно. Віолъ сердится на мене и удержуе, що я васъ обмовила. Но чи моя въ тѣмъ вина, що она васъ потѣмъ иначе судила, якъ съ початку?...

То сказавши ненавистна Реліна лишила насъ скоро.

Квѣтка цѣлкомъ свобѣдно усѣвъ при менѣ.

И зновъ сидѣли мы самі, якъ передъ трома роками, колито не моглисмо розпочати ніякои розмовы крѣмъ кѣлькохъ слѣвъ, поглядѣвъ и зѣтхань. Въ такѣмъ самѣмъ замѣшанью була я и теперъ. Хотяйбы мя то мало житья стояти, не булабымъ ся поважила пѣднести на нѣго очей. Не смѣламъ перебити мовчанья.

— То панѣ Браунъ мя очернила! промовивъ Квѣтка. Булобъ ддя мене дуже занимаючимъ, довѣдатися, що она говорила... Чи панѣ не моглибы менѣ то сказати?

Гмъ, — чи то той самъ Квѣтка, що теперъ такъ говоритъ, а котрый впередъ въ замѣшанью заиковався за каждымъ словомъ? Мѣй Боже, якъ то лѣта змѣняютъ чоловіка!

Жартобливый и легкій тонъ, котрый промовлявъ, додавъ менѣ ѓдваги.

— Однесѣтся съ своимъ жаданьемъ до Реліны, пане инжиньеръ. Она певно вамъ скаже. Я не могу.

— А чомужъ нѣ? Тажъ о минувшости можемо такъ говорити, якбы она насъ нічо не обходила. Мы певно обое дуже змѣнилися.

— Такъ, вы змѣнилися, сказала я и зѣтхнула мимовѣльно.

— Панѣ вздыхаютъ, но — то мовитъ менѣ достаточно, що тота змѣна вамъ не подобалась.

— Я надѣявся противного, но ко моему жалю бачу теперъ, щомъ ошибся.

Мое помѣшанье було такъ велике, щомъ майже чулася недужою. Щожъ маламъ ѓгповѣсти? Бачиламъ добре, що ѓнг въ своѣмъ родѣ много скорыставъ. Но колимъ собѣ пригадала, якій ѓнгъ бувъ несмѣлый

впередъ, то здавало ми ся, що власне тота несмѣлость була ёго милою прикметою, котру теперъ стративъ. Мусѣламъ прецѣнь щось ѳтповѣсти.

— Я не сказала, що вы ошиблися.

— Чи панѣ обѣцяли вже кому третього вальца? запытавъ скоро.

Зналамъ що ѳнѣ не танцювавъ добре, но помимо того прирекламъ ему.

— Панѣ, вы дѣлаете менѣ велику ласку, сказавъ Квѣтка. Вы певно не забули, що я лихій дансеръ. Притѳмъ вставъ и пѳшовъ, щобы ѳтшукати господиню. Потѳмъ видѣламъ, якъ зъ Релѣною живо розмовлявъ и сердечно смѣявся.

Сѣго вечера пивъ такожъ чай, но не розѳгрѣвся ни разу. Не танцювавъ, ажъ доки не заграли третього вальца. Тогда станувъ передомновъ и сказавъ:

— Панѣ чей не забули своего приреченья.

— Я теперъ уже не забуваю своихъ приречень, ѳтповѣла я, — но чуламъ, що мя се уразило.

— За молодшихъ лѣтъ часомъ можъ собѣ щось подобного дозволити, — додаламъ.

— Тожъ панѣ думаютъ, що теперъ уже постарѣлися? Даруйте, — но думаю, що то троха ще зарано вамъ говорити о проминувшѳй молодости.

— Менѣ уже теперъ не сѣмнадцать лѣтъ, — и я такожъ не такъ нерозсудна, якъ тогда.

— Такожъ може не такъ капрысна . . . и Квѣтка дивився на мене зъ дивнымъ, жартоблывымъ выразомъ, а потѳмъ обнимаючи рукою мѳй поясъ сказавъ:

— Теперъ, панно Виольо, zaczynaея ваша тортура.

Зачалисмо.

Но, милый читателю, запевняю ты, що танцювавъ, якъ самъ богъ. Ахъ, чудесно, чарѳвно!

Вальцъ скѳнчився, а Квѣтка усѣвши при минѣ сказавъ напѳвтихимъ голосомъ:

— Сердечно дякую, що панѣ зновъ такі, якъ давно!

Глянуламъ на него. Его очи блестяли зновъ тою прежнѣю щиростью. Чувство щастья проникло мене. Я ѳтповѣла на его поглядъ усмѣхомъ.

— Тожъ вы не гнѣваетесь уже на мене? сказаламъ смѣло, — не держите мя бѳльше за . . . . Ту запиниламъся. Не можна було ми сказати, якъ ѳнѣ мя осудивъ въ вечѣрѣ того памятного балю.

— За противнѳсть того идеалу, якій я колись собѣ выдумавъ? О нѣ, панно Виольо, — знаю теперъ, що вы зновъ то саме предобре дѣвча, якъ тогда, колимы васъ первый разъ побачивъ, и то робить мя щасливымъ.

Всѣ, дѳмъ, городъ, дерева, цвѣты и небо танцювали округъ мене. Его слова справили менѣ бѳльше радости, якъ всѣ комплементы, якими мя неразъ молодіи люде обсыпували. Мое вдоволенье було такъ велике, щомъ му цѣлкомъ отверто подякувала, — но то зновъ такъ мя перелякало, щомъ сейчасъ утекла.

При вечери бѣвъ ѳнѣ ни бѳльше ни менше, якъ другій. Много роз-

мовлявъ зѣ мною и оповѣдавъ, що именованый теперь инспекторомъ желѣзницѣ при дворѣи Форесъ.

То утѣшило мя безмѣрно.

По вечери Квѣтка танцовавъ зновъ зѣ мною. Позно въ ночи опустила мя Реліну и ей кольоса що найменше такъ щаслива, якъ тогда, коли мѣ одержала той поганый, великій букетъ.

Квѣтка часто бувавъ у вуйка. Бувъ онъ найприятнѣйшимъ чоловікомъ, якого собѣ можъ представити, и то не тѣлько пося мои гадки, но всѣ, що го знали, не менше го цѣнили.

Що дивного, що моя перва любовь зновъ запалала, и то теперь дуже сердечно.

Коли при кѣнци лѣта надходили мои именины, буламъ вже такъ влюблена, якъ лишъ може бути двадцятилѣтна дѣвчина.

Тажъ я прецѣнь довгі три лѣта зъ жалѣмъ и тугою о нѣмъ думала! Зналамъ добре, що онъ мя такожъ любить, но онъ не казавъ того ніколи.

Чогожъ чекавъ?

За кождымъ разомъ, коли сѣ стрѣтили, сподѣваламъ ся его освѣдченъя; но всегда прощавъя невымовивши тыхъ важныхъ и рѣшучихъ для мене слѣвъ.

То мя дуже непокоїло. Може помылпламъ ся, може онъ мя не любить, може и може . . . . и того „може“ мучило мя до нестерпимости.

*

*

*

Мои именины надѣйшли. Квѣтка явився у насъ рано и вручивъ менѣ чудесный букетъ съ словами:

— Щобъ той букетъ мѣгъ затерти то некорыстне враженъе, яке здѣлавъ попередній. Тамтой бувъ, якъ и я самъ подъ той часъ, безъ уложенъя и оглады. Тогда не знавъ я еще, що чоловікъ повиненъ собѣ такъ поступувати, щобъ его поверховидѣсть не занадто рѣзко одбивалась одъ его внутри. Я мусѣвъ то тяжко отнюкутовати, щомъ не учився танцовати, щомъ ноги брідко ставлявъ, щомъ не мѣгъ побѣдити свого доброго аметиту. Тому то и стративъ я вашу ласку. Велибымъ бувъ не мавъ всѣхъ тыхъ блудѣвъ, не потребувавбымъ бувъ тратити трохъ такъ довгихъ лѣтъ, котрымъ переживъ въ оддаленью одъ васъ. Тымчасомъ мои товариши зробили мя на то уважнимъ, що въ товариискѣмъ житю дѣлало зъ мене смѣшну фігуру.

— Алежъ ради Бога, ктожъ вамъ то говоривъ, що я зважала коли на такі дурницѣ? сказала я перестрашена.

— Тота сама, котра звернула на то вашу увагу. Тота сама, котра менѣ сказала, що вы були сумні и жалували дуже, щосте не додержали на балю своего приреченья. Тота сама, котра вяла менѣ надѣю, що вы теперь зновъ прихильно настроеніи взглядомъ того, що васъ такъ горячо зъ цѣлого сердца любить . . . .!

Слова були высказані, но я замовчу о тѣмъ, що потѣмъ слѣдувало. . . . .

На мои двадцять першій уродины було у вуйка велике свято. Одбувалося мое весѣлье съ Квѣткою. Першого вальца танцовала я съ нимъ, котрый вже бувъ моимъ — на цѣле житъе. Буламъ такъ

щаслива, що навѣтъ — казати не хочу, якамъ тогды була щаслива. То знае такожь кожда, котра любила и того дѣстала, котрого любила.

Я одже женою — якъ довго, — то не входить до рѣчи. Но найважнѣйше то, що своєю судьбою не мѣнялабымься зъ ніякою царницею въ свѣтѣ.

Маю мужа, котрого любовь — моя гордѣсть, котрого любити — моя роскѣшь.

То одно маламъ ще сказати, а бѣльше нічо.

Перевелъ Надежда***.

СПОДЪВАНКА.

(За Шаллеромъ).

Чи не втвирає ся брама?
Засѣвъ отъ чи не скрипить?
Нѣ, се мабуть вѣтеръ зъ рана
Тополями шелестить!

О приздоби ся луже яловый
На свято велике, прийде чудъ-краса!
Ой гаю, мѣй раю, барвѣнку шовковый,
Встели тѣй дорогу, моя то душа!
А ты вѣтре буйный, що свѣтомъ гуляешъ,
Зупинишь ся трохи, люббѣй заспѣвай;
Доведи ю тутки, доведи, якъ знаешъ,
Мою друже милу, менѣ ю ѡтдай!

Цитьте! А що се у хѣнци
Корчами колише, гнетъ?
Нѣ, се пташка рано наще
Полетѣла въ поле геть!

О заховай ся свѣтлое сонце
За море, за горы, та вже не вертай
А ты темна пѣчко заглянь у ѡконце,
Займи насъ, закрий насъ, мовъ тѣнею гай!
Най лоде не видять, та слѣзъ не втирають,
Роскѣши не знають, сердце не навчуть,
Най намъ тѣлько зоря вечѣрня сіє,
Тодѣ мы зрадѣмъ, слѣзы потечуть!

Чи не шептало що въ дали,
Листьє мовъ на вербѣ?
Нѣ — Лебедѣ злопотали
Крилоньками на водѣ!

Мя обгортає ладъ чудотворный.
Нора бѣе мовъ кобза, нишкомъ цюркотить

Вѣтеръ радѣе, що цвѣтку цюлюе,
Усе розкошуе, усе-сь веселить;
Ягоды гильмъ гнуть, погинають,
Достигли падають, гиле шелестить,
Леготъ съ цвѣточокъ мѣдъ завѣвае!
Мои спалені устá холодитъ!

Мабуть я чую ходóчокъ?
Листье заедно тужить;
Нѣ, то ябка, то овочѣ,
Упадають, се дуднить!

И свѣтло ясне вже вмирае,
На лицѣхъ сонця блѣди смуги,
Цвѣты радѣють: холодъ займае
Ворога — спеку на чтыры вѣтры.
И князь бѣлолицый далеко-широко
По синѣму небу дѣтвú розпустивъ,
И все спочивае, неначе-бъ глыбоко,
Глыбоко въ могилѣ усе приваливъ!

Онде бѣле щось сіяе,
Свѣтитъ мовь искра, мовь шовкъ!
Нѣ, то мушка*) си лѣтае,
Нóчь настала, день замовкъ?

О банне сердце не потѣшай ся,
Усе те що чуешь, усе те пусте;
Въ могилѣ, въ могилѣ сердешный кохай ся,
На сѣмъ свѣтѣ роскошь для тя не росте!
А може, а може она не забула,
Якъ вѣрно любила, то й буде любить,
Я їй прощаю, кобы йно прибула:
Вѣрному коханю и Господь простить!

И мовь зъ неба въ швидь
Зóрка щастья ся явить:
Такъ миленька хутко стала,
И милого цюлювала!

Шюрко.

* Johanniskäfer.

НЕЗДАРА.

Оповѣданье зъ Калифорніи, Бретъ-Гарта.

Ему было на имя Фалъ*).

Давидъ Фалъ прибувъ 1852 року въ „лѣтаючѣмъ какаду“ съ нами до Калифорніи. Не думаю, чтобы то зъ охоты або дивацтва сталося. Здаеся, не знавъ, куда дѣтися.

Коли мы, молоді хлопці, розказували собѣ о блыскучихъ надбяхъ, котрі заставили насъ удатися до Калифорніи, и якъ наші свояки при нашѣмъ ѡдѣздѣ смутились, и коли мы собѣ фотографіи и лѣпки женского волоса показували, при тѣмъ о Гануси и Марійцѣ споминали, тогда сидѣвъ той нездара при насъ и слухавъ съ смутнымъ выразѣмъ своего звычайного лица, но ніколи не промовивъ и слова.

Думаю, що не мавъ що говорити. Знакомыхъ кромѣ насъ у него не було, и мы приняли го въ свѣй кружокъ вѣдай лишъ на то, чтобы мати надъ кимъ доволі посмѣшкуватися.

Скоро троха сильнѣйшій вѣтеръ надувавъ наші вѣтрила, заразъ дѣстававъ неборакъ морску слабѣсть, а до гойданья корабля не мѣгъ ніякъ привыкнути. Незабуду ніколи, якъ мы до розпуку насмѣялися, коли му Ратлеръ на шнурку припѣсь кусникъ солонины, и . . . . Но сей достойный жартъ вамъ всѣмъ знаемый. А які штуки выправляли мы ему съ Фаншею Твинклеръ! Панна Фаний не могла го на очи терпѣти, а мы вмовили въ Фага, що она влюблена въ него и посылае му ласоціи и книжки зъ каюты. Треба вамъ було видѣти тоту пышну сцену, коли ѡнъ закуючись и еще зовсѣмъ слабый, прибѣгъ, чтобы ей за то дякувати! А якъ она запаленѣла! . . . . Той прекрасный, гнѣвный поглядъ! . . . . Достоту наче „Медора“, утверждавъ Ратлеръ. Ратлеръ умѣвъ Байрона на память. — Старый Фалъ-неборачиско стоявъ, мовъ попареный. Однакожь не бравъ собѣ того до сердца, и коли Ратлеръ въ Валпаресѣ**) занемѣгъ, то першій, кто го доглядавъ, бувъ старый Фалъ. Бачите, бувъ то добродушный хлопецъ, но не доставало му смѣлости и ума.

О поэзии не мавъ по просту и предчувства. Я неразъ надивився, якъ ѡнъ зъ наибѣльшимъ рѣвнодушіемъ сидѣвъ и латавъ

*) Fagg.

**) Valparaiso — мѣсто въ Южнѣй Америкѣ, штатѣ Чили (Chily).

стару одѣжъ, коли Ратлеръ декламувавъ трогательну Байронову „оду до моря.“

Одного разу запытавъ Ратлера съ наибольшою повагою, чи не слабувавъ коли и Байронъ на морску слабѣсть?

Не тямлю уже, яку на то Ратлеръ давъ ѡтповѣдь, но знаю, що мы всѣ сердечно зареготались, — тожь безъ сомнѣнья и ѡтповѣдь мусѣла бути удачна, — бо Ратлеръ, то була розумна головка!

Коли „лѣтающей какаду“ приплывъ до Санъ - Франческо*), устроили мы торжественный обѣдъ, и умовились, що-року разомъ сходитися, абы ѡдновляти торжественно памятку того дня. Розумѣся, Фалъ не бувъ запрошений. На судиѣ числится ѡнъ до пайнизини категоріи пассажирѣвъ, що то ѣдутъ на самыхъ спѣднихъ покладахъ, — и каждому буде понятно, що мы теперь, очутившиися зновъ на суни, встыдалися трошка такого „плебейского“ товариства. Старый Фалъ, якъ мы его называли — (мимоходомъ сказавши, ему не було бѣльше двадцяти-пяти лѣтъ) — старый Фалъ бувъ для насъ того дня предметомъ безконечной потѣхи. Вбивъ собѣ въ голову, що ѡтти въ Сакраменто можъ зайти пѣшки и пустився дѣйстно въ дорогу. Мы забавлялись ѡдлично, устиснули собѣ руки и розлучилися.

Ахъ! ще не минуло вѣсьмъ лѣтъ ѡтъ того часу, а уже не одиѣ съ тыхъ рукъ, що тогда такъ дружно стискалися, зверталися грѣзно противъ себе, або шолопали тайкомъ по кешени товариша. Слѣдующого года мы не ѣли разомъ, бо молодой Баркеръ побожився, що съ такимъ презрительнымъ бездѣльникомъ, якъ Миксеръ, не поставитъ своей ноги пѣдъ той самъ стѣлъ, а Ниблесь, котрый ѡдъ молодого Штубса — що бувъ пѣдъ той часъ въ реставраціи въ Валпаресѣ кельнеромъ, — вызычивъ грошѣ, — упевнявъ съ обуреньемъ, що такого рода людей не хоче й на очи бачити.

Накупивши въ 1854 роцѣ много акціѣ Вовчого рудника Мюджинсвилъ**), намѣривъ я той рудникъ ѡдвѣдати. Я остановився въ „державномъ готелю“, нанявъ по обѣдѣ коня, объѣхавъ насампередъ мѣсто а потѣмъ ѡтправився въ рудникъ.

За информатора назначено менѣ одного зъ тыхъ людей, котрыхъ газетарѣ звать своими „достоверными жерелами“, и котрымъ мовчкомъ признаеса у всѣхъ малыхъ громадахъ выключне право, рѣшати всякѣ pytania. Давна привычка успособила его, въ одинѣ

*) Мѣсто въ Сѣверной-Америцѣ, въ штатѣ Нова-Калифорнія.

**) Mugginsville.

часъ робити и говорити, и піколи однимъ занятый, не змиливъ другого. Сей чоловікъ розказувавъ менѣ цѣлу исторію нашего рудника и додавъ опѣсля:

„Бачите, мѡй пане — (при тѡмъ звернувся до лежачои передъ нимъ груды землі) — золото мусить изъ сего підкопу тутъ выйти — (дзобнувъ своею мотыкою запятую) — но давнѣйшій вла-сти-тель — (се слово мусѣвъ изъ себе выхлупѣстати, якъ мотыку изъ землі) — бувъ троха нездарный чоловікъ (сильный ударъ мотыкою замѣсть точки). То бувъ ще молодой „шпачокъ“ и давъ людямъ на свою парцелю тутъ зѡ всѣхъ бокѡвъ наскочити*).

Що ще дальше мавъ сказати, препоручивъ капелюхови, котрый здѡймивъ, щобы собѣ червонымъ шовковымъ платкомъ оберти чоло.

Я спытавъ го о имя коренного властителя.

— На имя му Фагъ.

Я ѡдвѣдавъ го. Онъ не дуже постарѣвся и ставъ далеко бриднѣй.

— Сильномъ спрацювався, говоривъ менѣ, и поводитъ ми ся яко-тако.

Я повзявъ до него якійсь родъ симпатіи и — протѣлувавъ го до певной степени. Чи то зъ того powodu, щомъ зачавъ презирати такими индивидуами, якъ Ратлеръ и Мѣксеръ, не конечно й згадувати.

Вы знаете, якъ Вовчій рудникъ збанкрутувавъ и якъ богато мы, акціонеры, стратили. Небавомъ потѡмъ я довѣдався, що Ратлеръ, одинъ изъ головныхъ акціонерѡвъ, мусѣвъ приняти въ Робинсовѡй „Гостинници до мѣста Мюджѣнсвѣль“ мѣсце надъ-кельнера, — а що „старый Фагъ“ мавъ щастье и не знае, що почати зѡ своими грѡшми. Всѡ то розказувавъ менѣ Мѣксеръ, — бо онъ бувъ тамъ, щобы дѣла привести до ладу, и додавъ ще, що Феджъ залицяся до дочки высше згаданого властителя гостинницѣ. Черезъ листы и слухи я довѣдався дальше, що старый Робѣнсъ радъ привести въ дѣло женѣтбу межѣ Нелькою и Фагомъ. Нелька була гожа, веселолиця и моторна дѣвчина, готова дѣлати всѡ, що жае отецъ. Я розваживъ, що се для Фага якъ разъ корыстне, слибы

*) Въ копальныхъ золота есть законъ, що всякій теряе свое право до придѣленои ему части землі и до всѣхъ закопѡвъ на нѣй подѣланныхъ, сли въ певнѡмъ, ближе означенѡмъ часѣ на своѣй парцели не працювавъ. Тогда може невѣ кто-нибудъ тотчасъ овладѣти, и той способъ позыскованья собѣ мѣсця въ руднику, зовеся въ техничнѡй мовѣ копальникѡвъ: to jump a claim, — на парцелю наскочити.

оженився и осѣвъ де-годѣ постоянно; може бы за жѣнкою уже якось бодай на людей подабавъ.

Тому поспѣшивъ я одного дня до Мюдѣнсвѣль, щобы побачити, якъ стоять дѣла.

Дуже мене радувало приказати собѣ одъ Ратлера зготовити брѣль — отъ того веселого, непобѣдимого Ратлера, котрый передь двома годами хотѣвъ надомною старшувати. Я звернувъ розговоръ на Нельку и старого Фага, думаячи, що сей предметъ буде го дразнити. Онъ ніколи не мѣгъ знести Фага, и говоривъ, що Нелька не може го такожь и на очи бачити, — того певный, якъ незнатн-чого.

— Чи Нелька любить кого другого?

Онъ звернувся въ сторону зеркала, що висѣло за буфетомъ, и поправивъ на собѣ волосье. Я понявъ зарозумѣлого дурака!

То понукало мене дати Фагови знати, абы приспѣшивъ дѣло. Мы довго бесѣдували съ собою. Не трудно було пѣзнати, що бѣднякъ по самі уха влюблений. Вздыхавъ и обѣцявъ всѣми силами старатися, покѣнчити дѣло якъ найскорше. Нелька була добра дѣвчина и чувствовала сли ся не ошибаю, якусь тайну почесть для скромного старого Фага. Но поверховно блестячій свойства Ратлера успѣли уже завернути ей головку. Они и льстили бѣльше ей женскѣй природѣ. Щобы Нелька була гѣрша якъ вы або я, того не скажу. Мы всѣ дуже склоннїи, цѣнити нашихъ знакомыхъ бѣльше ведля ихъ внѣшного вида, якъ ведля внутреннего содержания. То лекше и приятнѣйше, а навѣть дуже выгѣдно, особливо, сли не потребуемо покладати на нихъ свое довѣріе. То повиненъ бувъ знати такожь старый Фагъ, сли бы не бувъ такимъ нездарою. Но такимъ онъ ніколи бути не переставъ. Тымъ гѣрше для него.

Було то кѣлька мѣсяцѣвъ пѣзнѣйше. Я сидѣвъ власне въ моѣмъ кабинетѣ, коли старый Фагъ зайшовъ до мене. Его появленье заскочило мене трохи. Мы бесѣдували о бѣгучихъ справахъ механично и безъ интересу, якъ звичайно люде, що хотятъ собѣ щось другого сказати, а лишь боками заходятъ до рѣчи. По хвили промовивъ Фагъ зовсѣмъ змѣненнымъ голосомъ:

— Ъду домѣвъ.

— Домѣвъ?

— Такъ — то есть, хочу ѣтпнысти въ атлантїйскї Штаты. Отъ зайшовъемъ до тебе. Маю, якъ знаешь, трохи маетку, и велѣваемъ для тебе выставити судове повномочіе, щобысь мѣгъ переняти мои дѣла на себе. Маю такожь де-які документы, хотѣвбымъ ихъ охотно тобѣ передати. Хочешь ихъ приняти?"

— Ба — а Нелька?

Онъ скрывився, наче бы понюхавъ чемерицѣ.

— Я съ Нелькою не женюсь... то есть...

Бачилось, що самъ бувъ злый на себе за то, що такъ докладно выразився.

— ... То есть, я думаю, що буде лучше, сли съ нею не оженюсь.

— Давиде Фалъ, сказавъ я урывисто и строго, ты останешъ вѣчно нездарою, тай годъ!

На немале диво менѣ выяснилось его лице.

— Такъ, промовивъ онъ, — то правда; я нездара бувъ и буду! Я все о томъ переконанный. Бачишь, я думавъ, що Ратлеръ такъ само еѣ любить, якъ и я, а знавъ, що она его бѣльше любить, якъ мене, прото може бути съ нимъ щасливикъ. Но знаю такожь, що старый Робинсъ волѣвъ бы мене, бо я богатшій... а дѣвчина зробитъ всё, що батько схоче... и, — бачишь, тому я побачивъ, що стою властиво на перешкодѣ... прото пайлѣнше ту, — уступити. „Однакожь“, тягнувъ дальне, коли я хотѣвъ ему перервати, „однакожь понеже боюсь, щобы старый случайно не ѳтказавъ Ратлерови дѣвчину, то я вышозычивъ ему на тѣлько, що му стане на то, щобъ мѳгъ въ Долтунъ розпочати яке дѣло на власну руку, Такой старанный, дѣльный и способный хлопецъ, якъ Ратлеръ, — знаешь, потрафитъ въ свѣтѣ перебитися и небавомъ стане зновъ въ давнѣйшихъ ѳтносинахъ... А впрочѣмъ, знаешь, слибы не мавъ щастья, то тобѣ не конче натискати на него. Бувай здоровъ!“

Я бувъ поступкомъ его къ Ратлеру занадто роздразненный, щобы оказуватись любезнымъ; но понеже при его дѣлахъ можъ було зыскати, рѣшився я переняти ихъ. Съ тымъ онъ ѳтправився домѳвъ.

Минуло кѳлька недѣль. Коли прибувъ першій почтовый парохѳдъ, майже всѣ газеты черезъ кѳлька день занимала вѣсть о страшнѳмъ нещастью. По всѣхъ частяхъ Калифорнїи тѣлько й було бесѣды, що про затонувшїй корабель, а тотѣ, що на нѣму мали приятелѣвъ, усувалися тихо на бѳкъ прочитуючи съ бездушною увагою довгїй списъ нещасливыхъ. Були тамъ имена высоко уталантованныхъ, хоробрыхъ, благородныхъ и нѣжно любимыхъ, що погибли. Межи ними найшовъ я зъ межи всѣхъ моихъ знаемыхъ насампередъ имя — Давидъ Фалъ.

Бѣдный нездара дѣйствио вернувъ домѳвъ!

Переложивъ

Петро П. Кумановскїй.

ЛЕСИШИНА ЧЕЛЯДЬ.

I.

Вречудный лѣтній поранокъ. Въ холоднѣмъ, легенькѣмъ вѣтрѣ ледви ледви лелѣся широкій ланъ жита. Жито, мовъ золото. Колосье, наче праники, — ажъ похилилося пѣдъ вагою зерна та перловыхъ крапель росы, що поввисала зъ каждой стеблинки. Стебла стоятъ высокі та ровніи, — жовті и гладкі межи зеленымъ листьемъ повѣйки, лентиці, осету та другого буряну, що стелится сподомъ. Денеде видѣсь зъ середъ того золотого, шумячого и пахучого моря синье, чаруюче око блавату або цвѣтка куколю, або дѣвиче, паленѣюче лице полѣвого маку.

Зѣйшло сонце. Зацвѣркотали сверчки на всѣлякі лады, — зажужжали великі полѣвіи мухи, та затрѣпотались нестріи мотылі понадъ колосистымъ моремъ. Природа ожила. Вѣтеръ подувъ сильнѣйше, — подувъ тепломъ зо стороны лѣса и зачавъ стрясати сѣбну росу зъ травъ и цвѣтѣвъ.

Въ селѣ пѣднявся гамѣръ, — закипѣло житьемъ. Выгѣнъ заперѣвся ѡтъ худобы, котру гнали на нашу. За худобою шли заспаніи та немѣтїи пастухи. Декотрі лишень, котрі весѣли уже и посиѣдати, сиѣвали весело, гейкали та вылукували батогами, женучи свѣй товаръ.

Зъ хатъ закурился дымъ. Газдынї топятъ зарана, щобы скоро зварити обѣдъ, — молодшихъ выправляютъ въ поле.

Лишь у старои Лесихи не куритєя зѣ стрѣхи. Хоть тамъ ихъ три: стара, донька Горпина и молода невѣстка Анна, — то они такіи ніколи рано не топятъ, — все въ вечеръ. Вечеромъ спечуть та зварять, що тамъ треба, — а весь день божистый не дбають. Запападнїи газдынїи, що хоть куды!

Газдѣвство у старои Лесихи несогѣрше. Хата хоть стара, та ще сильна, — будыночки новіи, просторіи, и опрятнїи, худѣбка красна, що Госноди, — гладке кожде, мовъ слимакъ. Пасѣйка такожь по смерти небѣщика Лєся не пѣшла нїворотомъ. Лєсиха приняла старого дѣда жебручого Зарубу въ хату, обшила, обхамрала, — тай уже старыи лѣтомъ и пасѣйки пильнуе, и коло хаты найменшой крыхѣточки допантруе.

Лєсиха була и справдѣ жѣнка дуже Господарна, та запападна. Сукриета дуже та тверда. Бувало, якъ на що завозмєся, то хоть рака лазъ, все поставитъ на своѣмъ. Хоть волосье въ неи вже и сивѣло, — то лице еи було червоне и здорове, якъ цвѣклѣвыи буракъ. Облесного и масного языка въ неи не було. За то говорила все урывисто и якось гнѣвно. Жарту або якого другого радого та щирого слова не чувъ ѡдъ неи ніхто. Кождому, абы хто, умѣла дотяти своимъ острымъ языкомъ Правда, — кажутъ, — не зъ добра она така и сталася. Небѣщикъ Лєсь, повѣдають, убивавъ еѣ тяжко за молодыхъ лѣтъ, прибывавъ кѣлкомъ за косу до лавы, а бивъ..... Зъ горя она тогды неразъ и напивалася, и той звычай оставъ у неи и до теперъ, — хоть ніколи пїянство не довело еѣ до того, щобы розтренькувала та прошаствувала гѣрко запраѣване добро. Сли пила, то пила сама. Въ еи хатѣ, ані въ селѣ ніхто ѡдъ неи ніколи и не понюхавъ порціи горѣвки. Стара Лєсиха була дуже тверда и скупа.

Гнатъ Лєсишинъ довго не мѣгъ оженитєся. Нї одна дѣвка въ

селѣ не хотѣла йти за нѣго. Не знати, ци то тому, що бувъ такой злый та забіяка, ци тому, що такой поганый. Волосье червоне, очка маленькый, хитрый, якъ у якого Татарина, — самъ великый, — голова якъ макор-тѣтъ, а губы, мовъ подушки, — такой побддуваный. Ну, — не о то рѣчь, — най го тамъ божа Мати судить, — але досыть на тѣмъ, що нѣкогтра дѣвка не хтѣла за нѣго йти. Ще, — не знати якъ и що, — плели щось люде, що Гнать не зовсѣмъ мае чистый пальцы, — неразъ тамъ крѣзь нихъ и дещо чуже прослизнеся. Не знаю, якъ де, — а въ нашѣмъ селѣ вже нема гѣршюи ганьбы, якъ коли кого обнесутъ, яко злодѣя! Таке було и съ Гнатьомъ Лесишнымъ и томуто не мѣгъ онъ довго оженитися. Нѣкогтра не хтѣла йти за нѣго.

Но вѣднѣи графилися таки одна, — Анна Тимшиина. Пѣшла она за Гната, та на свое горе. Бѣдна сирота, безъ ѳтця, безъ матери, — тѣлько й вѣна внесла въ Лесишину хату, що свои черны бровы, кары очи, та двое рукъ робучихъ, та терпливе, послушне и покрѣливе сердце. Ой, зналажь она долы за Гнатьомъ! Не минувъ рѣкъ, а вже взяла щезати ей краса, погасати блескъ ока, хилитися до землы красна голова! Звычайне, грызота, сварка та бѣйка! Кого они не пригнутъ до землы, не позбавлятъ веселости?.....

И ѳтъ вамъ вся Лесишина челядь. Ага, бувъ ще у Лесиши хлопчина — наймитъ, Василь, що пасъ худобу. Его прозывали Галаѣмъ, бо вѣчно, скоро вжене худобу въ лѣсъ, галайкоче, та галайкоче, — и не вгавае на волосокъ. Въ однѣи хвили и коломыкы задробить и думкы затыгне и весѣльной и зъ псавтири та гласѣвъ церковныхъ. Не бувъ онъ письменный, — все то пошереймавъ зѣ слуху и абы вамъ одну сѣбванку умѣвъ скѣнчити. Голосы та сѣбванкы плелися въ его головѣ въ якомьсь дикѣмъ неладѣ и моталися, мовъ клѣче сѣна въ буйнѣмъ вѣтрѣ. Они не занимали, но заглушали его. Онъ тогда не тямивъ о свѣтѣ и о собѣ. Худоба брела пиворотомъ. А якъ хто другый сѣбвавъ, то онъ не любивъ слухати. Сказано, якійсь тумановатый. Зъ чого ему таке пѣшло, Богъ знае. Може такожь зъ нужды та бѣйки. Ой, бо то й натерпѣвся онъ всѣлякого лиха, ѳдколи померли его родичы на холеру. Они, кажуть, були богатенькый и пестили дуже своего Васильчика. Смерть забрала ихъ нагло одного дня, — Васильчикъ пришовъ въ чужы руки, — а чужы руки, звѣсно, — не гладятъ! Били его, бо бувъ розпещеный, упертый, лѣнивый. Выгнали зъ нѣго тоты хибы, та заголомшили молоду голову, зацьмали послѣдню искорку дитинячои свободы и живости. Маетокъ зслизъ въ чужихъ рукахъ, мовъ сѣль въ водѣ, — а Василя дали на службу до старой Лесиши. Ой, — не райже онъ и ту найшовъ!

II.

Лесиха, сказано, запопадна, перша йде зажинати зъ доньковъ и невѣстковъ.

— Найно, ци нашъ Галай и нынѣ пустить худобу у царину, — ци буде тямити вчорашный синцы? заговорила якось пѣбы грозячи комушь Лесиха идучи передомъ та поблыскуючи новымъ серпомъ пѣдъ пахою.

— Ва, а чомужьбы не пустить? Якъ зачне выгалайкувати, то й о свѣтѣ забуде, не то о худобѣ! ѳдрекла Горпина. Ея красне, молоде лице сѣяло здоровымъ румянцемъ супроти всходлячого сонця. Она една была ще найщасливѣйша на всю хату. Мати любила еѣ, — хоть правду

сказавши, неразъ и Горнинѣ пришлось скоштувати гѣркон ѡдъ матери або брата.

— Ой, такъ, — приголомшили бѣднаго хлопця, якъ kota загорѣлого, та теперь добивають! шеннула сама до себе несмѣло Анна. Въ серци бѣдной сироты найскорше збудилось пожалованье надъ такимъ же круглымъ, несчастнымъ сиротою.

— Ага, — свѣй все съ своимъ рука! ѡдрѣзала ей гнѣвно Лесиха. Она зачула тихй слова невѣтки.

— Сирота, а писокъ якъ ворота! кричала дальше. Небѣйся, моя кѣточко, и ты бы варта зъ нимъ на одну гилю! Зѣйшлисте ся обое, — тай заразъ едно надъ другимъ и жалусь. Эхъ, божа бы вамъ Мати не дала просвѣтлон години, що вы мою працю дармо марнуете, мѣй хлѣбъ дармо жрете, а все дельомъ-пѣлельомъ поводитесея.

Лесиха замовкла. Задыхалась. Нѣхто бѣльше не обзывався.

Пришли на мѣсце. Анна выбрала мѣсце на межи, де склала полуденокъ. Лесишина нивка була шѣсть загонѣвъ зѣширока. Три ихъ за день могли еѣ набезнечено обалити.

Лесиха тутъ же порядкуе.

— Ты ненотрѣбе (ѡдозвалась прудко до невѣтки) ставай онту! (Показала найширшій загѣнъ). Ты (до доньки) сюда, — а я на прилуду! Поставали.

— Господи помагай! сказала Лесиха и перша ужала жмѣнку свѣлого, хорошого жита, перша зробила повересло, — нажала снопокъ и ѡдставила на бѣкъ. То первачокъ, — ѡнъ на урожай значить.

— Ану, до работы! промовила зновъ. И три жѣночй головы схилялись до землй, краснѣючи. Въ рукахъ заблыскотѣли серпы, захрустѣли твердй стебла жита пѣдтинанй блыскучимъ, зубчастимъ зелѣзомъ, — жменя за жменею паде на землю. Краснымъ, потяглымъ лукомъ перемыкають женцй пажату жмѣнку понадъ голову за себе и кладуть на стерни. Часъ ѡдъ часу една выпрямитсея, вымкне жмѣнку жита, стрясе зъ пашнистого буряну, роздѣлитъ на двое, скрутить повересло и прѣстре его на свѣждй, пахучѣй стерни. Сверщки, жуки и всѣяка овадня утѣкае попередъ серпами. Часами й злякана сѣра мышъ вымкне изъ своен норы, перебѣгне по пѣдъ ноги женчисѣ, та зновъ повзне у ямку.

Рано, за холоду, зъ росою добре жати. Хрупъ-хрупъ, хрупъ-хрупъ. . . . Лишь тѣлько й чути всѣго, — та шелестъ складаного въ снопы жита.

Но поволи, поволи свѣждй, полѣвый воздухъ, широка самота и тишина поля, одностайнѣсть работы понукують духа, щобы ѡбъявивъ себе. Розмова не легко ту завяжесея, — стара Лесиха все еѣ якось прикро перерве. Отъ одно що, — то свѣвы.

И поволи, поволи, — изъ загальной тишины и одностайного хрупанья стебелъ вырѣзуеся чудный, срѣбный а тихенькй, несмѣлый голосокъ. Се Горшининъ голосъ. Стара жне, — не зважае на то. Горпина стае смѣлѣйша, — голосъ мѣцнѣе, — изъ серци нѣхотя льесея тужна, а чудова пѣсенька:

Туды лозы хилилися, куды имъ похило,

Туды очи дивилися, куды серцю мило.

— Гей ты неліпо якась! крикнула Лесиха до невістки, — ци вже ся лишаєшь? Уже ти руки покулило, ци що?

Анна, слабовита й такъ, не змагала на найширшомъ загонѣ йти пѣрѣвно зъ другими. Она лишилась була уже майже о пѣвтора снопа зъ заду.

— Шожь бо вы, мамо, мене нынѣ училися, якъ оса? ѓдре-кла она зѣбравшись якоє на смѣлѣсть, но не подноєачи головы. Хлба не видите, що не можу борше жати, бо загѣнъ широкій? Ваша прилуда не тото. Лацно вамъ выварачати!

То розлютило Лесиху.

— О, дивѣтмися на ню! Яке смѣле та угуриє. Ще й свое рыло ставить напротивъ мене! Эй, небого моя! Кобы менѣ борзо вечѣрь, — приїде Гнатъ зъ косовицѣй, — не будешь ты така широка!

Анна хотѣла ще щось ѓтповѣсти, але Горнина шеннула до неї:

— Дай покѣй, сестро! Мама все муєять теркотати. Жигѣмъ разомъ!

Анна замовкла, — Горнина зачала єѣ все пѣджинати, — майже пѣвъ загона собѣ забирала. Горнина була щира душа, — не вѣ маму вдалася, — та часомъ лишъ говорила пѣдъ єй ладъ, бо знала сукриєту материну натуру.

Зновъ стало тихо, лишъ стѣбла хрупотять, — та часъ ѓдъ часу єєригъ брєнькиє о камѣнєцѣ.

Горнина дєє єѣ перѣгодомъ затиєгла другу пѣєню. Зѣбралоєє Аннѣ на плачъ. Плачъ єєрця, то тужлива, єєрєчна думка. Она неємѣло, та рѣвно и перєливно затиєгла:

Зайшло соньнько за ѓконьнько,

Якъ промьньное коло;

Выйди миленька, выйди єєрєнько,

Промовь до мене слово!

Радабымъ выйти, радабымъ выйти,

До тебе говорити, —

Та лежить нєлюбъ по правѣй руцѣ,

Бою єя го збудити!

Лєєиха слухала пѣєню затиснувши зубы. Кѣлька разѣвъ зѣ пѣдъ лѣба жарко поглянула на невієтку. Анна на бачила того, — жала далѣ и єѣввала. Зѣ єй тусклого ѓка єєтилаєєя навѣтъ груба слѣза и упала на єєригъ. Знакъ, що й єєрце єй єѣввало тотуж пѣєню, не лишъ уєта.

— Отъ, що єй на головѣ! Господня моя затєлєчана! Які єѣвванѣчки выводитъ! перебила гнѣвно Лєєиха.

— Дайте бо вы, мамо, Аннѣ, покѣй! Що васъ за говорѣєика напала? Нѣ говорити, нѣ плакати, нѣ смѣятися не даєте, ще й єѣввати бороните! Яка мара далѣ вытримаетъ у васъ?

— Но, но, — розтѣрѣєкоталася, — єєороко куцѣфѣста. Волишь жати та тихо бути! Небѣйєєя, — знаю я, дє у тебе раки зимують! Лишь ми не мѣвчи, — то тямєи!

Зновъ єєдноєтайно и понуро йшла робѣта. Стара хвиля ѓдъ хвилѣ покликувала на невієтку, то на дѣньгу, мѣвь ѓкомѣнъ.

Вже єєнце гєть-гєть пѣдѣйшло. Жито клалоєя на помѣтъ та вєтєлювало широко загѣны. Вже нашѣ три жєнчихи пополуднували и не єєпочиваючєи взялиєя зновъ за дѣло. Єєнце жарило, — зѣ лицѣ котивєєя

пѣтъ. Сверчки цвѣркали голосно та проникливо. Здавалося, що ихъ голосъ роздаєся десь глубоко пѣдъ землевъ и впадає до уха, мовъ острый кремѣнный пѣсокъ. Кромѣ сверщкѣвъ все затихло, все поховалося въ тѣнь передъ жаркими сонѣчными лучами. Лишь люде, паны сотворѣнья, — мучатся тогды, коли спочиває природа.

III.

— Лесихо, Лесихо! роздаєся голосъ якогось косаря зъ пѣдъ лѣса. Лесиха встала, приложила руку надъ чоло и смотрѣла.

— Ци не видите, — онде три ваші коровы въ ѡвсѣ? кричавъ голосъ дальше.

Изъ лѣса долѣтало галайканье и верескливый свѣвъ Василя:

*Ой тамъ на горбочку
Сидѣвъ дѣдько въ черепочку,
А мы его не пѣзнали....*

Гей (тото гей тяглося страшно довго) *матижъ моя, мати,
Пусти мене погуляти....*

Го-о-о-а-усподи, воззважъ тебѣ, услыши мя!....

— Ахъ, чортѣвъ накоренокъ! Уже зновъ змалювавъ! Бодайжесь изъ себе печѣнки выкричавъ! Василю-гей! Василю-гей! Дѣдъчабы ти ся мати въ печені всадила! Ту-у-умане вѣсѣмнадцатый, — на! А не видишь, що коровы въ шкодѣ, — га? А, повывлазилибы ти тоті слѣпаки, та бы ти повывлазили!

— *Господи помилло-о-ой!* бувъ ѡдвѣтъ зъ лѣса. Тото „лой“ тяглося зновъ дуже довго и згубилося вкѣнци десь въ далекѣмъ, темнѣмъ лѣсѣ.

— Галаю -на, Галаю! закричавъ зновъ косарь зъ пѣдъ лѣса. А не виженешъ ты собѣ коровы съ царины? Выгналобы тя, якъ гору Бачинську, — га!

— *Ой туду, ду, ду, ду, ду; за волами я йду!* репетувавъ Галай зъ лѣса.

Косарь вѣдай стративъ терпеливѣсть, — хопивъ косу на плече та побѣгъ самъ выганяти коровы зъ ѡвса. Вѣгнавъ ихъ въ лѣсъ и щезъ за ними въ темрявѣ зелени. Лишь незадовго чутно було крикъ и ревѣтъ Василя.

— А, то, то, то! приговорювала Лесиха, зновъ схиляючись до жнива. Най зъ нѣго тамъ и третью скѣру зѣйме, — слова му не скажу! Най пантрує худобы, а не галайкоче!

Вечерѣло. Сонце пышно закотилося за сині горы. Мрака зачала налягати на луки и клубитися чимъ разъ ширше сивыми туманами. Зъ пѣдъ неи, мовъ дитина зъ пѣдъ теплои перины, обѣзвалися деркачѣ. Перепелиці запѣтнѣлѣткали зъ жита. Вѣтеръ повѣявъ ѡдъ мочарѣвъ тепломъ та запахомъ сирого лепеху и татарского зѣлля. Любо якось та легко ставало на серци.

Нашѣ женчихи дожали нивки, поставали, повыпростовували крыжѣ та ѡдсапували.

— Ладный деньокъ буде завтра, — промовила Лесиха, — та якось ласкавѣше, якъ звычайно. Богу дякувати, щосмо ся ту нынѣ обпорали. Завтра тра буде ячмѣнь на базарищи схопити.

— Ладна нѣчь буде нынѣ! прошептала Горпина, легко покраснѣла и зѣтхнула.

Анна усмѣхнулась до неи, та якось смутно, мовь крѳъ слѣзы. Она одна знала про тайну Горпининогo дѣвочого серденька, — про ея любовь съ хорошимъ, чернобровымъ парубкомъ Митромъ Громомъ.

— Но, — чого стоите! Анно, — хонты узбирати, коровамъ до припусту! Ты, дѣвко, — бѣгай, — телята напѳй! Ну, борше!

Анна сейчасъ и шатнулась мовчачи, — раднѣйше, якъ звичайно. Чаруюча сила лежить въ однѳмъ — однѣсѣнькѳмъ ласкавѣйшѳмъ словѣ! Горпина пѳдбѣгцемъ и приспѣвуючи поквапилася до дому, — а стара Лесиха, положивши серць на голову бѣстремъ до хустки и завдавши собѣ на плече сибѣг-первакъ гордо помела за нею. Послѣдня прийшла до дому Анна двигаючи на плечохъ велику верету свѣжого, пахучого та нестрогo буряну. Коровы чекали уже на ню, а побачивши свою звичайну вечерю, зачали рычати зъ радости и стовпилися разомъ коло сѣняныхъ дверей, чекаючи, ажъ прийде черга на кожду ити до сѣней, перекусити смачного зѣля и ѳдати въ чистый сконецъ свѳй цѣлоденный запасъ молока.

Уже геть змерклося. У Лесихи затоплено въ печи и огонь палае яркимъ червонимъ свѣтломъ. Анна съ Горпиною пораються, варять, що треба на завтра. Дѣдъ Заруба голосно говорить молитвы сидячи на прилѣчку, а Василь наслухавшися сварки Лесихи и ѳдобравши зо два бухнаки межи плечѣй полѣзъ на пѣчь и заснувъ не чекаючи вечерѣй.

Пѳдъ ѳкнами почувлися тяжкѣ кроки муцины и бренькъ косы. Троха згодомъ увѳшовъ Гнатъ у хату, кинувъ старый соломяный капелюхъ на лаву и сѣвъ конецъ стола.

— Ты на, — Галаю! Быки попричинанѣй?

— Попричинанѣй, попричинанѣй! ѳповѣла Анна мыючи мыски и заходячися коло вечерѣй.

— А ты газдыне, де ти серны лежать?

— Або дежъ? таже въ сѣнѣхъ надъ одворкомъ! Дежъ бы мали...?

— Ага! Абымъ троха не дѳдрѣвъ, бувъ бымъ си ногу на вѣкъ вѣченый просадивъ! Пѳдъ самымъ порогомъ!

— То певне коты....!

— Эй, небого моя! Лишь ты не пантруй мои працѣй, якъ ока въ головѣ! Не маешъ своего-що розмѣтувати! Не принесласми ту нѣкого вѣна!

Анна змовкла. Еѣ дуже прикро вкололо тото слово. На щожъ ты бравъ мене? Таже ты й тогды видѣвъ, що я бѣдна! Тотѣ гадки тислися ей до головы, — но смѣлости не було у неи кинути й собѣжь ними Гнатови въ очи.

— Ну, спати! комендереу Лесиха. Ты, неpotrѣбе, огонь въ печи погаси, — грань позамѣтай у закутець, — чуешь! Горшки у пѣчь, — най ся круны на завтра допроятъ! Горпино, — воды ще нема! Рушай по воду, — а хутко!

Анна зачала поратися, а Горпина выбѣгла до сѣней. Ту лишь злупотѣла коновцями тай коромесломъ, — рыгнула дверми, — а зъ оборо чутно лишь було веселу пѣсеньку:

*Кобыль была така красна, якъ та зоря ясна
Сеттйлабымъ мильнюкому, нѣколи не згасла!*

— О, якѣ ей по головѣ сверщкы цѣвркочуть! ѳдозвався сердито

Гнатъ роздягаючись. Мамо, — не высылайте еѣ ніколи вечеромъ за водовъ!

— Або чому?

— Та хйба не знаєте? Той довгоносый Громикъ, — онъ изъ за дороги, — щось дуже до неи...

— Що? верескнула Лесиха. Тото засмаркане смѣе подлазити до моеи доньки! Таже я му волосе обмыкаю на его капустяной головѣ! Я му поду до матери, — най го си держить, сли не хоче, щобы му ся яка кавза стала!

Гнатъ лягъ уже на постѣль. Лесиха довго ще санала та ходила по хатѣ.

— Эхъ, най по я го ѣмю въ свой руки! Буде бнъ ся мати! Подсвинокъ якійсь ходить! Тадже якъ го порву за лабу, а за другу приступлю, то го розбдру!

— Угу, — а вамъ що таке, мамо? зачала уговорювати Анна. Она доси мовчала на тоту бесѣду. Кнчила прятати. Що вамъ такого припало? Отъ, — слухалибысте, що Гнатъ плете! Та най скаже, ци видѣвъ коли своими очима, щобы Громикъ Горшину зачѣпавъ?

— О, якій ми ту зъ неи адукать! бдкрикнувъ на постели Гнатъ. А не подешъ ты спати, ты, робѣтнице моя не плачена.

Лесиха роздяглася и лягла на запѣчокъ, де Анна постелила уже була для неи мягку перину и два заголовки. На печи храпѣвъ уже грѣмко дѣдъ Заруба, — та часъ бдъ часу галайкавъ крѣзь сонъ Василь.

— Дѣду, — а обернѣтся на другій бѣкъ! Не храпѣтъ такъ, — пѣчь завалится! крикнула Лесиха штуркаючи дѣда въ бѣкъ.

— Бѣгъ заплатъ! Ручечкамъ роботящимъ и ножечкамъ приходящимъ и головамъ выслухающимъ... зачавъ Заруба крѣзь сонъ свою звычайну молитву, — но небавомъ обернувся на другій бѣкъ и утихъ. По хвили заснула й Лесиха.

Тихо стало въ хатѣ! Мѣсяць несмѣло, блѣдо проглядае крѣзь тѣснй, тусклй шибй. Анна ще не лягала спати. Она сперла голову о бѣкно а лѣкты о варцабы и довго стояла тяжело задумавшись. Надъ чимъ она думала? Богъ знае. Може переходили попередъ еи очи еи лѣта молодй, невеселй, сирѣтскй. Може пригадувалася еи серцю яка перша, щаслива, безталанна любовь, бо въ очохъ закрутилися двѣ слѣзы, а зъ устъ ледво чутно полися сумна думка:

Шумѣли вербы въ Поповѣй-Дѣбри,

Тай лозовое прутья;

Люблю тя, дѣвча, люблю серденько,

Про людей не возьму тя.

Не такъ про людей, не такъ про людей,

Отець-мати не велитъ: —

Мене за тобовъ, мене за тобовъ

Само серденько болитъ!

— Жѣнко! Ты каланнице моя неприторонна! Що ты, — выбралася мышы ловити, ци що? Чому спати не йдешъ? оббзався Гнатъ.

Анна схаменулася, обтерла слѣзы и клякла до молитвы.

И молилася она довго, горячо, простыми сердечными словами. А подъ бѣкнами на вишни выводить соловѣй свои чудовй спѣвы, —

може и ѓнъ молится небесному Отцю?... А на выгонѣ прощаеся Горпина съ своимъ любимымъ.

— Горпино, сердце, — зажди ще хвилечку. Мы й не наговорилися.

— Нѣ, Митрику, — нема коли, — мама будутъ сварити. Ты знаешь, якѣ они! Добраночъ ти, — а завтра....

Не докѣнчила, — хопила коновці зъ водою и побѣгла идъ хатѣ.

— Завтра, — шептавъ за нею Митро. Довго поглядавъ зъ выгона на Лесишину хату, — а далѣ й задумався.

— Ци не дармо я еѣ люблю? Ци ѓддасть еѣ стара Лесиха за мене? подумавъ ѓнъ. Серце му стислося, коли погадавъ о своѣй бѣдности.

— Треба робити, заробляти, що силы! Зѓтхнувъ важко, — вытѣгъ сопѣвку зъ за пазухи, — загравъ, затиликавъ, — та такъ дрѣбно, та тужно, та якось такъ, мовѣбы въ тѓмъ голосѣ тонула вся его надѣя та тихе его щастѣе.

— Бѣдна моя доле! прошептавъ Митро и повернувъ у своѣй выгѓнъ до бѣднои, вербами обсаженои хатины, де жила его стара мати. Зъ межи густыхъ зеленыхъ вербъ роздався нарубѓцкѣй голосъ, що выводивъ знану пѣсеню :

Ой ще куры не пѣли,

Кажуть люде : день бѣлый!

Ой, выйди, выйди, хороша дѣчино,

Поговори зо мною!

Джеседзаликѣ.

Хрестъ Чигиринскѣй.

Гей, въ мѣстѣ въ Чигиринѣ е церковь, Спасъ святыи :
Въ тѓй церквѣ хоронится козацкѣй хрестъ старый.
На тѓмъ хрестѣ до нынѣ ще давна написъ есть :
Миръ мирнымъ! На враждующихъ самъ Богъ и его хрестъ!

У прѣтворѣ до нынѣ той грозный хрестъ стоитъ,
Мовъ великанъ минувшихъ, померклыхъ, страшныхъ лѣтъ, —
И лишь слѣпці старѣи несъ пѣснями въ устахъ
Сидѣть, мовъ сумъ могильный, у стѓнъ тогѓ хреста.

И не одну говорятъ о нѣмъ старую вѣсть
Про наше горе, лихо, про вражу ляцку злѓсть.
И сердце ся стискае на вѣсти зъ тыхъ часѓвъ,
И ѓдорватись тяжко ѓдъ старцѣвъ сумныхъ слѓвъ.

*

*

*

Весна настала красна, розтавъ зимы килѣмъ, —
Немовъ козака гулящѣй прибрався Чигиринъ.
Мовъ дѣвчина въ недѣлю, — природа стрѓйна вся,
И наче щастѣе въ серци, — така ей краса.

Болоня кругъ Чигрина не цвѣты залягли;
То войска два ворожй до бою надтягли:
Два братья, вражовъ штуковъ розъеднанй съ собовъ
Прийшли, щобы пролити рѣками братню кровь.

И стали противъ себе: ту Ляхъ а тамъ Козакъ,
Ту гордый панъ, тамъ низкій, погорджений бѣдакъ,
Ту певнѣсть, тамъ розпука; ту жадоба, тамъ жаль....
Ирзають быстрй конй, блищитъ до сонця сталь.

Гей гордо панъ Жолкевскій на конику жене!
Гей гордо ляцке войско стоить рядомъ страшне!
А сугорбы понуро, мовь поле сивй мглы,
Розгульни козацкй громады облягли.

— „Заждѣтъ! кричить Жолкевскій, — рабы, навчу я васъ
„Не прийде вамъ охота до бунту другй разъ!“
Три шибениці ставитъ на горбѣ, щобъ кождый зрѣвъ
И напишь по надъ ними: „Се же бунтовникѣвъ!“

„Гетьмане Наливайку!“ озвався Лободѣ
„Се що тамъ видно въ дали? Се що тамъ за бѣда?
„Чи се прапоръ, що шляхту провадитъ до борьбы?
„Менѣ здаєсь, що бачу онъ — шибениці три!“

А Наливайко каже: „Щастъ Боже имъ и съ тымъ!
„Но мы подемъ до бою подъ знаменемъ святымъ.
„Гей, братья, хрестъ поставте на горбѣ, на нѣмъ письмо:
„Миръ мирнымъ, — на враждующихъ самъ Богъ и хрестъ его!“

Зновъ день наставъ, — и страшна зачалася борьба,
Немовъ огонь зъ водою, — такъ перлисъ войска два.
Чимъ выше свѣтле сонце по небѣ йшло въ гору,
Тымъ больше братнѣй крови плавомъ пыло въ рѣку.

И стала послабати козацка сила вже....
Лютее панъ Жолкевскій и въ пень козацтво тне.
„Ось вамъ наука, хамы, — такъ грозно онъ кричить,
„Якъ рѣзати нашу шляхту, и села намъ палитъ!“

И все козацкй очи звернулися наразъ
До чудного на горбѣ хреста въ той страшный часъ.
И смотритъ: чи се привидъ, чи истина?.... Зъ землй
Вагомъ-новоли хрестъ той здвигаєся дъ горбѣ.

И мовьбы невидимй несли го руки, йде
Ажъ тамъ, де панъ Жолкевскій у пень козацтво тне.
И середъ боевища той хрестъ чудесный ставъ,
Мовь раменами рѣчко козацтво заслонявъ.

Всѣ бачили то диво, — всѣ стали, мовь мертві.....
Не гримають мушкеты, — не блискають шаблї.....
Въ тревозѣ панъ Жолкевскій зъ рукъ шаблю упустивъ
Дививсь — а мовь не видѣвъ, стоявъ — а мовь не живѣ.....

А Наливайко крикнувъ: „Такъ, братья, такъ и есть:
„Миръ мирнымъ! На враждующихъ самъ Богъ и его хрестъ!
„За мною! Най пѣзнають враги, що зъ нами Бѣгъ!
„Що противъ Бога змѣгся, кто противъ насъ ся змѣгъ!“

На западѣ вже клонилось святое сонце внизъ,
Кѣнчився при Чигринѣ брєнькы стали, ломѣтъ спєсь.
Кругъ шибениць все войско шляхетске полягло, —
Рѣкою трупѣвъ много и крови поплыло.

Одинъ лишень Жолкевскій ѡдъ гибели уйшовъ:
За нимъ козацтво довго ще гналося стрѣловъ.
„Зажди,“ кричитьъ козацтво, „Жолкевскій, гей зажди!
„А для когѣжь лишивъ ты ту шибениць три?“

* * *

Боевище кроваве травѣю поросло, —
Могилы вкрыли трупѣвъ, — мовь буря все пройшло.
Козацкї й ляцкї силы розвѣялись, мовь прахъ, —
Не згбла лишъ незгода, — въ враждѣ все Русь и Ляхъ.....

И чи коли настане якїй щасливїй часъ,
Чи появиться еднѣсть и згода й миръ у насъ, —
Богъ знае! Но мы смѣло въ гору взнесѣмъ чоло!
Миръ мирнымъ! На враждующихъ самъ Богъ и хрестъ его!

Иванѣ Франко.

ИНСТИТУТКА

Повѣсть Марка Вовчка.

(Авторѣ посвятивѣ ея Т. Шевченку.)

I.

Люде дивуются, що я весела: надѣйсь, гора-бѣды не знала.
А я зъ-роду така вдалася. Уродись, кажуть, та и вдайся.... Було мене
и бьють (бодай не згадувать!) — не здержу сердца, заплачу; а розду-
маюсь трохи — и смѣюся. Бува лихо, що плаче, а бува, що й скаче, —
то такъ и мое лишенько. Якъ-бы менѣ за каждою бѣдою мою плакати,
досѣ-бъ и очї я выплакала. Батька-матери не зазнаю: сиротою зросла

я, при чужинѣ, у людяхъ. Хоть не було дѣла важкого, — такъ забували про мене, чи я не голодна, не холодна, чи жива я....

На десятолітяхъ взяли мене въ двѣрѣ. Стара панѣ була не що, сумирна собѣ, — може, тому, що вже блаженка була, ледвѣ ноги волочила, а заговорить — тѣльки шамъ-шамъ; одъ разу й не розберешъ: такъ куды вже бійка; не на умѣ. Увесь день на ганочкахъ; нѣчка йде — охае та стогне. А за молодого вѣку, славлють, выгадочки були чималѣ и въ неи.... та требажъ колись и перестати.

За мене, то вже въ дворѣ жили мы спокѣйниенко: одно було горе, що зъ двору й ступити не пустять. Хиба вже на велике свято, що до церкви одпросимось, а въ недѣлю й не думай. „Розволочитесь“, було каже панѣ, гнѣваючись: — „не пушу!... Не той ще вѣкъ вашъ, щобъ Бога пильнувати: ще матимете часъ, не заразъ вамъ умirati.“

А якъ коли, то було звесѣлемо не знать-чого. Веселенько намъ, — ажъ сердце трепече! Коли-бъ воля, заснѣвавъ бы такъ, щобъ и на селѣ лунало.... ажъ пече; та що вradiшь? Спасибѣ хоть за те, що не быють десять разъ на день, якъ отъ по иншихъ чуемо.

Сидимо було день при дни у дѣвочѣй та робимо. А тихо коло тебе, якъ зачаровано. Тѣлько панѣ заоха, або хто зъ дѣвчатъ на ухо за чимъ озвется, — котора зѣтхне зъ нуду. Докучае було та робота, докучае. — Не всмѣлимось. Изглядаюемось, та смѣхъ насъ такъ и бере. То одна моргне бровою, а друга йи одморгуе; то привяжуть тую до стѣльчика косою; инша заскочить та почне выстрѣбувати дыбки-дыбки, щобъ панѣ не почула, — крутится, вертится, тѣльки рукава май-май-май... Чого було не вырабляемо!

У старои панѣ не було роду, окрѣмъ — мала собѣ унучечку — у Кіевѣ обучалась у якомусь тамъ.... отъ коли-бъ вымовити.... ин-ститу-тѣ. Було частенько до старои листы шле; а стара тѣи листы що дня вычитуе, и пошаче надъ ними, и посмѣется. Коли пише унучечка, щобъ уже приѣздити за нею, та до дому забирати... Мати Божа! увесь будынокъ взорухнуея: бѣлити, мыти, приборати!... Панночки сподѣваемось! панночка буде!

Стара панѣ немовь одужала: колыае съ кѣмнаты до кѣмнаты, выглядае у кожне ѡконце на шляхъ, и насъ туряе за село дивитись, чи не йде панночка. А намъ того й треба. Мы за той тыждень, що сѣ выглядали, сказать, нажилися. Шлють, то бѣжимо-летимо.... Весело зѣочити степъ, поля краснѣ! Степъ зеленѣй наче втѣкае въ тебе передъ очима, далеко, кудысь, далеко.... Любо на волѣ дыхнути!

Квѣтокъ було назрываемъ, та позаквѣтчуемось, якъ молодѣ, та до самого двору тыми вѣнками величаемось. А вступаючи въ двѣрѣ, схонимо зъ себе, позакидаемо, — та такъ було жалко тыхъ вѣнковъ кидати, такъ жалко!

II.

Дѣждали панночки, приѣхала.... И ще-жъ то за хороша зъ лица була! И въ кого она така вродилася! Здається, и не змаловати такои краля!.... Стара якъ обѣйняла сѣ, то и зъ рукъ не выпускае; цѣлуе й милуе та любуе. И по кѣмнатахъ водить, усе показуе, усе розказуе;

а панночка тільки обертається туды-сюды та на все цѣкавымъ окомъ спозирає.

Посадовила єѣ стара за стѣлъ. И плаче, и радѣе, и роспытує, и частує: „Може, тобѣ того зѣѣсти? може, того спити?“ Наѣдкѣвъ, напйткѣвъ понастановлювала; сама сѣла коло неѣ, — не надивитя. А панночка усе прибіра, наче той горобецъ, хутенько и чистенько. Мы зѣ-за дверей дивимось на нихъ и слушаемо, що то панночка говорить, — чи не дѣйдемо, якѣ тамъ у неѣ думки, яка вдача, звычай.

— „Якогось то жилося тобѣ, серденько, самѣй?“ пытає стара. „Ты менѣ не кажешъ нічого.“

— Ай, бабусечко! що тамъ розказувати! нуда така!

— Вчили багацько?... Чогожь вивчили тебе, крышко?

— Отъ захогѣли що знати!... Добре вамъ, бабуню, було тутъ жити на волѣ: а що я вытерпѣла за тымъ учѣньемъ!... И не нагадуйте менѣ єго ніколи!

— Голубочко моя!... Звѣсно вже чужѣ люде; обѣждали тебе дуже... Чому-жь ты мнѣ заразъ сѣго не прописала?

— Що се вы, бабуню? Якъ можна? Заразъ дѣзнаються...

— Вѣдолашечка моя!... Скажи-жь менѣ, якъ тебе тамъ кривдили тѣ невѣрнѣй душі?

— Охъ, бабусечко! и морено и мучено насъ — та все дурницею. И те вчи, и друге, и десяте и пяте... товчи та товчи та и товчи!... На що менѣ те знати, якъ по небу зорѣ ходять, або якъ люде живутъ по за морями, та чѣ въ ихъ добре тамъ? Абы я знала, чимъ менѣ себе мѣжь людьми показати...

— Та на щось же учатся люде, мое золото. Отъ и нашѣ панночки — на що вже бѣдота, та и тѣ верещать по французкѣй.

— Е, бабуню! защѣбетала панночка: — до французкоѣ мовѣ и до музыкѣ добре ѣ я бралася, — до танцѣвъ тожь. Що треба, то треба. На се вже кожнѣй уважає, уважає коженъ и похвалитъ: а все инше — тѣльки морока. Учись, та ѣ забудь! И тымъ, що учать — нуда, и тымъ, що вчатся — бѣда. Багацько часу пропало марно!

— Такъ якъ же отсе погано вчать?

— Кажу-жь вамъ, що ѣ пудно, и погано и марно. Они тѣльки ѣ думаютъ, якъ бы имъ грошѣ выплатили, а мы думаемо, якъ бы хутче насъ на волю выпустили... Чогожь вы задумались, бабусю?

— Та то серденько, що грошѣ брали за тебе добрѣ, а вчили погано. Що-жь, якъ ты далѣ и все позабуваешъ?

— Чи подоба-жь се, бабуню? Богъ изъ вами! Якъ же-бъ то мѣжь гостями, або въ гостяхъ, позабувати музыку, або танцѣ, або хочъ бы и мову французку?... А про ту заморську нѣсенѣтницю, то я въ одно ухо впускала, а въ друге выпускала, та и зовсѣмъ такѣ не знаю. Цуръ ѣй!

— А якъ же часомъ хто въ тебе спытає, якъ тамъ тѣ зорѣ по небу ходять, або що? Люде осудятъ заразъ: вчилася, та ѣ не тямитъ!

— Та що се вы, бабусю? Та се я тѣльки вамъ призналась, що не знаю, а чужѣ зѣ-роду того ѣ не дошмираются, нехай хочъ цѣлый день пытають. Я зо всего выкручусь, еще ѣ ихъ оступачу: онъ якъ, бабусю! Хотите, я вамъ заспѣваю? Слушайте!

И заспівала, затигла, — наче тое сръбло пересышається.

Стара еѣ цѣлувати! „Серденько мое! втѣхо моя!“

А панночка до неї ласється та просить:

— Купѣть минѣ бабусечко, по новѣй модѣ убрань хорошихъ!

— Про се не турбуйся, дитя мое. Буде въ тебе всёго. Ты въ мене будешь царѣвна надъ панночками!

Мы дѣвчата, изгядуемось: чога тамъ панночки нашої не навчено!
а найбольшь, бачся, людей туманити!

III.

— Ходѣмъ лишень, голубко, говорить стара панѣ: — я хочу, щобъ ты собѣ обрала котру дѣвчину.

Та й веде еѣ до насъ.

Мы одъ дверей та въ кутокъ, та купою въ куточку й збилися.

— Се ваша панночка, — промовляе до насъ панѣ. — Цѣлуйте еѣ въ ручку.

Стара вѣхъ насъ показуе: Се Ганна, а се Варка, а се Домаха.

— Боже мѣй! ажъ крикнула панночка, разомъ стрепенувшись и въ долонѣ сплеснувши: — чи зумѣе-жь хто въ васъ мене зачесати, ушнуровати.

Стоить и руки заложила, и дивится на насъ.

— Чому? каже стара. Зумѣють сердце. А нѣ, то навчимо.

— Якъ тебе зовуть? пытае мене панночка, та не слухаючи мене, до панѣ: — Ся буде менѣ!

— Такъ и добре-жь; яку схочешь сердце: нехай и ся. — Гляди-жь, Устино (на мене), служи добре, панночка тебе жалуватиме.

— Ходѣмъ уже, бабуню; годѣ вже, перехопила панночка; сама скривилась и перехилилась на бѣкъ, и очѣ чогаось заплющуеть, и зъ мѣсяца зрываеся, — отъ стѣменный кѣтъ, якъ ёму зъ люльки у вуса пыхкають....

— Треба-жь, голубко, каже стара, еѣ на розумъ навчити: се дурнѣй головы. Я скажу те, а ты що друге, то й выйде зъ неї людина.

— Шкода, бабуню, що спершу ихъ не вчено! Теперь порайся! було яку ѡдати до мѣста.

Та й говорятъ собѣ, наче про коней, або що.

— Ой Устечко, журятся дѣвчата: — яково то буде тобѣ, що она така непривѣтна!

— А що-жь, кажу, дѣвчата: журбою поля не перейдешь, та й одъ доли не втечешь. Яково буде — побачимо.

Та й собѣ задумалась.

IV.

У вечерѣ кличуть: „Иди до панночки — розбѣрати.“

Вѣйшла, а панночка стоить передъ дзеркаломъ и вже усе зривае зъ себе.

— Де се бѣгала? Швидче мене розбѣрай!.... Швидче: я спати хочу!

Я розбіраю, а она все покрикуе на мене:

— Та хутче-жь бо, хутче!

Кинулась на лѣжку: — Роззувай!... А вмѣшь ты волося звивати.

— Нѣ, не вмѣю.

— Боже мѡй! горе мое! яка-жь она дурна!... Иди собѣ!

Дѣвчата вже мене дожидають: „А що, Усте? що, сестрице? яка она, голубко?“

Що имъ казати?

— Дурна я, кажу, дѣвчата, бо не вмѣю кѡсъ извивати!

V.

Другого дня ранесенько прокинулась наша панночка. Умылась, прибралась, оббѣгла усѣ будынки, увесѣ двѡръ и въ садку була. Така веселенька: — Дома я! каже, дома! Усе менѣ вѡльно!

Цѣлуе стару панію та разъ-у-разъ пытае: Чи скоро въ гості поѣдемо, бабусечко? а коли гості у насъ наѣдуть?

— Та нехай же я перше сама тобою натѣшусь, рыбка, нехай на тебе надивлюся!

— Та коли-жь то вже я дѡждуся, бабуню? Въ мене тѡльки було й думки, що приѣду до дому — весело буде, людно, музыки, танці... Бабусенко мила, люба!

— Ну добре, иташко! Нехай трошки приберемось, та тодѣ вже заразъ и гостей проситиму.

Почалося прибирания тое. Стара скрині съ коморы выкочуе та оксаміты, рубки тонкіи, выбірае, та примѣрае на панночку. Панночка ажъ пѡдскакуе, ажъ изъ радощѣвъ червоиѣе. То до одного дзеркала скочить, то у друге зазирне; склянку воды вѡзьме, то й тамъ любуе, яка она хороша. То заплете косы, то розплѣтае, то стрѣчками перевѣе, то вкѣѣчается.

— Ахъ, бабусечко! було выкрикне, коли вже я въ атласову сукню вберуся!

— Якъ заручишься, дитино моя, одказуе стара. Дамъ тебе за князя чи за графа, за багатыра всесвѣтнѣго!

А панночка й голову задержла и выступае такъ, наче вже она княгиня великородна.

Та тѡльки зъ нихъ и мовы було, що князі та паны вельможніи. Було икъ весѣлю зовеѣмъ приберутся, и будынки поставляютъ камяни, и коней вороныхъ позапрягають, — ажъ лихо! Пересыпають такеньки, пересыпають. — Панночка й зѡтхне: — Що, бабуню тѡльки говоримо... И досѣ ще нікого въ насъ не було!

— Та зажди-жь бо трохи: найде такого, що й непотовплятєся.

VI.

Та й справдѣ перхнуло до насъ гостей, — якъ на погориджу. Однй зъ двора, а другй въ двѡръ. Нема намъ ні сну ні спочинку: бѣгаемо, вслугуемо, клопочемось зъ ранку до вечера. Часомъ така юрма ихъ ужене, що дивуемось, якихъ то вже мѣжь ними панѡвъ нема! Все

тее регочется, танцюе, ёсть, пье; все тее гуляще, дакъ таке выпещене! Инша добродѣйка у дверй не втовпнется. А панитѣвъ що-то въ насъ перевернулось! Ажъ роємъ коло нашой паночки звиваются, такъ якъ тѣ джмели гудуть. Обѣйшла либонь она ихъ усѣхъ, — кого словами, а кого бровами: одного за здоровья любенько пытае; другому жалится, що безъ ёго чогось ёй смутно та дивно; которого коло себе садовить, скажи, наче-бъ своего посѣмяннина. Бѣдахи розкохались, ажъ зовеѣмъ подурѣли, зъ лица знали, схнуть. День-у-день наѣздить до насъ, одно одного попережаячи та зизымъ окомъ накрываючи. Чи такъ она всѣмъ до душй прийшла, чи не було имъ тодѣ чого инчого розважатися, тѣльки такъ-такъ комахою й налазють и налазють. Бо бачъ, чимъ имъ у свѣтѣ розважитися, якъ свѣй молодой вѣкъ собѣ скрасити?... Солодко зѣбсти, пьяно спити, хороше походити, — а бѣльше що?

VII.

Потроху та помалу усе паночка на свѣй ладъ перевернула — житье и господарство.

— Покиньте-жъ бо, покиньте, бабуню, плести! Хиба нѣкому у насъ дѣла робити? Кто прииде, а вы все за чулкою манячите, наче прислужница, або-що.

— Та нудно безъ работы, дитино! одказуе стара.

— Возьмѣть книжку, почитайте.

— Що я читатиму! Я вже не бачу читати.

— То такъ погуляйте, — тѣльки, голубочко, не плетѣть! Вы менѣ лучше око выкольте тымъ дротикомъ!

— Та добре-жъ, добре, угамуйся.

Покине плести стара й нудится. Убрала еѣ паночка у чѣпчикъ зъ стрѣбками рябенькими, та й посадовила на крѣселечку середь комнаты. Приѣдутъ гостей, — она на поготовѣ привѣтае ихъ.

Стара вже свѣтомъ нудить, а паночка втѣшається: — Якъ славно, бабусечко, якъ славно! якъ велично та пышно!

VIII.

Насъ дѣвчатъ, усѣхъ, гаптувати посадовила. Сама й учить, та разъ-по-разъ надбѣга, чи шиемо. И обѣдати йдемо, то она хмурится и сварится. Далѣ вже, що-день, то она сердитѣйша; вже й лае; часомъ щине, або штовхне стиха... та й сама почервонѣе, якъ жаръ, — засоромится. Покижъ тѣльки не звичилася; а якъ оговталася, обжилася, то пѣзнали мы тодѣ, де оно въ свѣтѣ лихо живе.

Прииду було еѣ вбѣрати, то вже якои наруги я одѣ неи не натерплюся!... Заплѣтаю косы, — не такъ! Зновъ росплѣтаю та заплѣтаю, — зновъ не такъ! Та цѣлый ранокъ на тому пробавить. Она мене й щипае, и штырхае, и гребѣщемъ мене скородить и шпильками коле и водою зливае, — чого, чого не доказуе надъ моею головонькою бѣдною!

Одного разу дожидали въ насъ полковыхъ зъ мѣста. Двѣрь замели ще зъ вечера; у будынку прибрали, якъ икъ Великодню. Съла

панночка зачѣсуватись.... Лишечкожь мое! лучше-бъ жару червоного у руку набрала, якъ менѣ довелось туманѣти коло еи русои косы!.... И така, и онака, и геть-прочь пошла, и зновѣ суды поступаи; и пхати мене, и насакувати на мене, — ажъ я злякалась! Та ренече, та дзякотить, та тупоче-тупоче, а далѣ якъ заплаче!... Я въ дверѣ, а она за мною въ садъ. „Я тебе на шматки розорву! задушю тебе, гадино!“ Оглянусь я на неѣ, — страшна така зробилась, що въ мене и ноги захитались. Она мене якъ хопить за шию обѣручь! руки холоднѣ якъ гадюки. Хочу скричати, — духъ менѣ захопило; такъ и рухнула коло яблунѣ, та вже одъ холодноѣ воды прокинулась. Дивлюсь — дѣвчата коло мене скупчились, бѣлѣ усеѣ якъ крейда. Панночка на стѣльчику роскинулась, плаче; а стара надъ моею головою стоить, и такъ то вже мене лае; така вже люта, ажъ ѣи у ротѣ черно.

— Що ты накоила, ледащо! Якъ ты смѣла панночку гнѣвити! Я тебе на Сибѣру зашлю! Я тебе зо свѣта жену!

А панночку вмовляе: Не плачь, не плачь, янгеляточко мое: слѣзь твоихъ она негодна! Ще заведуеашь, Боже борони чого! Вачь, рученьки холоднѣсенкѣй. Буде бо вже, буде! На що сама берешься? Менѣ внось, що тобѣ не вгодно.

— А тобѣ, ледащице, (зновѣ сварится на мене) а тобѣ буде!

Та ѣи не знаю, якъ ще другоѣ бѣды вбѣгла, що мене не бито. Мабуть того, що вже дуже була я слаба, — такъ панѣ тѣльки ногою мене совнула, та заразъ звелѣла дѣвчатамъ мене до хаты однести.

Дѣвчата пѣдняли мене ѣи понесли, а въ хатѣ такъ и впали коло мене, плачучи: „Устино серденько! оплакана годинонька твоя!.... Мати Божа! за що се надъ нами таке безголовьячко?“

IX.

Цѣлу весну мене теплымъ молокомъ наповали, поки я трохи оченьпала.

Лежу сама, — усеѣ на панцинѣ — лежу та все собѣ думаю: „Таке молоде, а таке немилосердне, Господи!“

У хатѣ холодокъ и тихо; стѣны бѣлѣ ѣи нѣмѣй; я сама зъ своею душею. Вѣтрець шелесне, та прихилить менѣ у ѣконце пахучѣй бузокъ. Опѣдня сояныхъ промѣнь горячѣй перекине черезъ хату ясну стягу трепещущу... наче мене жаромъ обсыпле. Душно минѣ, дрѣмота, а сну не мае. И такъ усе сама-самѣсьнѣнка изъ своими думками — якъ у свѣтѣ жити!... Рада було, — Боже мѣй, якъ рада! — коли зашумить садокъ, стемнѣе свѣтъ и загурчить дощъ объ зѣмлю! Отъ, чую, щось затупоче.... регѣтъ и гомонѣтъ.... у хату до мене згряя дѣтей — усыпле. Веселѣ, червоноѣ, витають мене; выпрыскають мене дощемъ изъ себе; пнутя на ѣкно, нетерпячѣй, коли той дощъ ущухне; спѣвають, выгукують:

„Зѣйди, зѣйди, сонечко
На попове полечко,
На бабине зѣльечко,
На наше подвѣрьечко!“

Скоро сонечко зъ за хмары выграто, они такъ и замелись изъ хаты. А менѣ ще довго-довгенько оддається то у тому кутику реготъ, то у тому, наче хто у дзвончки ерѣбнй выдзвонюе.

У-вечерѣ, смеркомъ уже, вертаются зъ панцины люде потомленй и варомъ сояшнымъ, и тяжкою працею; все мовчать, — хйба якй зотхне важко, або заспѣвае сумной, сумной стиха....

Часомъ несподѣвано котора дѣвчина вбѣжить до мене зъ будынку.
— Устино! голубко!

— А що тамъ у васъ дѣється, сестрице? спытаю еѣ.

— Хоч не пытай, Устино, — лихо! Ганну сегоднй били, учора Параску, а завтра мабутъ, уже моя черга. Ой, матѣнко! коли-бъ тамъ не оглядѣлись ище за мене! Охъ, Усте, бѣдна наша головонька!

— Про мене нѣчого?

— Де-бъ то нѣчого!... Чому не йде до своего дѣла? Що она нѣжится, мовь панѣ зъ Басанй? Отъ що, коли хочъ... Ой забарилася-жь я! Бувай здорова, Устинко!

X.

Одного ранку лежу я та думаю, коли въ хату вбѣгла Катря.

— Йди, йди, хутенько йди, Усте!

— Куды йти?

— До панночки, до паннй! Та хутенькожь бо Усте! Послали по тебе, щобъ заразышла. Панночка пожалувалась на тебе старой, що ты вже зовсѣмъ одужала, та не хочешь робити, служити. Иди-жь бо йди!

— Якъ же йти, Катре, не здолѣю я по земли ступати!

— Я тебе доведу, голубко! Зможися, щобъ ище горшь тобѣ не було. Ходѣмо бо, ходѣмо,

Ледвѣ я доплела до будынка. На порозѣ стрѣла панночка.

— Чого се нѣжишься? чому не йдешь служити? ледащо ты! По-стрѣвай! я тобѣ такую кару вымыслю, що ты й не бачила й не чула.

Та кричить же то, Боже! ажъ задыхалась; штовхае мене, за рукавъ смыкае.... Годинонькожь моя! Якъ она охижѣла*), яке страшне зробилося въ неи личко гожее!...

На той крикъ и панѣ не задялася прилѣзти... давай мене лаяти. Ще нахвалялась и бити. А мы спасибѣ Богу, того не дознавали одъ неи, поки не вселилась панночка. Всчали ся въ насъ тодѣ карности щоденнй, щоденный плачь. Чи хто всмѣхнется (не чайно всмѣхались!) — панночка бѣжить до старой: „Бабуню, мене не шанують!“ Чи хто заплаче: „Бабуню, дѣла не роблять, та ще й плачуть!“ Та на всѣхъ такеньки вадить, та й вадить, навадница наша. А стара лютуе, насъ карае, — молодой вѣкъ изгадала!

XI.

Тѣльки й дышимо було, якъ найде гостей-паничѣвъ, та грохи за-буде про насъ панночка. Выйде до нихъ — лякотить по пташиному,

*) Олютилась, распалилась.

привѣтна, люба — и що то? — не пѣзнати!... А вже якъ тѣ паничѣ коло неї.... Той поручъ изъ нею шлется, а той съ кутка на неї очима свѣтитъ; сей за нею у тропу точится, а той зновъ зъ боку поглядомъ забѣрае. Онажъ мѣжъ ними, мовъ тая перепеличка звивається.

— Котрий-то зъ нихъ попадеться? говоримо було дѣвчата. Дознае, неборакъ, по чѣмъ кѣсь лиха!

Спершу стара панѣ тѣшилась велико тими гѣстями, а далѣ, якъ почались мѣжъ ними сварки, стала думати та гадати: — не рада вже имъ, да не одбити. Наѣде ихъ силечка одна, та кождый же то домагається панночиного привѣту собѣ; одинъ одного зневажае, та й сварятся и грызутся. Почала вже ихъ стара панѣ собаками (за очі) зывати. Ажъ такъ надъ осѣнь доля панночина прийшла — и таракнули они усѣ одъ неї вѣ-розсыпъ, себе самыхъ соромлячися.

XII.

Спѣзнався съ панночкою полковый лѣкаръ, та й почавъ щодня вчащати. Такой ѓнъ бувъ тихій, звичайный, до кожного привѣтный, — и на панича не походивъ!... А якъ зъ нею спѣзнався? Вже давненько панночки приѣжжѣи переносили, що якій то вже тамъ лѣкаръ полковый, хорошой! и брови ёму чорнѣи и уста румянѣи, и станомъ высокій, — така вже краса, що й не сказати. Тѣльки що гордый дуже, — на жадну не погляне, не заговорить, хочъ тамъ якъ до ёго нѣ заходь...

Панночка чуючи таке, було частенько говорить старѣи: „Якъ бы вы, бабусечко, того лѣкаря до насъ завітали, — нехай побачу, якій!“

А стара було на те: Моя дитино! нацокотали тѣи верхоумки, ско-сырий, а ты вѣры поняла... Велике диво — полковый лѣкаръ! Се зли-днѣи, бѣдота! Що тобѣ съ такими заходити?

— Та нехай я тѣльки ёго побачу, бабуню! чи справдѣ ѓнъ такой, якъ славлють.

— Цуръ ёму! ще ввяжеться! И такъ уже багато коло тебе звивається, а жаденъ не сватае. Одинъ одного перебивае та сварюется, — бодай вы выказились!

Отъ же, якъ стара одмагалась! а внучечка якъ на пню стала: лѣкаря, та й лѣкаря! Першогожъ наѣзду, якъ жарнувъ полковый началъ, мусѣла стара ними переказувати, що лѣкаря до себе вѣ гостину запро-щуетъ. Тѣ живо погодились: „Привеземо, привеземо“, кажутъ.

— А колижъ вы насъ одвѣдаете? пытае панночка, сюды-туды обертаючися, та вѣ очі имъ заглядаючи не мовъ якъ лисеня: „чи хутко?“

— Коли вы такѣ ласкави, то мы й позавтрѣму будемо, кажутъ гостѣи, якъ на ногахъ не подлѣтуючи.

И поѣхали, раденькѣи, що дурненькѣи.

XIII.

Та вже и убралась того дня панночка хороше! А стара супитя та все бурчить: — На що намъ та голь нещадима здалася!

Панночка наче не чуе того слова. Стара тѣльки тымъ вимѣщае, що насъ душить.

Коли наїхали полковї, а лїкаря нема. „Дякуе“ кажуть „за ласку, та нема вѣ ёго часу ані години: недужихъ у ёго багато, — лїчить.“

— И не силуйте ёго, — каже стара: нехай лїчить зѣ Богомъ! Панночка тѣльки почервонїла и уста закусила.

Та й буложъ намъ, якъ гостей выпровадили! За все мы одтерпїли!....

Тогожъ такї тыжня самого занедужала панночка. Охает и стогнет и кричить. Стара злякалась, плаче, по лїкаря шле. А полковий знающїй, кажуть, та й живе ближе за всѣхъ, — по ёго!

Тымъ часомъ панночка вбралась, якъ найкраще, та й лежить у лѣжку, якъ малївана, — дожидае.

Приїхавъ ѓнѣ, подививсь, розпытавъ. А онажъ то вже и головку хилить и говорить, помѣе спїває. Побувъ яку годину, та й прощается: „Завтра навѣдаюсь.“

Стара пыта у внучечки, внучечка задумалась, — тѣльки ей на питанья головою кивне. А якъ стара спытала: „Щожъ лїкаръ? показався якъ? то она стрепенулась! „Гордый, каже, — такїй, якъ панъ вельможный... И що ѓнѣ собѣ думае!“

Лїчить-лїчить той бѣдолаха, та й закохався. Покохала ёго й панночка. Почули духомъ паничї, куды потягло, постерегли одъ разу, що оно е, та й землї.

Стара панѣ тѣльки що головою вѣ муръ не бьется, та нічого не врадить: „якъ вы менѣ, бабуню, на перешкодѣ станете, умру!... И не гомонѣть! не домовляйте! змилуйтесь!“

Стара й годѣ, тѣльки охает.

XIV.

Спустѣло панске подвѣрье; не тупочуть конї; не торохтять колясы. И панночка тихша: не лае, не бѣе, не оскаржуе, все сидить та думае....

Було, скоро сонечко выйметя, лїкаръ и котить у двуконь. Панночка вже дожидае коло ѓкна, гарна та убрана, и румянѣе, якъ червона макѣвка. Гнѣ хутенько вбѣжить. Яка зѣ насѣ пѣдѣ той часѣ мигнетя: „Здорова була, дѣвчино! а що панночка?“

Цѣлый день прогостюе було. Усе коло панночки сидить, не одступа и ступня. А стара панѣ то еѣ тыхъ дверей зиркѣ, то зѣ другихъ зиркѣ, та прислухаетя, що они тамъ мѣжъ собою говорятъ у двѣйзѣ, та вже така еѣ досада грызе, що они вкущѣ, а розлучити не сила: боялася й она внучечки.

Ото вже и сватаетъ ѓнѣ панночку. Плаче стара и журится тяжко: — Я-жъ сподѣвалась тебе за князя дати, за багача, за вельможного!

— Охъ! Боже-жъ мѣй! крикнула панночка плачучи.

— Та коли бѣ же ѓнѣ бувъ багатїй та вельможный, я бѣ и гадки не мала! давно бѣ уже буда за нимѣ! Та коли-жъ таке безталанья мое! така менѣ доля гѣрка выпала!

— Та хїба-жъ такї краснихъ за ёго нема? — не смѣючи вже одмавляти, а тѣлько нїбы пытаючи, озветя зновъ стара.

— Для мене нема у свѣтѣ красшого, — нема й не буде! Засу-

мовала панночка, аж змарїгла и зблїда. Стара зовеѣмъ скрутилась, не зна далѣ, на яку ступити. Наменѣ на те, що не йди за ёго, — унучечка у гнївѣ та у плач великій. Хоче втїшати: „ощ поберетесь“, унучечка свою долю проклинае.

— Се Господь лихо минѣ наславъ, каже: — и якъ тому лихови запобїгти не знаю.

Молодий ставъ помїчати, турбуется:

— Що такє? чого смутна?

— Та я не смутная!

— Скажи менѣ усею правдоньку, скажи; просить, у руку еѣ цїлуе.

— Поберемось, — говорить она ёму: — а якъ жити съ тобою будемо? вбого!

— Отъ що тебе журить, серденько!... На що намъ тее панство, багатство, коли буде наше житьє красне, наша доля весела?

— Бачь, ты объ менѣ й не думаешь! домовля ёму. — А любожь тобѣ буде, якъ приѣде хто до насъ та буде зъ насъ глумитись: „отъ живуть-бїдують!“

Та й заплаче.

— Серденько мое! що-жь менѣ, бїдному, въ свѣтѣ робити? де взяти? Я зъ роду не жадавъ багатства, а теперь прагну всѣхъ роскошївъ для тебе, тобѣ на втїху.... Що-жь я вдїю? Радъ бы я, — каже, — небо прихилити, та не хилится!

И почнуть оттакъ обоє собѣ журитись.

XV.

Любила она ёго, та якось чудно любила, не по людскій. Отто навернется було хто зъ панночокъ-сусѣдокъ, допытуются:

— Чи правда, що тая гордыня въ тобѣ закохався?... Сватае?... Ревнивий?... Яки дары тобѣ даруе?... Чи ты ёго поважаешь, чи ѓнгъ тебе слухае?

— Вважайте самї, одказуе панночка всмїхаючись. Та й почне передъ панночками наругу на ёго зводити. — Слухайте, каже до ёго: — їдьте до мїста та купїть менѣ те й те, та хутенько! Поскорїтсаяжь, щобъ я не гнївалась!

Ѓнгъ заразъ їде, купуе тамъ, що казано.

— Боже мѡй! чого се понакупували? Я сѣго не хочу! Ђдьте та змїнїть! Менѣ того не треба! Отъ добро вышукали!

Зновъ їде ѓнгъ, мїняе.

Або такъ. Хоче ѓнгъ воды напиться. — она: „Не пийте, не пийте!“

— Чому?

— Я не хочу! не пийте!

— Та коли-жь я хочу пити!

— А я не хочу! Чуєте? не хочу!

И вже такъ гляне чи всмїхнется, що ѓнгъ послухае. Коли, то й розгнївається, одвертається одъ ёго, не говорить. Ѓнгъ же й перепрошуе и благае, — трохи не плаче.

Панночки приїжжї дивуются: Отто! чи хто сподївався одъ ёго такого коханья: И що ты робила? якъ ты Бога просила?

Наша панночка тóлько всмѣхается.

Пытають, що óнъ їй подарувавъ, — она передъ ними стеле оксамиты та атласы, що одъ старої панїи мае, та хвалится: — Се óнъ мене обдарувавъ!

Чудне панске коханье!

А óнъ на тыхъ сусѣдочокъ важкимъ духомъ дыше: — Бодай ихъ слѣдъ запавъ!

Стара тымъ часомъ роспытуе про ёго, якъ óнъ собѣ мається, та й напытала, що въ ёго хутóръ е.

— Дитино моя! въ ёго хутóръ е!

— Справдѣ? покрикне панночка, зóрвавшись зъ мѣся. — Де? хто казавъ?

— Та не дуже далеко за мѣстомъ. Недавно, кажуть, одъ якоись тѣтки у спадку ёму достався. Тѣтка була бездѣтна! Óнъ на си рукахъ вирóсь.

— Ахъ Боже-жъ мóй милостивый! Чому-жъ се óнъ менѣ не похвалився? Мабуть невеличкїй хutoreць, — пїчимъ гараздъ хвалитись. А все-жъ хутóръ! усе-жъ держава!

Стрѣла ёго веселенька, привїтала любо, а óнъ радѣе. Не знає, що то вїтають на ёго, — хutoreць вїтають!

XVI.

Объ Рóздвѣ ихъ заручили. Гостей—гостей наѣхало! Панночка така весела, балаклива; очї блищать; водиться зъ нимъ попóдъ руки. А óнъ и очей зъ неї не зведе, — ажъ спотыкається на ходѣ. Гульба точилась до самого свѣту.

Отже скоро женихъ и гостї зъ двора, панночка въ плачъ. Плаче та на свою долю нарѣкає. — Що се я поробила! що се я починила! Та яке мое житье буде вбоге! На що мене мати на свѣтъ породила! Горенько мое! доле моя сирóтека!

Стара тымъ и заручинамъ не рада, та втѣшає унучечку, вмовляє: — Чого плакати, моя дитино! Годѣ-жъ бо, годѣ!

— Чому Господь не давъ ёму панства-багатства! — выкрикне панночка, та такъ и вмыється слѣзоньками, по кóмнатѣ бѣгає руки заломуючи.

— Дитино моя! сердце мое! не плачь!... Не будешь ты багатша одъ усѣхъ, та й убогою не будешь. Усе, що я маю, все твое.

Она якъ кинется до старої, обóймає, цѣлує:

— Бабусечко моя, матѣнко! дякую вамъ зъ душї, зъ сердца. Ажъ свѣтъ менѣ пóднявся въ гору! одродили вы мене, моя матѣнко!

— Годѣ-жъ бо, годѣ, а то й я зарумаяю! Отсе-жъ бо! промовля стара, тай сама и плаче и смѣється.

— Бабусечко, голубочко! то вы зъ нами житимете?

— Чого бъ то й бажати, та не впадає. Я такеньки мѣркую: зо-станує я тутечки у Дубцяхъ, буду вамъ господарства доглядати, поряджати, а ты у хutorѣ хазяйствуй. А щожъ? чи тамъ, чи тамъ покинути, и хазяйство переведется и впокою душї не матимешъ. „Панске око товаръ тучить“ — не дурно сказано.

— Добре, добре, бабуся! нехай такъ буде!... Ахъ бабуся! вы мене, кажу, на свѣтъ одродили.

— То будь же въ мене веселенька, не плачь.

— Не буду плакати, бабуню, не буду!

Тільки що женихъ на порогъ; панночка до ёго: — Бабуня намъ Дубці дае! бабуня Дубці дае!

Онъ спокойненько собѣ й каже, ласкаво їй усмѣхаючись: Ты радѣешь, то й я радъ. Я самъ дуже люблю Дубці. Тутъ мы спізнались и покохались... Памятаешь, якій бувъ тодѣ садокъ зелененькій, квітчастый, — якъ було съ тобою похожаемо, говоримо?

А она ёму: — Садокъ зелененькій, садокъ квітчастый... Ты згадай, серце, якій Дубці дохдний!

Молодой ажъ издрогнувся и дивится на неї, — нібы ёго щось разомъ здивувало, злякало, у серце вжалило...

— Щожъ, пытає панночка: — чого на мене дивишся такъ? хіба я що нелюдске сказала, хіба не хочеш зо мною хазийнувати?

И бере ёго за руку, сама вемѣхается любенько. И онъ усмѣхнувся: — Ты жъ моя, каже, хазячка кохана.

XVII.

Повесѣлѣшала панночка, клопочется своимъ посагомъ, загадує та й опорядає, и сама до всёго берется. Навезли зъ мѣста шевцѣвъ, кравцѣвъ, швачокъ, крамарѣвъ и крамарокъ. Сама ганяє, жениха турляє, — кунує, крає, складає... якъ у казанѣ кипѣло! Було тодѣ намъ лишко тяжке! бо таке наше дѣло: хочъ панамъ добре ведется, хочъ имъ горе йметя, а намъ певне одно! „кому, каже, весѣлья, а курцѣ — смерть!“

На весѣлья нановъ, панѣй понаѣздило, — гуде у будынку, якъ у вулені. Цѣкаві панночки посагъ розглядують, дивуютя. — Охъ, та яке-жъ отсе хороше!... Охъ, и се славне!... Онъ се яке!... А се, мабуть дуже коштовне! Инша, якъ побачить що, — хусточку, чи сукню яку, ажъ очі заплющить: такъ еѣ за серце и вхопить. Такъ они и лишнуть до того, якъ мухи до меду. Ледвѣ вже мы ихъ збулися.

XVIII.

За тымъ натовпомъ, клопотомъ та труесою, то я не урвала и годинки зъ людьми попрощатися. Уже коні стоять запряжені, — тодѣ я побѣгла. Не могу й словечка вымовити, тільки обіймаю старыхъ и малыхъ.

Молодой приѣхавъ за нею на четверику. Коні вороній, баскіи. Правивъ вѣзника плечастый, усаый, у высокѣй шапцѣ. Зъ нашихъ такі людей, та до вельможной вподобы вивчєный. Тутъ наны прощуются, плачуть, гомонять, а вѣзника той сидить, якъ выкованый зъ залѣза, — не обернется, не гляне.

Посѣдали паны у той повѣзъ. Мене причєнили позаду, на якомусь высоченному причѣнку.

— Зъ Богомъ, Назаре! покрикнувъ панъ веселенько.

Тихого та ясного ранку виѣздили мы зъ села, а морозъ ажъ трѣ-

щитъ. Иней запушивъ вербы; бѣлѣн вѣти и сѣяли протѣ сонця. Дѣвчата высыпали на улицу; кланяются менѣ... Швидко-швиденько бѣгли конѣ, — тѣлько въ очохъ усе тее промигтѣло, нема вже села. Дорога й дорога, безлюдная дорѣженька передо мною...

XIX.

Хутко перебѣгли до мѣста; наче межи комашню впали. Идутъ и ѣдутъ, продають, купують. Люде, пань, москалѣ, перекупки. А жида довгополѣ, куды нѣ глянешь, усюды они, наче тѣп хрущѣ шершавѣють.

Панѣ звелѣвъ коней зупинити коло заѣздного двору и повѣвъ свою молоду у комнаты. Вѣзничѣ грошей давъ — пообѣдай, а про мене и байдуже.

Сиджу я собѣ та дивлюся. Усе чуже, усе не наше. Коли хтось якъ гукне: — Гей хорошая, вродлива! — Я ажъ здригнулась. Се вѣзника на мене гукае. Придивлюся до ѣго, то-тожь чорнявий, матѣнко! такѣй чорнявий, якъ есть тобѣ воронѣ. Засмѣвся — зубѣвъ у ѣго незліченко; а бѣлѣ тѣ зубы, бѣлѣ, якъ сметана.

— А кого вамъ треба? пытаю я.

— Еге, кого!... якъ бо тебе звати?... Устина, здасться? Ходѣмо зо мною, зъ Назаромъ, пообѣдаймо.

Дуже я змерзла, а пѣти — думаю — якъ ѣго пѣти, ще панѣ бучу зніме!

— Спасибѣ вамъ, одказую: — я не хочу ѣсти.

Вѣзника всмѣхнувся: — якъ собѣ знаешь, дѣвчино! — та й пѣшовъ.

XX.

Чималу жъ я годину пересидѣла, поки вышли пань. Панѣ тодѣ зиркѣ на мене!

— А що ты сидишь тутъ, Устинко? — пытае. — Чи обѣдала ты.

— Гей крикнувъ на хазяина бородатого, що тутъ на рундуцѣ грошѣ въ долони лѣживъ, звякаючи: — дайте дѣвцѣ пообѣдати!

Хозяинъ грошѣ въ кешеню та й побѣгъ.

— Що се, що се? — жажнулась панѣ, — мы еѣ ждатимемо?

— А якъ же, серденько? одказавъ панѣ. — Адже она голодна та й намерзлась добре!

— То що? Они до сѣго звиченѣ. Спѣзнимось; я боягнмусь!

— Бѣгай, дѣвчино, та хушенько! — каже менѣ панѣ.

— Не загайся, щобъ тебе не дожидати.

Панѣ почервѣла по саме волосѣ.

— Часъ ѣхати!

— Та она-жъ голодна, сердце... Дивись якъ змерзла!

— Я змерзла, я, я! — та такъ уже на те **И** накрикуе.

— Сѣдай! гримнула далѣ на мене, и сама у повѣзъ ускочила.

Панѣ здивувався; не знае, що ѣго думати, що ѣго казати, — стоить!

— Що-жъ? пытае панѣ: — хутко? Тодѣ сердега сѣдае коло неѣ.

А хазяинъ бородатый: Дѣвцѣ абеду не прикажете?...

Довгенько гомонѣли пань мѣжъ собою, а ще довше пѣсля того мовчали.

XXI.

Присмеркомъ дочапали до хутора. Въ хutorьянскихъ хатахъ де-не-де свѣтилось. Ёдемo улицею; стали коло будынку. На рундуцѣ купкою стоятъ люде изъ свѣтломъ, съ хлѣбомъ святымъ. Кланяются, витають мoлодыхъ.

— Спасибѣ, спасибѣ, — дякуе панъ, приймаючи хлѣбъ на свои руки. — Привѣзъ я вамъ паню молоду, — чи вподобаете.

Самъ смѣется, радѣ: кому-то така краля не сподобна буде!

А панѣ якъ гляне на ёго, — ажъ искры ѣй зъ очей скакнули; на лицѣ мѣнится. Люде до неѣ — щобъ то еѣ по своѣму витати; а она выхопила въ когосъ зъ рукъ свѣчку та въ дверѣ — стрибъ! Люде такъ и шугнули одъ тыхъ дверей, нѣчого пановѣ ѣ не одмовили.

Панъ неспокойный, смутный, пѣшовъ собѣ, похиливши голову.

Вѣйшла и я. Дивлюсь, роздивлююсь. Свѣтлички невеличкѣ та гарнѣ, чистенькѣ. Стѣльчики, столики — все те повеньке, ажъ лощится. Чую — говорятъ паны. Прислухаюсь — панѣ моя хлыпае, а панъ такъ-то вже еѣ благае, такъ благае.

Не плачь, не плачь жите мое, сердце мое дороге! Коли бъ же я знавъ, що я тебе ображу, — зъ вѣку бъ не казавъ!

— Ты, мабуть, усѣхъ мужикѣвъ такъ изучивъ, що они съ тобою за панѣ-брата!... гарно!... оглядають мене, вемѣхаются до мене, трохи не кинулись мене обнѣмати... Охъ я нещаслива! Та якъ они смѣють! выкрикне на остатку.

— Серце мое! люде добрѣ, простѣ.

— Я не хочу нѣчого знати, слухати, бачити! — задрѣботѣла панѣ. — Ты мене зъ свѣту хочешъ ще зѣгнати, чи що? выгукуе рыдаючи.

— Годѣ, годѣ, любочко! ще занедужаешь... О не плачь бо, не плачь! Робитиму все такъ, якъ ты сама надумаешь. Подаруй менѣ сей слухай!

— Ты мене не любишь, не жалуешь... Богъ исъ тобою!

— Грѣхъ тобѣ такъ говорити! Я тебе не люблю!... Сама ты знаешь, яка твоя правда!

— Гляди жъ, каже панѣ, якъ ты не будешь по моѣму робити, то я вмру!

— Буду, серденько, буду!

XXII.

Проходила я по всѣхъ кѣмнатахъ — нема нѣкогобѣнько.

— Се чи не одъ насъ повтѣкали? — думаю собѣ. Выйшла на рундукъ, — нѣчь мѣсячна, зоряна. Стою та роздивлююсь: коли чую: — Здорова була, дѣвчинонько! — якъ на струнѣ брязнуло обѣкъ мене. Стрепенулась я, дивлюсь: высокѣй парубокъ, ставный, поглядае, вемѣхається. И засоромилась, и злякалась; стою, якъ у каменю, онѣмѣла, та тѣльки дивлюсь ёму въ бѣи.

— Стоишь сама тутенька, — зновъ озывается парубокъ: — мабуть не знаешь куды ѣйти?

— Якъ-бы не знала, то васъ бы спытала, — одмовила ёму, схаменувшия грохи. — Бувайте здорові!

Та швиденько въ дверь.

— Бувай здорова, серденько! сказавъ менѣ у слѣдѣ.

XXIII.

А паны все по покояхъ ходять. Молода у кожній кутокъ зазирае, що й якъ. Зобачила зѣльчко за образами: — Що се таке?

— Се баба божничокъ уквѣчала.

— Що?... То она въ тебе тутъ порядкуе! Выкинь те зѣлье, сердце! Се вже зовсімъ по мужицкій.

— Добре, серденько.

Отъ находились, наговорились.

— Що се, — каже панъ, — що нікого нема? Куды се баба подѣлась?

— А бачъ, бачъ, — зацокотала панѣ, які они въ тебе пороспушувані! Схотѣла, то й пошла.

— Та не де дѣнется. Ось я ей гукну.

Та й кинувъ гукати: — Бабо, бабо, бабо! — якъ той хлопчикъ слухняный.

— Заразъ, серденько, баба прийде, — говорить панѣ вмовляючи еѣ.

— Та де она була?

— Певно щось робила, любко. Се моя вся прислуга.

— А де моя Устина? И она изучилась бѣгати, не пытаючись? Устино! Устино!

Я стала передъ нею.

— Де була?

— Ось у сей кѣмнатѣ.

Стала я зновъ за дверима; зновъ дивлюсь и слухаю.

XXIV.

Увѣйшла бабуся старесенька-старесенька, — ажъ до землі понижае, та вся-усенька зморщена! тѣльки еи очі чорні пще живутъ и яснѣють. Увѣйшла, тихенько ступаючи, вклонилась паніи та й пытае: — А що вамъ треба, пане?

Панѣ ажъ зъ мѣся зѣрвалася, що стара така смѣла.

— Де се ты, бабо, була? Я тебе вже самъ мусѣвъ гукати, — каже панъ.

— Коло пѣчи була паночку: Ганнѣ помагала, щобъ добра вамъ вечеронька була.

Панъ бачить, що вже жѣнка важкимъ духомъ дыше, а все не важится ѓнгъ бабусю наляти, лѣпа очима та кашляе, та ходить, та не знае, що вже ёму й робити. Панѣ одъ ёго одвертаеся. Бабуся стоить одъ порога.

— Що-жъ вечера готова? — пытае панъ уже хмуриѣйше.

— Готова паночку, — тихо и спокѣйнененько одказуе бабуся.

— Серце (до паніи), можебъ мы повечеряли?

— Я не буду вечеряти! — одказала панѣ, выбѣгла и дверима грукнула.

— То й я не буду вечеряти, бабусю, — каже панѣ смутненько вже.

— То я собѣ пѣду. На добра-ночь вамъ, паночку!

— Иди. Та треба глядѣти, стара, щобъ я не бѣгавъ за тобою самъ! — загомонѣвъ було на неѣ, та заразъ и вгамувавсь, якъ бабуся ёму на те звичайненько одмовила: — Добре, паночку!

Вклонилась и пѣшла.

XXV.

Ходивъ-ходивъ панѣ по кѣмнатѣ. Чутно ёму, що панѣ плаче за стѣною. — Боже мѣй! — промовивъ самъ до себе, — чого она плаче! — И такъ онъ те слово тихо, такеньки смутно, промовивъ!

Не втерпѣвъ — пѣшовъ до неѣ; цѣлуе, вмовляє. Чималу годину онъ еѣ благовъ, поки перестала.

— А вечеряти не хочу, — каже пановѣ. — Я на твоѣ слуги — не то що — и дивитись не можу! Такъ исъ тобою поведатся, якъ исъ своимъ братомъ... родичѣ, та й годѣ.

XXVI.

Сиджу сама у дѣвчѣй: сумно; тиша така... Отто житъе мое буде! всюды красне!... — Тепереньки думаю собѣ, — нашѣ дѣвчата наживутся безъ мои панѣ! Веселенько та любенько имъ укуцѣ... А менѣ — чужа сторона, и душѣ нема живои...

Коли щось у ѣконце стукъ-стукъ! Такъ я й згорѣла!... Сама вже не знаю, якъ, а догадалась... Сиджу, нѣбы не чую.

Переждало трохи, — зновъ стукае. Метнула я та дверѣ всѣ попричиняла, щобъ панѣ не почувѣ.

— А хто се тутъ? — пытаю.

— Я, дѣвчино-горличко!

— Мабуть, — кажу, — чи не помилились: — не въ те ѣконце добуваетесь!

— Тожъ бо и не въ тее! На щожъ и очѣ въ головѣ, коли не зъочити, кого треба!

— Не такъ-то конче й треба! Ото найшли розмову крѣзь подвѣйне скло!... Гетте! ще панѣ почувуть!

Та й одхилилась одъ ѣкна.

А онъ такѣ: — Дѣвчино! дѣвчино!

— Чого се ты по пѣдъ ѣконоью вконався, Проконе? загомонѣвъ хтось потиху. — Онъ, вечера вже готова ще одколи, а васъ нѣкого нема!

XXVII.

Хтось уступивъ у сѣнцѣ. Я одчинила, ажъ се бабуся.

— Здоровенька була, дѣвчино, — промовила до мене. — Просимо на вечерю, зозулько!

— Спасибѣ, бабусю!

— То й ходѣмо.

— Ось я панін спытаюся.

— Чого пытатись любко? Тожь вечера!

— Чи звелить ити.

Бабуся премовчала хвильку, та й каже: — То йди, моя дитино. Я тебе тутенки поѣдожу.

Паны стоять у-куцѣ любенько, веселенько; щось межи собою розмовляють. Я ввійшла: а панѣ: — Чого сунешься?

— Пустѣть, кажу, — панѣ, мене, повечеряти.

— Иди собѣ, — вечеряй!

XXVIII.

Пошла я за бабусею черезъ двѣрь, у хату.

— Отсе привела вамъ дѣвчину, — каже бабуся, вводячи мене въ хату.

А въ хатѣ за столомъ сидѣвъ Назаръ чорнявий и молодичка гарненька, жѣнка Назарова. У печі палае якъ у гутѣ. Одсвѣчують весело бѣлы стѣны и божничокъ, вышиванымъ ручникомъ навѣшаный, квѣтками сухими и зѣльемъ уквѣченный. Зъ полиці мысы, мыски и мысочки, и зелені и червоны и жовты, наче камѣня дороге, выкрашуются. Все таке веселе въ той хатѣ було, прибрание, осяюще: и кужѣль мягкого лѣну на жердцѣ, и чорный кожухъ на кѣлку, и плетена колыска съ дитиною.

— Просимо до гурту! — привѣтали мене и поклонились.

— Можебъ поручъ зо мною така краля засѣдала, га? — каже Назаръ,

— Хибажъ вы тутечки найкрацѣ дядьку? пытаю. Сама озирнулась, ажъ той парубокъ тутъ, — зъ кутка на мене задивився, ажъ гарче менѣ стало.

— Атѣжь нѣ? — каже Назаръ. — Придивись лишень до мене добре; то-тожь гарный! то-тожь хорошой!

— Хиба поночѣ! одмовила ёму весела молодичка.

Славна була то жѣночка, — звали Катрею: бѣлявенька собѣ трошки, кирпатенька, очницѣ голубоцвѣтовѣ, ясененькѣ, а сама кругленька и свѣжа, якъ яблучко. У червоному очѣнку, у зеленой юпѣцѣ баевѣй. Смѣшлива була и гордоватенька, а що вже шамкаля: И говорить, и дѣло робить, и дитину колыше; то коло стола ея вышиванѣ рукава мають, то коло печі ея перетенѣ блискають.

— Ну, ну, каже жѣ Назаръ. — колибъ отсе не галушки, ябъ тобѣ одказавъ!

Тутъ бо саме Катря ёго поставила на стѣль мыску съ галушками.

Назаръ моргнувъ на мене: Не грѣхъ тому добре повечеряти, хто не обѣдавъ!

XXIX

Катря хочъ и говорить и жартуе, а здається все чогось сумна и неспокойна. Бабуся сидячи за столомъ тихенько и веселенько, якусь думку собѣ думала. Тѣльки Назаръ пустуе та выгадуе, та регоче, по-

блѣскуючи передъ каганцемъ зубами, а зубы, якъ кажу, якъ сметана! На того парубка я вже не дивилась.

— А що, пташечко, — пытає въ мене бабуся: — при молодій паніи давненько служишь?

— Яка она гарна! — закинула молодичка.

— Поможется, що гарна, — гукнувъ Назаръ, — коли дивится такъ, що ажъ молоко кисне!

— Бабуся зѣтхнула важенько: — Годѣ тобѣ, годѣ, Назаре!

— А нашъ панъ такій звичайный, — заговорила молодичка: — ѓнѣ мабуть изъ роду нікого не скривдивъ.

— Дай ёму, Боже, и пару таку! — промовила бабуся.

— Якъ-то тепереньки намъ буде! смутненько каже молодичка. Зѣтхнула и задумалась. — Якъ-то буде! — зновъ тихо вимовляє, дивлячись на мене, начебъ выпытувала очима.

— Буде, якъ Господь Богъ дасть, голубко, — каже бабуся.

— Ну, що буде, те й буде, мы все перебудемо! — гукнувъ Назаръ. — А теперъ, — до галушокъ берѣтесь. А ты Проконе; чому не йдешъ? Панѣ тобѣ въ око впала?... чи може ся краля?

Та й моргнувъ на мене.

— Нехай менѣ та панѣ й не снится! — одмовивъ парубокъ, сѣдаючи проти мене: де она й вродилась така непризна!

Тодѣ молодичка до мене: — Дѣвчино-серденько! скажи намъ усею щирю правдоньку, якъ душа до души...

Та й спинилась. Всѣ на мене дивлятся пильно... И парубокъ очей зъ мене не зведе. Якъ-бы менѣ не той парубокъ, то всебъ нічого, а при ёму соромлюся та червонѣю, — трохи не заплачу.

— Дѣвчино! лиха наша панѣ молода? — вимовить Катря.

— Недобра! — кажу йи.

— Господи милосерный! — крикнула: — чуло мое сердце, чуло!... Дитино моя!

Кинулась до колыски, схилилась надъ дитиною: — Чи тогожъ я сподѣвалась, идучи вѣльна за паньского! Она вже й окомъ своимъ насъ пожерла!

Та плачежь то такъ, — слѣза слѣзу побиває.

— Не такій чортъ страшный, якъ намалѣванный, — каже Назаръ. — Чого лякаться? треба першь роздивитись.

А она плаче, а она тужить, наче вже й справдѣ ей дитину панѣ своимъ окомъ пожерла.

— Годѣ, голубко! — вмовляє Катрю бабуся: — чого намъ дуже трѣвожитись? Хиба надъ нами нема Господа милосерного?

Парубокъ ані пары зъ усть! тѣльки куды я не гляну, усе на ёго поглядъ очима спаду.

XXX

Повечерявши, поблагословившись, бѣжу назадъ у будынокъ, а за мною: — На добра-ночь, дѣвчино!

— На добра-ночь вамъ! — отказала, та й ускочила въ сѣни.

Увѣйшла въ дѣвочу, — сердце въ мене бѣтєся, бѣтєся!... Думаю та й думаю... що якъ ѓнѣ вдивився въ мене очима!... И панѣ моя тожь

менѣ на думку наvertsається: ледвѣ у двѣрь ступила, вже всѣхъ заступила... И чога той нарубокъ чѣпляється?... Бодай же ёго, якій хорошій!... Мѣсяць стоить проти мене у повнѣ...

*Ой місяцю-мѣсяченьку,
Не спити нікому!...*

Пѣсня такъ и підмыває мою душу... Сама не знаю, чога душа моя бажає: чи щобъ ёнъ зновъ озвався підъ ёконцемъ, чи щобъ не приходивъ...

XXXI.

Минає день, тыждень, мѣсяці, и пѣвъ року збѣгло за водою. Здається, що въ хуторѣ тихо и мирно; цвѣте хуторъ и зеленѣе. Коли бъ же поглянувъ хто, що тамъ коилось, що тамъ дѣлялось! Люде прокидались и лягали плачучи, проклинаючи. Усе пригнула по своѣму молода панѣ, усѣмъ роботу тяжку, усѣмъ лихо пекуче, изнайшла. Калѣки нещасливѣ, дѣти крышеняточка, и тѣ въ неи не гуляли. Дѣти сады замѣтали, индикѣвъ пасели; калѣки на городѣ сидѣли, горобцѣвъ, птаство полошили, да всежъ то те якось умѣла панѣ приправляти дорѣканьемъ, та гордованьемъ, що справдѣ здавалось усяке дѣло каторгою. Стоока наче она була, все бачила, всюды якъ та ящѣрка по хутору звивалась, и Богъ еѣ знає, що въ ёй таке було: тѣльки погляне, то наче за серце тебе рукою здавить.

А паны-сусѣде нашу паню похваляють-величаютъ: — Отто хазайлива! отто розумна! Дарма що молоденька, — добре бъ намъ всѣмъ у неи вчитись!

Спершу люде на пана вповали, та незабаромъ зреклися надѣи й думки. Ёнъ бувъ добрый душею и милостивый панъ, та плохий зовѣмъ, нѣ що зъ ёго. Спытувався ёнъ жѣнку вмовляти, та не така-то она. Далѣ вже и наменуги на сю рѣчь боявся, — мовъ не бачить нічога, не чує. Не було въ ёго нѣ духу, нѣ силы. Сказано: добрый панъ, — „не бѣе, не лає, та нічимъ и не дбає.“ Якъ почне панѣ обмірати та стогнати, та въ крикъ выкрикувати, то ёнъ руки и ноги ёй выщѣлує, и плаче, и самъ людей лає: — А щобъ васъ! а бодай васъ!... отъ уморять менѣ друга!

— Не буде зъ ёго нічога, — каже Назаръ. — Я одъ разу побачивъ, що кваць, — ще тодѣ, якъ ёнъ Устину обѣдомъ нагодувавъ... Якъ-бы такую жѣнку та менѣ, я бъ еѣ у кошанню втрутивъ, — нехай бы пхикала!

Та й зарегоче на всю хату. Такой уже чоловікъ бувъ той Назаръ: усе ёму жаргы. Здається, хочъ ёго на огни печи, ёнъ жартуватиме.

А що Катря слѣзъ вылила, то де вже тѣи й слѣзы брались! Возьме свою дитину на руки та плаче-плаче! а далѣ й зарыдає у голосъ.

И Прокѣпъ дуже зажурился. Усе щось собѣ думає и зо мною вже не жартує.

— Отсе-жъ бо якѣ вы смутнѣи! — скажу ёму одного разу: (се було ввечерѣ, примеркомъ): — чога вы такѣ смутнѣи?

А ёнъ мене за руку, — пригорнувъ и поцѣлувавъ. Заки я схаменулась, ёго вже й немає.

XXXII.

Усе люди повяли, змарнѣли; тѣльки бабуся велична, якъ и була. Якъ нї лае, якъ нї кричить на неѣ панѣ, — бабуся не лякается, не метушится: иде тихо, говорить спокѣйно, дивится ясно своими очима аснѣми. И не счуешся було, якъ до неи пригорнешся, та й заплачешь, — отъ якъ дитина до матерї своеи рѣднои горнѣтся.

— Не плачь, моя дитино, не плачь! — промовить бабуся стиха, ласкаво. — Нехай недобрї плачуть, а ты перетрѣвай усе, вытерци бѣ-дочку!... Хиба-жь таки й перетерпѣти не можна!

Господи! якъ же смутно и сумно жилося! Не чути смѣху, не чути гласу людского. У двѣрь душа жива не навѣдается, хиба за дѣломъ, — та такъ боязько оглядується, такъ поспѣшається вже, наче ёму сь пуццї выхонитись одъ звѣря лютого йдется.

Спѣзналася якось вечерявши, та й бѣжу хутенко. — И чому хочь Прокѣпъ не прийшовъ вечеряти! — думаю. Коли онъ такъ и вродивсь передъ очима моими: Переймае мене и оббѣгти не пускае.

— Устино! скажи миѣ правдонку: чи ты мене любишь?

Утѣкла бѣ одъ ёго, такъ ноги мене не несутъ. Стою; горю...

Онъ тодѣ мене за руку!... Оббѣмае, пригортае, та все пытае: чи любишь? — такїй чудный!...

Посѣдали, поговорили, покохались, — усе лихо забулось. Весела душа моя, и свѣтъ менѣ милый, и таке въ свѣтѣ гарне все, таке кра-сне!... Чого вже, коли й панѣ постерегла: — що се тобѣ? — каже. — Чого се такъ росчервонѣлася, наче хто выбивъ? Чи, може, що вкрала?!...

XXXIII.

Боже мѣй милый! якъ-то вже я того вечора захистного, темного, дожидаю!... Звелить панѣ на вечеру йти, — Прокѣпъ мене дожидае. Перейме, та постоимо у-двоѣйѣ, погорюємо обѣйко... Бо денной поры хочь и стрѣнемось, — тѣльки зглянемось, — словечка не перемовимо, розбѣдемось.

На лихо вы покохались! — каже було Катря.

— Зъ бѣса розумна ты, моя любя, — кепкуе зъ неи Назарь. Колибъ теперь ты въ-друге полюбила, то бѣ и лапки полизала-еси!

— Коханье въ мене на умѣ!.. Менѣ й они двоѣйко сердце сушить, якъ подумаю-погадаю...

— Чого се вы дѣвчину сушите та лякаете! — озвется бабуся. — Коли вже покохала, нехай кохае: то ѣй судьба така судилася.

XXXIV.

А панѣ куды далѣ, то все злѣсливша, усе лѣтѣша: абы я трохи спѣзналася, забавилася: — де була? — та й стрѣне мене на паньскому порѣзѣ лиха година.

Первою тугою тужила я тяжко, а тамъ усе миѣ стало не въ дивовижу, усяка ганьба байдуже. Сказано: „Встань лихо, та й не ляжь!..“ Було, поки лае, коренить, не сила моя — слѣзы ринуть, а наплачуся добре, утрусь, — така собѣ веселенька, жартую, пустую!... И коса за-

плетена дрѣвненько, и сорочка на мнѣ бѣла, — нікому було й не хвалюся. Що менѣ поможуть? тільки свое лихо тяжке згадають!... А Прокѣпъ, наче нѣчь темна, ходить, и вже тодѣ ні до дѣла, ні до питва, ні до розмовы.

Господи милый! свое лихо, чуже лихо, — не знать, що й робити, що починати. У Катрѣ дитинка занедужала: а тутъ обѣдъ панамъ звари, вечерю звари, та городъ скопай, обсѣй, — та ще панѣ грѣмае: — Нічого не робишь, ледащо! дурно хлѣбъ мѣй їси! Ось я тебе навчу робити!

Цѣлу нѣчь Катря не спить надъ дитиною. На день благословится, — до работы. Бабуся тодѣ пильнуе малою, розважае Катрю; то дитинку до неї вынесе, то сама выйде та розкаже: — стихла мала! — або: спить мала! — И такеньки, наче благодать Божя, допомагае, невтомлива, невсипуца.

— Чого се вы, Катре, такъ падкаетесь, безъ спочинку? — кажу їй.

— Робитиму, робитиму, поки силы. (А очѣ въ неї такъ и горять позападавши). Може, вгожу, може вмилосерджу!

Отже не входила й не вмилосердила. Робила й не спала, поки ажъ нечувствennyй сонъ еѣ обнявъ коло колыски. Прокинется — до дитины, — а дитинка вже на Божѣй дорозѣ. Тѣльки глянула на ёго бѣдолашна мати, тѣльки вхопила ёго до сердца, — оно й переставилось.

И побивалася-жь Катря, и мучилась и радѣла:

— Нехай же мое дитя, мое кохане, дороге, буде янголяткомъ Божимъ, — лиха не знатиме мое рѣднесенъке! а далѣ й заголосить: — А хто-жь до мене рученята простягне? хто мене звеселить у свѣтѣ?... Дитино моя! покинула мене, моя донечко!

Назаръ — нібы й нікому, розважае свою Катрю, молодымъ еѣ вѣкомъ заспокоюе, а въ сáмого помякшавъ гучный голосъ, — потай усѣхъ сумуе.

По тѣй печалѣ зовсѣмъ захирѣла, занемала Катря. Не то, щобъ робити, вже й по свѣту ходитъ нездужае. А панѣ все-таки: — Чому не робишь дѣла? Я тобѣ те! я тобѣ друге!

— Теперь я вже не боюсь васъ! — одказала Катра: — хочъ мене живцемъ изѣйте теперъ!

Дала-жь їй себе знати панѣ!...

— Проконе! — кажу я: — що отсе зъ нами буде!

— Устино-серце! звязала еси мнѣ руки!...

XXXV.

Прогнала панѣ Катрю зъ двора на панщину: не вважала й на ея чоловѣка, вѣзнику.

Панѣ, нишкомъ одѣ панѣи, давъ їй карбованця грошей, та не взяла Катря; ѣнъ положивъ їй на плече, — скинула зъ себе, наче жабу, тѣ грошѣи. Якъ упавъ же той карбованецъ на мурѣгъ, и залѣгъ тамъ, ажъ счорнѣвъ, ніхто не доторкнувсѣя. Та вже сама панѣ, похожаючи по двору, вздрѣла и зняла.

— Се певно ты грошѣи сѣешь? — каже на пана. — Ой Боже мѣй, Боже мѣй.

Панъ на те нічого не одказавъ, тѣльки счервоиѣвъ дуже.

А Катря не хотѣла на свѣтѣ жити. Щось їй приключилося посила тои наруги. Бѣгала по гаяхъ, по болотахъ, шукаючи своєї дитини, а далѣ якось и втопилася бѣдолашна.

Панъ уже зажурился; а панѣ: — Чого тобѣ смутитись незнать чимъ? хіба жъ ты не помѣтивъ по їй, що она й здавну навѣжена була? И очі якійсь страшні, и заговорить, то все не путнє.

— И справдѣ, — вхопився панъ за те слово: — не повно въ неи ума було!

Навѣжена та й навѣжена... На що й краще! Порадилися помѣжь собою такенки, та й спокѣйненкї собѣ...

XXXVI.

Згодили якогось Москаля зъ мѣста за куховара. То жъ бо и бувъ чудный! Якъ зварить панамъ ѣсти, якъ пообѣдає, то ляже на лавѣ, та все свище, та свище, та свище, та рантомъ якъ спѣвоне! — дзвѣнко-тоненько, помѣсь пѣвнєн кукурѣкає. Сѣму байдуже було наше лихо; тѣльки було слытає: — сѣгодня бито? — та й додасть: — иначій и не можна: на те служба!

Назаръ уже не той ставъ, уже й ѓнъ якось поникъ, а все жартує: — Колибъ менѣ хочь одинъ день хто послуживъ, до-вѣку бъ згадувавъ!

Панѣ того куховара дуже хвалить, що такій мовляє, чоловікъ ѓнъ хорошій, такъ мене поважає! А ѓнъ було якъ стоить передъ панцею, то мовь стрѣла выстромится, руки спустить, очі второпить на неѣ: — Ловивъ я рябе поросєя; втѣкло рябе поросєя у буряны; то я до чорного поросєяти: вловивъ чорне поросєя, ошпаривъ чорне поросєя, спѣкъ чорне поросєя... —

Такенки усе чисто одбубонѣвъ и дожидає, що панѣ єму одкаже; самъ тѣльки очима лупъ-лупъ!...

А панѣ єму разъ-по-разъ: — добре! добре! усе добре!... Тѣльки ты гляди въ мене, — не розледащѣй мѣжь моими вовкодухами.

— Нїколи того не вемѣю, ваше високоблагородіє!

Вклонитєся їй низько, вправо, влѣво ногами човгъ! та и зъ хаты, та на лаву, — и зновь свище.

— Бодай васъ! — кажу єму якось: — коли вже вы перестанете того свисту! Тутъ горе, тутъ напасть, муки живїи, а вы...

— Не горюй, не горюй, дѣвко! На те она служба называється. Онъ, бачь, скѣльки въ мене зубѣвъ зосталось... На службѣ втеривъ!... Бувъ у насъ копитанъ... ухъ!

Та тѣльки ухнувъ.

— А ты що думала? Якъ у свѣтѣ жити? якъ служити? якъ выслужитись? Тебе бьють, тебе рвуть, морочять тебе, морочять, а ты стѣй, не моргни!... И! крый Боже!

Зговоривши тєє, зновь свистѣти! А Прокѣнъ зъ сердца ажъ люльку обѣ землю гєшнувъ.

— Воли въ ярмѣ, та й тѣ ревуть, а то щобъ душа христїянська всяку догану, всяку кривду терїѣла и не озвалася! гримнувъ на москаля, ажъ той свистати переставъ. Дивитєся на єго, акъ козелъ на новї

ворота. — Не така въ мене вдача! — каже Проконъ: — а такъ: або выратуйся, або процади!

— А въ мене така зновъ удача: утечи! зареготавъ Назарь. — „Мандрівочка — рідна тётка.“

— Поймають! — скрикнувъ москаль, схопивсь: — поймають — пронавъ!

Що тамъ у кого було на серци, а всѣ засмѣялись.

— Не кожний конитагъ швидкій удасться, — каже Назарь! — иншій побѣжить, тай спѣткнется. А ты ось-що лучше скажи: куды втѣкати?... Одъ якои втѣкъ, таку й здыбавъ. Изъ драмки та вбересья въ переперанку...

„Та все пань, та все дуки...“

заспѣвавъ — якъ у дзвѣгъ ударивъ.

XXXVII.

У рѣкъ стара панѣ вмѣрла. Не хотѣлось дуже їй умірати! Усе молитвы, свѣте письмо читала, по церквахъ молебній правила: свѣчки передъ богами невгасимі палили. Якось дѣвчишка не дошльнувала, та погасла свѣчечка, — велѣла дѣвчишку ту высѣкти. — Ты, грѣшнице, и моему спасеню шкодишь!

XXXVIII.

Наша панѣ журилась и плакала за старою дуже. — Вже тепереньки сама я въ свѣтѣ зосталась! Обдеруть мене тепереньки, якъ тую лшку. Мое око всѣго не доглядить; а на тебе, — каже панові, — яка менѣ надія? Ты менѣ не придбаешь, хиба рознесешь и те, що маємо. Ты й не думаешь, що хутко вже намъ Богъ дитину дасть. Для дитини коли не для мене, схаменись, мѣй друже! Хазяинуй, доглядай усѣго, а найперва рѣчь — не псуй менѣ людей.

— Що се ты любко? Богъ съ тобою! Отсе зновъ усѣмъ турбуешься! Та я все зроблю, що хочешь, усе!

Такеньки було вмовляе еѣ.

Одного разу хотѣвъ онъ еѣ розважити, та й каже: Годѣ тобѣ голубко хлопотатись. Осъ послухай лишень, що я тобѣ скажу; я вже кума пригласивъ.

— Кого-жь ты просивъ, перехопила ёго панѣ.

— Свого товариша. Такой славный чоловікъ, добрый!

— Боже мѣй!... я одразу догадалась!... запросивъ якесь убожество! Та я не хочу сѣго й чути! Не буде сѣго! не буде!

А сама у плачь ревний!

— Серденько не плачь! — благае панъ: — серденько занедужаешь!... Не буде того кума; я ёго перепрошу, та й кѣнець. Скажи тѣльки менѣ, кого ты хочешь, того й завитаю.

— Полковника треба прохати, — отъ кого!

— Полковника, то й полковника. Завтра й поѣду до ёго. Ну, избачь менѣ, любонько, що я тебе засмутивъ.

— Отго-то й есть, що ты мене зовсѣмъ не жалуешь: усе мене журишь!

— Голубко моя! — примовивъ панъ стиха, — пожалуй и ты мене. Ты знай сердисься, кричишь, сварисься; а я сподѣвався...

Та якъ зарыдае!

Панѣ до ёго: — Чого се ты, чого?

За руки ёго хоче брати; а ёнъ затуливсь обома, та рыдае рыдае!... Ледвѣ вже ёго розговорила: и цѣлувала вже, и обнимала, — насилиу стилився.

— Та скажи-жь менѣ, чого се ты заплакавъ? ну, скажи! — просить ёго.

— И самъ не знаю, моя любо, — одказуе панъ, нѣбы всемѣхаючись: — такъ чогось... Не здужаю трохи. Ты объ сему не думай, а насмѣйся менѣ, що я, наче маленькій, росплакався.

А самъ зѣтхнувъ.

— Ты, може думаешь, що я вже тебе не люблю? — говорить панѣ.

— Нѣ, любишь.

— Люблю, та ще якъ!... А вкунцѣ не можна разъ-у-разъ сидѣти: треба господарювати мое сердце!

Та й поцѣлувала ёго.

Уранцѣ поѣхавъ панъ, и полковникъ завѣтавъ у кумы.

XXXIX.

Народився сынъ у панѣ. Що тыхъ гостей наѣхало на христини! Обѣдъ справили бучный. Кумъ-полковникъ вкотивъ у двѣръ сивыми кѣньми, побрязкуючи, позвякуючи бубонцами. Самъ огрядный, кругло-видый, червоный, усе вуса закручуе правицею, а лѣвою шаблю придержуе, та плечима все напинается вгору.

Я рада, що менѣ трошки вѣльнѣше, — выбѣгла до Прокопа, — стою, розмовляю зъ нимъ коло рундука. Коли де ни всявся панъ, — веселый такій, якъ ще бувъ за свого жениханья съ панією.

— Чого се вы тутъ стоите обойко? що розмовляете? — смѣется.

А Прокѣпъ ёму: — Пане, отдайте за мене дѣвчину!

— Добре, бери, Прокопе! я не бороню. Повѣнчайтесь, та й живѣть собѣ любенько.

— А панѣ? — каже Прокѣпъ.

Панъ зѣтхнувъ и задумавъ, а далѣ й каже: — Идѣть за мною! Вѣзьми еѣ за руку, Прокопе!

Самъ пошовъ у кѣмнаты, а Прокѣпъ веде мене за нимъ, стискаючи мою руку.

— Любо! — сказавъ панъ: — я отсе до тебе молодыхъ привѣвѣ. Чи внодобаешь?

А тутъ у кѣмнатѣ панѣвъ, паній!... И полковникъ помѣжъ усѣма, неначе той индикъ Переяславскій, похожае, та все по-троху пирхае.

Наша сидитъ у крѣслечку. Зирнула на насъ и одвернула. Усмѣхъ веселый простигъ, гнѣвно на пана згляне и пытае: що се таке?

Прокѣпъ кланяется, просить.

— Я вже позволивъ, — каже панъ: не борони й ты, моя кохана. Давъ намъ Господь щастья, — нехай и они щасливі будуть!

Панѣ все мовчить та уста гризе. А полковникъ и вырвется й загуде, якъ на трубі: — До-пары, бѣсові дѣти, до-пары! обоє хороші! Треба ихъ звѣнчати, кумо моя мила. — Хочешъ замѣжъ дѣвко? пытає мене, та що хоче моргнути, то й очі заплющить: не моргне: вже не сила — выпивъ повно.

Усѣ пань за нимъ пѣдхонили: — Одружѣть ихъ, одружѣть! Чуєте! кумъ вашъ полковникъ, говорить, що до пары...

Тодѣ вже й панѣ: — Та нехай собѣ!

Мы й несчулися, якъ за порѣгъ перестушили. Кинулися духомъ и, не справивши нічогобѣсно, похашцемъ звѣнчалися, щобъ ще не розлучила насъ панѣ.

Дуже она гнѣвалася на пана: — якъ ты мене пѣдвѣвъ! — до рѣкає. — Я сѣго не можу тобѣ подарувати, якъ ты мене пѣдвѣвъ!

— А тобѣ, — сварится на мене: — тобѣ буде!

— Нехай уже буде, що буде, — думаю, — та вже мы побралися Велико тѣшитъ мене, що теперъ озватись до ёго можна при людяхъ, глянути на ёго, що вже — мѣй!

XI.

Я зосталася при паніи якъ и була! Ще гѣршь надо мною коверзує она, ще гѣршь варить зъ мене воду, та все примовляє: — А що? яково тобѣ у замужью? покрасшало?

Якъ не заговорить чоловікъ, якъ не пожалує, то часомъ такъ прийде, що примѣгъ бы крѣзь землю пѣшовъ. А зійду зъ нимъ — весело й любо; усе лихо забуду. Тѣльки чоловікъ мѣй куды далѣ, то все хмуришій ходить, ажъ менѣ серце болить.

— Чи ты вже мене не любишь, Прокопе?...

Онъ пригорне мене та подивится въ очі такъ-то любо, що чую, наче въ мене крыла виростають.

— А чого-жъ усе смутный, Прокопе?... — Отъ мы вже тепереньки вкущѣ на-вѣки.

— О, мое серденько! тяжко було безъ тебе, а съ тобою ще тяжше... Яково-то сподѣватись що-годинки въ Бога — доганы тобѣ та муки!... А боронити — не сила... Важко, Усте!

— Якъ-небудь и зо мною бѣду перебудемо, Прокопе. Якъ на мене, то все у двѣйзѣ легшь.

— А може й справдѣ такъ, рыбнонько!

Та й усмѣхнется и пожалує мене.

Такъ-то вже я радѣю, якъ розговорю ёго розважу!

XII.

Жили мы такеньки зъ бѣдою та журбою до осени. Тутъ и счилося....

Одного дня трусили въ саду яблука въ кошї, а чоловікъ мѣй струшує, та все зъ яблунї на мене поглядає, то зза тїєи гѣлки то зза тїєи. Трохи вже й протомилася бабуся, — сѣла одпочати.

— Отъ уже й лѣтечко красне минулося! — промовила: — сонечко ще свѣтитъ, та вже не грѣе.

Сее кажучи роздивляється на вкруги.

— Устино-голубко! адже ото неначе дѣтвора зза лѣсы вызирає? — пытає мене.

Я глину — аж справдѣ коло тину купка дѣтокъ.

— А що, дѣтки? — пытає бабуся. — Чого прийшли, мои соколята?

Малі мовчать та тѣльки окомъ закидають у коші зъ яблуками.

Ходѣть лишень близше, хлонченята: я по яблучку вамъ дамъ! — каже на ихъ бабуся.

Дѣтвора такъ и сынула въ садъ. Обступили стару, якъ горобці горобину, а стара обдѣла ихъ — а стара обдѣла... Загуготѣло, загомонѣло коло насъ: звѣсно дѣти. Коли се зненацька, якъ грѣмне панѣ: — А то що?

Перелякались дѣти. Которі въ плачь, а хто въ ноги, — тѣльки залопотѣло. И въ мене серце заколотилось.

Бабуся спокѣйниенько одповѣдає: — Се, каже, я по яблучку дѣткамъ дала.

— Ты дала? ты смѣла? — заверещить панѣ: (сама ажъ труситься). — Ты мужичко, мое добро крадешъ!... Злодѣйко!

— Я — злодѣйка!? — вымовила стара... зблѣла, якъ хустка и очі їй засяяли, и слѣзы нокотились.

— Бѣльшь красти не будешъ! — кричить панѣ. — Я тебе давниенько пристерегаю, — ажъ отъ-коли поймаєся... Паньскі яблучка роздавати!

— Не крала я зъ роду-вѣку мого, панѣ, — одмовляє стара вже спокѣйно, тѣльки голосъ ей дзвѣнить. — Панѣ нїколи не боронивъ, самъ дѣтей обдѣлявъ. Богъ для вѣсѣхъ родить. Подивѣтея, чи для вашою-жь душй мало?

— Мовчи! — писнула панѣ, наскакуючи.

Хруснули вѣти. Зза зеленого листа вызирає мѣй чоловѣкъ, та такій у ёго поглядъ страшный! Я тѣльки очима ёго благаю.

— Злодѣйка! злодѣйка! — картає панѣ бабуся, вкѣтившись їй у плече, и соває стару и штовхає.

— Не по правдѣ мене обмовляете! Я не злодѣйка, панѣ! Я вѣкъ извѣкувала чесно, панѣ!

— Ты ще зо мною заходишь?

Та зо всего маху, якъ сокирою, стару по обличью!

Захиталась стара; я кинулась до неи; панѣ — до мене... мѣй чоловѣкъ — до паніи.

— Спасибѣ, моя дитино, промовляє до мене бабуся. Не турбуйся, не гнѣви панію.

А панѣ вже вченилась у мои косы.

— Годѣ, панѣ, годѣ! — грѣмнувъ чоловѣкъ, схопивши еѣ за обидвѣ руки. — Сѣго вже не буде! годѣ!

А панѣ у гнѣву, у дивѣ великому, тѣльки выкрикує: — що? якъ? га?

Схаменувшись трохи, до Прокона. А той свое: Нѣ, годѣ!

Тодѣ она у крикъ. Назбѣгалися люде, дивлятса. Панѣ, що було въ ёго духу пригнався: — Що се?

Мой чолувѣкъ вышустивъ тодѣ паню зъ рукъ.

— Отъ твои щирѣ душѣ! — ледвѣ промовила панѣ. — Дякую тобѣ!... Та чого-жъ ты мовчишь? — скрикнула ще голоснѣшь. Менѣ мало рукъ не вломили, а ты мовчишь!

— Що се поробилось? пытае панѣ на всѣ стороны у великѣй тревозѣ.

Панѣ й почала: и обокрала еѣ стара, и всѣ хотѣли еи душѣ, — такового вже наковчила! Сама и хлипае, и кричить, и клене, що вже и панѣ розлутуався. Якъ кинетса до мого чолувѣка: — Розбишака!

— Не пѣдходите, пане, не пѣдходите! — озався мой понуро.

— Е, бачу! каже панѣ; — тобѣ тутъ мѣсяца мало. Постои же: розшибатимешся у москалахъ — скѣльки хотя!

Панѣ ажъ верещить: — у москалѣ ёго, у москалѣ!... Теперь и приѣмъ у городѣ; заразъ и вези ёго:

— Возьмѣтъ ёго крикне панѣ на людей: — звяжѣтъ ёму руки!

Прокѣпъ не пручався, самъ руки простягъ, ще й вемѣхнувся.

А Назаръ пѣдъ той гукъ до мене: — чого злякалась? чого плачешъ? гѣрше не буде!... Отъ, чи буде красше, не знаю!...

XIII.

Повели Прокопа въ хату. Сторожа стоить коло дверей. На дворѣ вѣзокъ запрягають. Назаръ запрягае конѣ пѣдъ пана.

Довго думавъ мой чолувѣкъ; далѣ каже: — Устино! сядь коло мене!.....

— Що ты починивъ, мой голубе! що ты сподѣявъ! говорю ёму.

— А що я сподѣявъ? Будешъ вѣльна, — отъ що! будешъ вѣльна, Устино!

— Воля, кажу, — та безъ тебе!

Такъ менѣ гѣрко стало!

— Воля! — покрикне ѣнъ, — воля!... Та на воли и лихо, и напастъ — нищо не страшне. На воли я горы потоплю! А кренаку хоть якъ щаститса, усе добро на лихо стане.

Ажъ ось, заторохтѣвъ на дворѣ вѣзокъ. Повели Прокопа. Я, въ чѣмъ була, схопилась до ёго на вѣзокъ. Стара мене благословляе и ёго: — нехай вамъ мати Божа допомагае, дѣти! — А слѣзы тихѣ такъ и бѣжать зъ очей ласкавыхъ.

Помчали насъ. Якъ-то ще панѣ не схаменулась про мене, насталяючи на дорогу пана: не пустила-бъ!

Вдемъ мовчки, побравнишь за руки. Я не плачу, не журюся; тѣльки сердце мое колотится, сердце мое трепечетса...

Пѣдѣжджаемо до мѣста. Панѣ закуривъ коло насъ и выпередивъ. Вѣхали въ мѣсто. Хутко проторохтѣли улицами. Коло високого будинку стали.

Вышустивъ Прокѣпъ мою руку. — Усте не журися.

Повели ёго до приѣму. Я на рундуцѣ сѣла, якъ на гробовици.

— Не вдавайсь у тугу, — каже Нузарь. — Бѣсь бѣду перебуде: одна мине, — десять буде.

А самъ почавъ уже сивымъ волосомъ, якъ снѣжкомъ, присыпатись; розважае мене, а самого видно вже, що ніхто розважить.

Коли виводять мого чоловіка.... Боже мій, свѣте мій! Серце въ мене замерло; а онъ веселый, якъ на Велик-день...

XLIII.

Зосталась я съ чоловікомъ у мѣстѣ. Перебѣгла година тая швидко, якъ свята искра снахнула, та до-вѣку не забуду!

Заразъ мого чоловіка приручили дядьковій, москалевій истнѣму изучатись вѣйсковою науки. Дядько бувъ станомъ высокій, очі чорні; волосья и вусъ, якъ щотина, вѣжятся; ходитъ прямо; говорить гучно, поводитя гордо.

Отъ мы ёму кланяємось, а онъ нічого; тѣльки нонуро оглядае Прокопа. Дае ёму Прокѣпъ грошій: — выбачайте, дядьку, що мало! крепакъ не багацько розгорюе.

Дядько кашлянувъ, плюнувъ: — ходѣмъ!

— Ходѣмъ на мѣсто, дружино моя, погуляймо! каже менѣ Прокѣпъ.

Та й пошли.

Ходимо улицями та й заулками, гуляемо собѣ; а онъ пытае: — А що, Устино, чи ми чуется, що вже ты вѣльна душа?

Та й смѣется, заглядаючи менѣ въ очі.

Хочъ якъ було менѣ невпѣкѣно, хочъ якъ тужило мое серденько, а й я вемѣхнулась и нѣбы чогось радѣла.

Набрила*) я й хатку таку, що наймалась, — а грошей нема. Тай добути зъ ѳдки? Продати нічого. Я поѣхала, — нічого не взяла. Та й не великій були скарбы тамъ у мене: кѣлька сорочокъ та спѣдницъ двѣ, та ще тамъ якась юпочка та кожушаночка. Не до того менѣ було тодѣ, щобъ те забирати; а послѣ вже панѣ не оддала. Отъ я й надумала собѣ: — Пѣду я поденно робити! Порадились исъ Прокопамъ, тай вдались до хазяйки, що хату наймала. Свое лихо оповѣстили, — пытаемо: — чи буде еи рада на те, щобъ мы поденно за хату ѣи сплачували?

— Добре, — каже. — Будуть гроши — отдаватимете поденно; а не будуть, то я й пѣдожду вамъ.

Мы й перебрались до неи въ хату.

XIV.

Хозяйка наша була удовиця старенька, привѣтна и ласкава, а що говѣрка! Розказуе та й росказуе, та все про свое лихо, що весь рѣдъ ихъ звѣсеи, що сама она въ свѣтѣ зосталась, якъ билина въ поли.

Зѣгхае разъ-у-разъ, честенько було й сплакне, Та й за нами чимало она слѣзъ вылила: якъ було сидимо съ чоловікомъ у кушцѣ та говоримо, она й почне плакати та примовляти, що-ось мы молоденькй, ѳсь мы и хорошй — нѣвроку: жити бъ та жити, та людей собою ве-

*) Спѣткала, надѣбала.

селити... Прикладе та й плаче. Мы вже еѣ вмовляемо! хіба тодѣ ушухне, якъ надѣйде дядько, та грѣмне на неѣ: — Зновѣ баба кисне!

А она ѣго боялась дуже, що такій ѡнѣ: ані до ѣго заговорити, ані ѣго спытати.

— Що се за чоловікъ у свѣтѣ! — каже було стара: — якійже грѣзний та неласкавий — нехай Богъ боронитъ! Чи ѡнѣ ніколи роду не мавъ, чи що такее? Богъ ѣго знае!

Рано-ранѣсенько схоплю ся; бѣжу на поденщину. Повертаюся пѣзно. Вѣ руцѣ вѣ мене заробленій гроши. Весело посиѣшаюсь до дому. Ще на дорозѣ стрѣне мене чоловікъ: любѣ та мѣцно стисне за руку и спытае тихенько: — Чи добре натомилась, Усте?

XLV.

Отъ якось сидимо ввечерѣ: москаль на лавѣ зъ люлькою, хазяйка коло ѡконця, а мы съ Проконьомъ оддалѣкъ. Сидимо мовчки всѣ: коли у дверей хтось стукъ-стукъ; а далѣ: здоровій були! — гукнуло щось за дверима.

Сежѣ Назарѣ!

Увѣйшовъ и стоить передъ нами стелю пѣдшираючи: люлька вѣ зубахъ; и сивизна, тибѣ казавъ, у густѣ кучерѣ поховалась.

— Хазяйцѣ и всѣмъ нехай Богъ помагае!

— Спасибѣ! милости вашої просимо; — витае ѣго стара.

— Зѣ ѡдки се ты взявся, Назаре? — пытае Прокѣпъ. — Отъ наче зѣ землѣ выйшовъ!

— Я зѣ ѡтти-каже-зѣѣтки добрѣ люде мандрѣвки виглядають. Дядько поворотивъ — поглядае на дверѣ.

— А чоге се крутишь ся, пане москалю? Однѣ вѣрнѣ, не цурайся!

Дядько все дивится на ѡкна, на дверѣ.

— Овва, якѣй же баскѣй! Чи не вѣтра вѣ поли хочеш пѣймати?... Да ты й самъ, бачу, степовикъ.... Отъ же й не прубуй, не пѣймаешъ.... А лучше дай менѣ люльки запалити.... Якъ же вамъ ведеться тутъ? — пытае насъ. По чому вѣ мѣстѣ молодѣцѣ моторнѣ та гарнѣ? — (морае на мене).

— А вѣ васъ тамъ якъ? — пытаю вѣ ѣго.

— Якъ?! на выбѣръ дають, на людекую волю: хочѣ утопись, хочѣ такъ загинѣ.

— Охъ менѣ лишечко! годино моя! — (зажурилась хазяйка).

Дядько тѣльки вуса покрутивъ.

— А стара? — пытаю.

— Живе. Стара все перетерпитѣ. Кланяетъ вамъ.

Пытаю за себе, що тамъ панѣ казала.

— Эге, було за васъ обохъ пановѣ на горѣшки. — Черезъ твѣй, каже, розпускъ двохъ робѣтникѣвъ утериѣ! Хтожѣ дурнемъ zostався? — Се все панѣ; а я скажу: дурень, не дурень, а стоячи передъ нею, на розумного й трошки не походивъ.

Хазяйка тымъ часомъ вечеряти просить. А Назарѣ доставъ изъ за пазухѣ пляшку горѣлки и поставивъ на столѣ.

— Вышьемо, — каже, — по повнѣй, бо нашъ вѣкъ не довгѣй!... Бувайте здоровѣ, вѣ коло чорнѣ бровѣ!

А дядько: — Що се, — каже, — за горѣлка? лучше воды напи- тись, якъ такой горѣлки!

— Коли хто схоче, то напьется й воды, — озавсь Назаръ.

— Горѣлочка, здається, добра, — каже хазяйка.

— Водай тому шинкареви таке житье добре! — одгримнувъ дядько.

А про те выпивъ ище, ище й ще. Выпье и силное, наляе и зновъ выпье. Стара дивуется та головою хитае, а далѣ вжа не стерпѣла! — Щожъ вы такъ еѣ гудите?

— Не твое дѣло, бабо! — гукнувъ дядько: — для приятелѣвъ пьемо всяку!

— Та на здоровечко-жъ!

— Знайте нашу московску добрѣсть! — додавъ Назаръ.

Вечераемо, говоримо; а дядько пье, та й пье. Зблѣдъ на лицѣ и на стѣлѣ схилився. Дивитея на насъ ись чоловікомъ, та й каже: — Ой, вы молодята, молодята! Не довго житимете вкуцнѣ... Та годѣ не журѣтся... Пожили, пороскошували, — и буде зъ васъ. Бува й таке, що сповиточку ласки — добра не знаешь, — вѣкъ вѣкуешь подѣ палкою... Оттакъ живи!... Безъ роду, безъ плѣмья, безъ привѣту, безъ совѣту, — на вѣхъ роскошахъ!...

А стара тодѣ до ёго: — А дежъ вашъ рѣдъ, дадечку? зъ ѳдки вы сами?

— Зъ кантанистѣвъ! — одказавъ похмурно москаль, — зъ тыхъ, коли чули, що насъ у халеру поменшало. Роду нема, не знавъ и не знаю.

— А матуся ваша?

— Казавъ: не знаю!... Чого дурно роснытувати?

— Оттакеньки на теперъ безрѣднѣ! — каже хазяйка хлипаючи.

— Ище й она мѣжъ люде! — гукнувъ москаль. — Що твое лихо!... плюнуть! Онъ лихо, то лихо: що нѣкого тобѣ радати, нѣхто й тебе не згадае: нѣкуды пѣти и нѣгде зостатись. Усе тобѣ чужй, и все, усе чуже: и хата, и люде и одежа. „Степовикъ!“ мовлявъ... (до Назара) — Такъ, брате! мене зъ степѣвъ узято... Ну, и славнѣ, тѣи стѣны були!... Дай, бабо, горѣлки! выпьемъ до дна, бо на днѣ, молодѣи днѣ!

А въ самого слѣзы котятся — котятся. Иемѣтєя ѳнъ разомъ и горѣлку пье. Далѣ вже якъ упавъ на лавку, такъ и заснувъ.

— Ну, по сей же мовѣ та будьмо здоровѣ! — каже Назаръ. — Прощай, Проконе — брате!... Та ось, трохи не забуду. Принѣсь я тобѣ грошенятъ крыхту: пять карбованцѣвъ. Поживай здоровѣ!

— Спасибѣ, брате! Не знаю, коли вже я приможуся тобѣ вернути.

— Гай-га! Абы живѣи були! Се не панскѣй грошѣй, — братерскѣй: — ними не зажуришь ся. Я собѣ зароблю: теперъ я вѣольный хочъ на пѣвъ— року: съ сабаками не пѣймають.

Тай пѣшовъ попроцававшись. Тѣльки ёго й бачили.

LXVI.

Господи милый! Якежъ то житья тодѣ наше було! Хочъ и зъ бѣ- дою, хочъ и зъ лихомъ, а такежъ то любе, таке благодатнѣе! Легко зѣтхнути; весело глянути й думати: що и посижу и поговорю, — нѣ-

кого небою ся, робитиму чи нї, ніхто мене не присилує, ніхто не займе. Чуюся на души й на тїлї, що й я живу.

Коли такъ, на веснї, чутка: москалі виходять у походъ!

— Не правда сѣму! — вмовляю себе, а сердце мое одъ разу почуву, що правда. А тутъ и наказъ: у походъ, у походъ лагодитись!

Прокѣпъ мене розважає, доводитъ менї, що се лихо дочасне, що, — повернусь, каже, — будемо вольнї!

— Такъ, такъ! — кажу, — такъ, мѣй голубе!

А сердце мое болить, слѣзы ринуть.

Вже й день походу намѣченый. Пѣшли мы въ хутѣръ попрощатись. Панѣвъ не було дома; тѣльки бабуся сама на господарствѣ. Бабусечко жъ моя люба! Я еѣ здалеку на вздѣвѣри пѣзнала, а пѣзнавши заплакала. Душею живою она тѣльки жива була. Прибѣжу до неѣ, оббїмаю, якъ матѣръ рѣдну.

— Чого ты плачешь, моя голубко? — пытає мене стиха.

— Отсе вы тутъ застанетесь, у сѣму пеклѣ!

— Та вжежъ тутъ, пташко. Тутъ я родилась, тутъ я хрестилась, тутъ сиротѣла... тутъ и вмру, моя дитино.

— Та до смерти терпѣтимете?

— И терпѣтиму, пташко.

Поблагословила она насъ, якъ дѣтей рѣднихъ, — обдѣлила, чимъ мала. Попрощались мы, пѣшли.... Та й не разъ, не два обертались, дивились.... На порозѣ стоить бабуся: на вкруги тиша; скрѣзь ясно; зъ поля вѣтрець вѣє; зъ гаївъ холодокъ дѣше; десь-то вода гучить; а високо надъ усѣмъ грає-сіяє вышнѣе промѣнясте сонечко.

XLVII.

Провела я чоловѣка ажъ до Кїєва. У Кїєвѣ служити зосталась, а онъ зъ вѣйскомъ кудысь далеко на Литву пѣшовъ.

— Не суши себе слѣзми, серденько! — приказувавъ. Я вернусь... сподѣвайся й ты. Дожидай мене!

Дожидаю.... Що яка та служба довга! Уже сѣмъ годъ, якъ онъ пѣшовъ. Чи тожъ побачу коли?... У своѣму селѣ не була. Перечула черезъ люде, що всѣ живї.

Ведется такъ, якъ и першъ велося. Бабуся живе, терпить, а про Назара нема й чутки. Служу, наймаюся, заробляю. Що наша копѣйка? кровью обкипѣла! та инколи й менї такъ легко, такъ-то вже весело стане, якъ подумаю, що абы схотѣла, заразъ и покинути ту службу вольно. Подумаю такеньки — и року добуду. Якось розважить мене, пѣдможе мене та думка, що вольно менї, що не звязанї руки мои. — Се лихо дочасне, не вѣчнѣе! — думаю.

То якъже менї свого чоловѣка забути хоть на хвилинку! Онъ мене съ пекла съ кормиги вызволивъ!... Та мене й Богъ забуде! Онъ чоловѣкъ мѣй и добродѣй мѣй. Поздоровъ ѣго мати Божа!... Я вольна! И хожу, и говорю, и дивлюсь, — байдуже менї, що й е тѣ пань у свѣтѣ!

Щ а с л и в а .

Сонце по́дôйшло, звôнъ звонитъ —
Люде вже до церкви йдуть ;
Молодь убрана якъ павы,
Дѣвки, якъ пчѣлки гудуть...

Не затыкана лишъ я ще
Рву квіточки у грядкахъ:
То-тожъ я ся пропôзнила,
Пропôзнила ся я страхъ!...

Але щожъ коли бо въ танци
Говорити зъ нимъ не можъ, —
А такъ тôлько ранку мого,
Тôлько щастья, тôлько рожъ.

Тôлько рожъ и тôлько щастья,
Бо ôнъ любить мя, ôнъ мôй:
Ранокъ мôй менѣ пролетитъ
Якъ сонъ любый-золотый....

Не сварѣтъ на мене, мамо —
Разъ весна моя цвите!...
Я упоралась за тыжня,
Погулять кортитъ мене....

Въ хатѣ якъ въ зеркалѣ чисто —
Може не огôдна я?...
Я жъ и найлѣпше танцюю,
Тай пышнамя собѣ, пышна....

Ай бо й ôнъ пышний а чемный
На цѣлѣсѣнке село:
Рай бы мы собѣ завели:
Лишь кобыхъ була его...

Рости руто и барвѣнку
И всѣ, кôлько васъ квітокъ,
Розвивайтеся пôдъ сонцемъ
На весѣльный мôй вѣнокъ...

А я пôду помолитись
За свое й его житъе:
Весело на свѣтѣ жити —
Отъ и ôнъ и ôнъ иде...

П О В Ъ Н Ъ .

Після розказу очевидця списавъ Эмилъ Золя.

I.

Зовуть мене Люи Рубьё. Одь роду менѣ сѣмдесять лѣтъ. Я родився въ селѣ Сень-Жорѣ, що лежало о кѣлька льё*) за Тулюзою горѣ Гаронны. Штырнадцять лѣтъ бився я съ землицевъ изъ за одного хлѣба. Ажъ наконецъ я такі добився до достатку, и передъ кѣлькома днями бувъ я ще однимъ изъ найзамѣжнѣйшихъ газдѣвъ на всю околицю. Бачилося, — нашъ дѣмъ бувъ благословенный. Щастье запустило въ нѣмъ корѣнье. Сонце сприяло намъ, — и я не тямлю уже плохого урожаю. При газдѣвствѣ въ ту пору жило насъ десь коло дванадцатеро люда. Найперше, самъ я, ще крепкій, робивъ, яко голова родины; дальше мѣй братъ Пьеръ, старый кавальеръ, абшитованный поручникъ, молодшій одъ мене о кѣлька рѣкъ; потѣмъ сестра Алата, що замешкала у насъ по смерти свого мужа, — корольбаба, превеликого росту, и така весела, що, якъ було розрегочеса, то ей смѣхъ чути було на другѣмъ кѣнци села. А за тымъ слѣдовавъ и весь нашъ приплодокъ: сынъ Жакъ, его жѣнка Роза и ихъ три дѣньки: Эме, Вероника и Марѣ. Найстарша замужна за Сиприена Боньюна, рослого молодця, съ котрымъ мала уже двое дѣточокъ, одному поступио уже було на третій рѣкъ, а другій мавъ лишь десять мѣсяцѣвъ. Середуца дѣнька одъ мѣсяця уже була посватана и мала выйти замужъ за Гаспара Рабюто. Наймолодша, настояца панночка, шѣснадцяти лѣтна дѣвчинка, — та така вамъ бѣла та жовтокоса, що, бачилося, — ей бы було лишь въ дворѣ якѣмъ родитися. Отже числомъ, було насъ всѣхъ десятеро. Якъ бачите, не богато хибовало до дванадцяти. Я бувъ дѣдомъ и прадѣдомъ. Коли мы сѣдали за стѣль, то сестра Алата сѣдала менѣ по правѣй руцѣ, а братъ Пьеръ по лѣвѣй, дѣти размѣщувались кругомъ по старшинѣ лѣтъ, а головы знижувались, мовъ по драбинѣ, ажъ до десятимѣсячного хлопчика, що вже, мовъ дорослый, вѣвъ самъ свѣй росль. То-то бѣ вамъ було чути, якъ

*) Льё, давна французка мѣра; отъ такъ на наше сѣ-пѣвъ милі.

лыжки по тарѣлкахъ покалатували! А то вамъ всѣ, одъ малого до великого, упрятувалися такъ справно, що ану! А що за радѣсть бувала у насъ подчасъ обѣду, що за бесѣды, що за смѣхи! Я чувъ, якъ гордѣсть и щастье розогрѣвали мою кровь, коли простягали до мнѣ руки лепечучи:

— Дѣдусю, — намъ хлѣбця! А укрѣйте-жь бо бѣльше! Менѣ грубшій рѣзникъ! То були щасливѣ часы. Робота при гадѣствѣ ишла пудами, — всякій працювавъ приспѣвучи. Вечерами братъ Тьеръ заводивъ забавы, розповѣдавъ хисторіи про свое вояцке житье. Тѣтка Агата що недѣлѣ пекла колачки для нашихъ дѣвчатъ. Марі умѣла спѣвати набѣжныхъ, — и якъ то она ихъ выводила своимъ голосочкомъ, — що твоій найлѣпшій дякъ. Она подобала на святу съ жовтыми косами на плечохъ и съ ручками зложенными поверхъ фартушка.

Дѣмъ надбудовали мы о оденъ поверхъ, коли Эме выйшла за Сипріена, и бувало, жартомъ, говоримо, що прийдеться зновъ его надбудовати, якъ Вероника выйде за Гаспара, такъ, що, — най-ко, най-ко, — дѣмъ выросте ажъ подъ небеса, сли прийдеться надбудовувати ёго за кождымъ весѣльемъ. А дѣло въ томъ було, що намъ страхъ — якъ не хотѣлось розставатися. Мы булибъ вѣдай, волѣли, выставити цѣлу слободу на своѣмъ обѣистью, на своѣй земли. Коли родина при купѣ, любо жити и умирати тамъ, де ся выросло.

Нынѣшнѣго року мѣсяць Май выгодивъ прекрасный. Давно уже не показувало на такой урожай. Того-таки дня мы съ Жакомъ, моимъ сыномъ, якъ разъ, обѣишли всѣ. Выйшлисмо зъ дому десь коло третью с-полудня. Наші пастѣвники, по надъ берѣгъ Гаронны стелилися, мовъ темнозелена, майже чорна скатерть. Трава була зъ-локоть заввышки, а живой плѣтъ, насажденный торѣчного лѣта, пускавъ уже прекрасный нарости. Отти мы перейшли идъ нивамъ и виноградникамъ. Всѣ понаскуповували мы кусничками пѣсля того, якъ у насъ прибувало достатку. Збѣжѣ поднималося густо. Виноградники въ повномъ цвѣтѣ обѣщивали незвычайный збѣръ. Жакъ, осмѣхаючись своимъ добродушнымъ смѣхомъ и кленючи мене по плечи, приговорювавъ.

— Ну, татуню, буде вамъ хлѣбця и вина на старости лѣтъ!.. Скажѣтъ, де вы стрѣтили Господа, якъ вы вымолили у нѣго, щобы золотымъ дождемъ скроплювавъ ваші нивы?..

Лучалося неразъ, що мы такимъ способомъ нагадували свою давнѣйшу нужду. Жакова правда: менѣ дѣйстно вѣдай

поцастилося найти ласку у якого Святого, або й у самого Господа, бо всё, що нї дѣялося въ нашому краю, ишло, якъ разъ, менѣ на пожитокъ. Ци градъ поде, — то мовь наумысне мине нашї поля. Ци у сусѣдѣвъ вержеся зараза на винограды,— нашї виноградники стоять нетыканї, сказавбысь, стѣньовь обнесенї. Вкѣнци мы звѣкли уважати того за зовсѣмъ справедливе. Мы нїкому не творили пакости, то й гадали, що мы заслужили на свое щастье.

Вертаючи, мы обѣшли другими частками, котрїемо мали по другѣмъ боцѣ села. Ядвабнична плянтація зачинала розрастатися, а мїлдаловї дерева приносили уже ладный доходець. Мы весело балакали, придумували и сесе и того: якъ-то мы, скоробѣ лишъ на потрѣбнї грошї зтягнутися, прикупимо ще деякї частки, щобы всѣ порозмѣтуванї куснї, що вже були у насъ, злучити разомъ, и такимъ способомъ станемся властителами цѣлого кругленького кута. У насъ було уже наскладано що-то потрѣбныхъ грошенятъ, а урожай нынѣшного лѣта, сли лишъ додержитъ, дадутъ напевно способы, довести все дѣло до ладу.

Пѣдходячи идъ хатѣ, мы побачили Розу, що нетерпелива махала на насъ и кричала:

— Ходѣтежь бо швидше!

Одна зъ нашихъ коровъ отелилася двоима телятами. То всѣхъ немало порушило. Тѣтка Алата покитувала взадъ и впередъ своею массивною статью. Дѣвчата розглядували телятъ. Народженье тыхъ двойхъ близнятъ видѣлося новымъ благословенствомъ нашего дому. Ще недавно мусѣли мы будовати кѣлька новыхъ стаенъ для худобы. Була у насъ уже не одна сотня штукъ розличного скота, коней, коровъ, а особливо богато овецъ.

— Щасливый день нынѣ, — сказавъ я. Нехай и такъ! Выпьемъ на тото щастье бутельочку вина!

Межь тымъ Роза ѡдвела насъ на бѣкъ и сказала, що Гаспаръ, нареченый Вероники жде на мене. Прийшовъ, каже, умовитися, коли мае бути весѣлье. Она задержала го до обѣду. Гаспаръ, найстаршї сынъ одного газды изъ сельця Моранжь, бувъ высокїй, двадцятилѣтнї парубокъ, знаный по цѣлѣй околици за-для своей надзвычайной силы. На празнику въ Тулюзѣ, ѡнъ поборовъ Марсіала, знаменитого борця-удальця нашихъ сторѣнї. При тѣмъ дуже добрый хлопецъ, золоте сердце, тѣлько

що-то-уже несмѣлый!.. За кождый разъ румянѣвся, коли Вероника спокійно глядѣла му въ очи.

Я просивъ Розу, щобы го закликала. Онъ лишився було на дворѣ и помогавъ служницямъ розвѣшувати шматѣ по поливанью. Коли увойшовъ до хаты, де мы сидѣли, Жакъ обернувся идъ мнѣ и сказавъ:

— А ось и онъ, татуню.

— Щожь, — сказавъ я, — ты прийшовъ, небоже, пытати, якій день бы намъ vybrати на великій праздникъ?

— А, такъ, дѣдусю Рубѣ, — одповѣвъ онъ и сильно запаленѣвся.

— Нема встыду, сыну! говоривъ я. Сли хочешъ, то назначимо весѣлье на святю Фелісите, 10-го Липня. Нынѣ маемо 23-го червня, — оттакъ остаеся тобѣ несповна двадцять день чекати. Мою бѣдну небѣжечку-жѣнку звали Фелісите, — то принесе вамъ щастье. Щожь? Ци такъ? Пристаешъ?

— Пристаю! Дуже добре!.. Въ день святой Филісите, дѣдусю Рубѣ! И онъ одваживъ намъ, Жакови и менѣ, по такому ударови по рукамъ, що оденъ бувъ бы запевно выстарчивъ, збити зъ нѣгъ тугого быка. Потѣмъ обнявъ Розу называючи еѣ мамою. Той здоровенный парубѣка съ велитными кулаками, любивъ Веронику такъ сильно, що навѣтъ їда и питье не йшло му на умъ. Говоривъ намъ, що певнобы занедужавъ, якъ бы мы одказали ему.

— Теперь — сказавъ я, — ты пообѣдаешъ съ нами, — правда? Ну, — кожде на свое мѣсце! Я голоденъ, що твѣй вовкъ!

Насъ сѣло того вечера одинадцатеро люда за стѣлъ. Га-спара посадили поручъ зъ Вероникою. Вдивлюючись въ ню, онъ забувавъ про їдѣнье. Бувъ такъ щасливый въ ей сусѣдствѣ, що неразъ грубі слѣзы наvertsались ему на очи. Сипрїенъ и Эме, що передъ несповна трома лѣтами пѣбралися, зиркало одно на друге та усмѣхалися. Жакъ и Роза, котрыхъ подружью вже майнуло пять-двадцать лѣтъ, держалися притвердше, — но и они украдкою переглипувалися такими поглядами, въ котрыхъ виднѣлася ще давна любовь. Що до мене, то менѣ мовьбы вертали молодї лѣта, колїсь поглядавъ на двохъ влюбленыхъ дурникѣвъ, що перемѣняли нашъ родинный, сѣльскїй обѣдъ въ настоящїй, лихїй рай. А що за смачный росѣлъ сербали мы того вечера! Тѣтка Агата, у котрой все жартики вертѣлися на языкѣ, трошка пересолила свои дотепы.

Приходилося еѣ уговкувати. Опѣсля сарака Шерь давай розказувати про свои любовнїй пригоди съ одною панночкою въ Лионѣ. На щастье, то було уже по обѣдѣ. Всѣ заговорили въ сумѣшѣ. Я принѣсь изъ погреба двѣ бутельцѣ вина. Всѣ стукнули склянками желяючи „щасливого шанса“ Гаспарови и Вероницѣ. У насъ то въ звычайю такъ говорити. Пѣдъ „щасливимъ шансомъ“ розумѣемо, щобы въ подружью не бувало бѣйки та лайки, а прибувало дѣтей та череватыхъ мѣшкѣвъ съ грѣшми. Потѣмъ взяли спѣвати. Гаспаръ умѣвъ любовнїй пѣснї на старый ладъ. Пѣдъ конецъ попросили Марї, щобы заспѣвала на бѣжної. Она встала, еи голосъ, высокій и звѣнкїй, мовъ сопѣлочка, такъ и тремтѣвъ въ ухахъ.

Коли се, я приступивъ до ѣкна. Гаспаръ наблудився идо мнѣ. Я спытавъ ѣго:

— А що? Не чувати у васъ нїчого новенького?

— Нїчо — ѣдповѣвъ, — поговорують щось о зливныхъ дожджахъ, що йшли тамтыхъ днѣвъ. Боятся, щобы не нарѣбыли шкоды.

Дѣйстно, попереднихъ днѣвъ дожджъ лавъ безъ перервы около 60 годинъ. Гаронна дуже пѣднялася ѣдъ учора. Но мы довѣряли ей и доки не выступала изъ берегѣвъ, мы не мали що жалуватися на еи сусѣдство. Она оказувала намъ не одну дружну услугу, а еи водяне зеркало було такъ хороше и спѣкѣдне... Крѣмъ того селянинъ не радо розстаеся зо своевъ норѣвъ, навѣтъ и тогды, коли она грозить обвалитися на его голову.

— Ба, — ѣдказавъ я здвигаючи плечима, — нїчо не буде. Ци разъ то буває? Рѣка гороѣжится, сказати: сердита чогось... А опѣсля одной ночи и утишится, опаде въ береги и посумириѣе, що твѣй баранчикъ. Побачишь, сынку, що й на сей разъ то тѣлько дурно люде тревожатся. Поглянь-но лишень, що за чудна погода!

И руковъ указавъ му на небо. Було уже по семѣй: сонѣчко спускалося. Боже, що за синява! Все небо було голубе, якъ безгранична голуба скатерть, до разочку чиста. Заходяче сонце розсыпало будьто по нѣй золотый пѣсокъ. Зъ горы плыла тиха радѣсть, спѣкѣй и миръ все мирне и ширше обнимали увесь небозвѣдъ. Замѣтно було, що сонъ наближаеся. Все мовъ уколывало, присыпляло звѣльна, поволеньки... Нїколи наше село не показувало веселѣйшого, безпечнѣйшого виду, якъ саме того вечера. Дахѣвки на хатахъ будьтобы тамъ въ рожевыхъ

одблескахъ заходу. Здалека долѣтавъ до мене смѣхъ одной сусѣдки, а тамъ звенѣли голоски дѣтей зъ дороги, проти насъ: дѣти вѣдай розпочали якусь шумну забаву. Крѣмъ того роздавалося, злагодженое оддаленьемъ, бегетанье и бляенье худобы, котру загаяли до стаенъ, и всѣ змѣшаніи голосы, якї чути по селѣ въ затишу сумерку. Грубый голосъ Гаронны продолжавъ такожь безъ упину свое рокотанье, но для мене гудѣло оно незамѣтно, менѣ выдавалося самою тишиною: такъ сильно я уже привыкъ до того шуму. Мало-по-мало небо блѣдло: — село лягало на спочинокъ. То бувъ вечѣръ прекрасного дня. Менѣ видѣлося, що наше щастье, богатїи урожаи, дѣмъ повенъ достатку, розмова Вероники — спускалися на насъ чистою росю зъ ясного и безоблачного неба. Притухающій день посылавъ намъ торжественне прощальне благословенство.

Я зновъ перейшовъ на-середъ хаты. Всѣ женщины балакали. Взагалѣ було шумно, якъ слѣдуе. Я усмѣхався...

Наразъ зѣ стороны, казалось, сонного и тихого села роздався крикъ розпуки и погибели:

— Гаронна! Гаронна!

II.

Мы выбѣгли на двѣрь.

Сень-Жорї лежить въ кѣтловинѣ, що тягнесь вздовжь берега, оддалена одъ рѣки зъ якихъ пятьсотъ метрѣвъ. Опоны высокихъ тополь, котрыми обсаженїи сѣножати, закрывають собовъ Гаронну.

Одъ насъ не було видати нічого. Но зловѣщїи зойкъ: „Гаронна! Гаронна!“ не перестававъ роздаватися.

Наразъ на широку дорогу, що вилася попередъ нами, выбѣгло двоухъ муштинъ и три женщинѣ. Одна зъ нихъ несла на рукахъ дитинку. Безъ памяти зѣ страху они кричали и бѣгли въ дѣскѣць по твердѣй земли. Часами обзиралися, а ихъ лица були такъ переполоханїи, мовъ бы ихъ слѣдами гналася цѣла гѣйня вовкѣвъ.

— Що таке зъ ними? спытавъ Сипріенъ. Дѣду, бачите вы що-годѣ?

— Нѣ, нѣ, — кажу я: — и листокъ не ворухнесь, не то-що.

Дѣйстно, цѣла лїнїя круговида лежала неподвижно и спокѣйно. Но я не вспѣвъ ще договорити послѣднихъ слѣвъ, якъ

у насъ всѣхъ разомъ вырвався крикъ. Слѣдомъ за утѣкающими, зъ помежи пнѣвъ и тополь, поверхъ густыхъ пучковъ травы побачили мы цѣле стадо сѣрыхъ и жовтыхъ валовъ, котрі карбулялися и скакали, мовъ дикій звѣрь. Зо всѣхъ бокѣвъ набѣгали, піднималися фалі, рыгаючи клубами пѣны, мовъ заслинена пащека стеклого пса. Цѣлі потоки грубыми масами напирали одинъ на другій, а ихъ безконечні ряды потрясали землю глухимъ шумомъ свого ваговитого бѣгу. Огромні бовваны однимъ скокомъ перевалювалися черезъ меншій, мовъ бы напосѣлися на того, щобы ихъ перегнати. Они перлися, товпилися и рвалися напередъ, мовъ быки, що вырвалися на свободу, а по ихъ напорѣ можъ було догадуватися силы и величины ихъ рядѣвъ, що розтягались бѣльше, якъ на двадцать лѣ въ округи.

Мы й собѣжъ выдали теперъ крикъ розпуки:

— Гаронна! Гаронна!

Два чоловіки и три жѣнцѣ бѣгли дороговъ все швидше и швидше. Чули, що страшна погоня за ними такожъ прискорюе бѣгу. Грѣзні стада бовванѣвъ занимали вже собовъ цѣлу лінію видокруга. Они вже выстроилися въ непереглядні ряды, клубилися, металисъ и падали съ громовымъ ревомъ правильной, боевой пальбы. Подъ ихъ ударами брѣхнули три тополі. Ихъ стрѣмкі пні замаялисъ и щезли, мовъ и не були. На право и на лѣво фалі грызли и друхотали всякі перешкоды, які имъ попалися. Деревяну хатинку, муръ, порозпряданій возы знесло и потрощило, мовъ стеблинки. Но утѣкаючі люде здавалися головною цѣлью погоні. Фалі пѣнилися за ихъ слѣдами, все ближе и ближе підступали идъ нимъ, все голоснѣйшій и грѣмчій піднимали реводъ за кождымъ захопленнымъ ступенькомъ землі. Далѣ, коли имъ наввѣрилося гнати за жертвами, що старалися имъ уйти, взялися на хитроці. Скотилися велитнымъ водопадомъ зъ одного крутого заколѣнка дороги, и таковъ штукѣвъ перегородили нещасливимъ всѣ дороги, — розлялися передъ ихъ ногами широкимъ ставомъ. Но люде бѣгли дальше безъ ѳдыха, розбрыскуючи воду величезными кроками. Они уже не кричали. Перелякъ онѣмивъ и отуманивъ ихъ. Вода, піднимаючись, спиняла ихъ хѣдъ и поволи, сильно наступала на нихъ. Велицюздна фаля нагрянула на жѣнку, що несла дитину, спохватила еѣ за підбоки и звалила зъ нѣгъ. Но она ще здужала піднятися. Побѣгла дальше. Ажъ ту другі фалі надѣгнали, кинулисъ ей на плечі, на руки, — потащили еѣ

своими зеленковатыми пащеками, люто невѣ потрясаючи. И все погнало улицевъ домѡвъ селомъ.

— Хутше, хутше! закричавъ я. Ходѣмъ на гору. Дѡмъ сильный. Намъ нема чога бояться! Для лѣшшого безпеченьства мы сейчасъ вылѣзли на вторый поверхъ. Дѣвчата йшли попереду. Я обстававъ при тѡмъ, щобы я входивъ послѣдній. Впрочѣмъ я навѣтъ не мавъ коли нѡгъ замочити. Дѡмъ стоявъ на пригѡрку, що пѡднимався на два метры надъ дорогою. Вода поволѣ, тихо похлюпуючи вступала на обору. Мушу сказати, що въ той часъ мы були дуже перелякані.

— Ну, — говоривъ Жакъ, бажаючи, успокоити семью — нічога не буде. Ци тямите, татуню, въ 55. роцѣ у насъ такожъ вода була на оборѣ. Она пѡднялася на локоть, а опѣсля преспокойно опала.

— А всежъ се дуже нездало для поля, — впѡвголоса зѡтхнувъ Сиприенъ.

— Нѣ, нѣ, — де тамъ! То нічо не пошкодитъ, — сказавъ я й собѣжъ побачивши переляканіи лица женщинъ.

Эме уклала дѣтокъ на постели. Она садѣла при нихъ, а обѡчь неи Вероника и Марі. Тѣтка Алата заходилася розѡгрѣти бутельку вина, котру выдобула, щобы захотити товариство. Жакъ и Роза, стоячи при однѡмъ ѡкнѣ, глядѣли крѡзь него. Я стоявъ при другѡмъ съ братомъ, Сиприеномъ и Гаспаромъ.

— Ходѣтъ сюда! крикнувъ я служницямъ, що бѣгали по оборѣ по колѣна въ водѣ. — Не стѡйте тамъ въ мокротѣ.

— А щожъ съ худобовъ? ѡдповѣли они. — Таже доразу переполошена! Ось-ось поврываеся и поколесъ у стайняхъ.

— Не бѡйтеся! Лишѣтъ худобу, кажу вамъ, — сюда ходѣтъ. Та вже, побачимо, що буде дальше. Тре буде щось радити.

Я знавъ, що сли небезпеченьство побѡльшитися, то ратунокъ худобы буде неможливый. Но я уважавъ, що непотрѣбно всѣхъ тревожити. Я силувався навѣтъ показувати, о скѡлько можъ, спокойнымъ. Опершися о варцабъ я бесѣдувавъ и розсмотрювавъ, якъ повѣнь пѡднималася. Вода, принявшиися за осаду села, овладѣла нимъ ажъ до найменшихъ закаулѡвъ и ѡкружила го зо всѣхъ бѡкѡвъ. Люті напады скачучихъ фаль перестали, вода изъ глубины круговида розстелювалася докола всѣхъ будынкѡвъ и стискала ихъ въ своихъ тѣсныхъ обнятыяхъ. Закотелевина, на котрой днѣ находилося село, перемѣнялася въ озеро. Вода на нашѡй оборѣ

дѣйшла небавомъ до лѣктя. Я видѣвъ, якъ она все пѣднималася, но упевнявъ, що остане на еднѣй висотѣ и пробувавъ навѣтъ твердити, що еи убувае.

— Ты мусишь туй заночувати, сыну, — обернувся до Гаспара. А впрочѣмъ, за кѣлька годинъ, може бути, дороги будутъ вѣднѣи... Чи якъ ты гадаешъ?.. Онъ мовчкомъ поглянувъ на мене. Лице его було страшно слѣде. Я замѣтивъ, що скоро опѣсла поглядъ его переминувъ на Веронику съ выразомъ безконечной тревоги.

Було десь коло пѣвъ до девятой. На дворѣ було ся ще дуже видно. Понурѣ сивѣ мраки стояли пѣдъ глубоковъ синявовъ неба. Служницѣ идучи на гору, дуже въ пору, захопили съ собовъ двѣ лампѣ. Я велѣвъ засвѣтити ихъ, гадаючи, що ихъ свѣтло бодай що-то розвеселить комнату, въ котрѣй мы сидѣли, и де уже ставало темно. Агата высунула стѣлъ на середъ хаты и хотѣла розпочати гру въ карты. Добра душа! Еи очи часто старалися надыбати мѣй взѣръ. У неи то лишь було на гадцѣ, щобы загутати дѣтей. Она заховала всю свою твердѣсть и веселѣсть: смѣялася, щобы прогнати тревогу, котру чула кругомъ себе. Почалася гра. Тѣтуса насилу посаждала за стѣлъ Эме, Веронику и Марѣ. Всунула имъ въ руки карты и сама взяла грати съ азартомъ, тасувала, знимала, здавала гру и приправляла ще всѣ тото нѣбы — веселою, безпечною говѣрливостью, такъ що еи голосъ майже заглушувавъ шумъ вѣи на дворѣ. Но наша молодѣжь не въ силахъ була забавлятися. Дѣвчата сидѣли, побѣлѣвши, якъ полотно. Ихъ руки дрооали, мовъ у лихоманцѣ. Они помимовѣли прислухувались, но не моли занятися забавою и въ горячковѣй дрожи розсыпали карты. Що двѣ-три минутѣ, гра зупинялася. То одна, то друга оберталася и шепѣтомъ пытала мене:

— А що, дѣдусю, все ще пѣдоймаеся?

Вода пѣднималася страшенно быстро. Я смѣючися, ѣдно-вѣдавъ:

— Нѣ, нѣ! Бавтеся собѣ спокѣйно. Нема чога лякатися.

Нѣколи ще сердце не замирало у мнѣ съ такимъ тускомъ. Ѡдъ часу до часу якѣйс смертельный холодъ обхапувавъ мои ноги и розливался по цѣлому тѣлу. Я знаками показавъ мушцинамъ, щобы стали при ѣкнахъ и заслѣнили собовъ страшный видъ. Мы старалися усмѣхатися, пообертавшись лицами на хату, де лампа кидала на стѣлъ свое супокѣйне свѣтляне колесо. Пригадувалися менѣ нашѣ зимѣй вечера, коли мы всѣ

збиралися докола сего стола. Я видѣвъ той самъ тихій, родинный кружокъ, повенъ теплои щирости и любви. И подчасъ коли ту всё такъ тихо, — я чувъ за спиною грѣзне вытье рѣки, що съ каждою хвилькою поднималася выше й выше.

— Люи, — сказавъ менѣ братъ, поглянувши въ долину — вода уже лишъ на три лѣктї ѡдъ ѡкна, — треба подумати....

Я потись го за руку на знакъ, щобы мовчавъ. Но годѣ було скривати небезпеченство. Въ стайняхъ билася наша худоба. Паразъ роздалися страшнї реваты и крики перепудженои нѣмины. Конї ирзали потрясающимъ, дикимъ голосомъ, котрый такъ прошибае сердце, такъ далеко розлягаеся, коли находятся въ небезпеченствѣ смерти.

— Боже мѡй, Боже мѡй! скрикнула Эме, скочила на ноги и тисла кулаками виски трясучися, мовъ въ сильныхъ судорогахъ. За невъ позѡскакували другї, — и годѣ було ихъ спинити. Кинулись идъ ѡкнамъ. Заглянувши въ нихъ, они такъ и замерли. Мовчали выпрамленї, — тревога зводила вгору ихъ волосье. Мраки загусли. Тускле свѣтло блимало надъ сивавою поверхностью. Блѣде небо похоже було на бѣлый рубецъ, накинены на лице конаючої землї. Вдали тяглися пасмуги дыму, мовъ бы розаренї воды гнѣвно дыхали. Всё мѣшалося. Свѣтло останкомъ силъ боролося съ надтягаючою погибелью, и гасло въ пѡтѣмѣ смерти. Нї одного людского голоса, лишъ бовтанье щоразъ збѡльшаючогося моря, та реватъ и ирзанье худобы въ хлѣвахъ наповняло воздухъ.

— Боже мѡй, Боже мѡй! — повторяли женщины шепотомъ, якъ коли бы боялися заговорити голоснѣйше.

Въ той самъ моментъ на долинѣ щось сильно затрѣцало. Розъярена худоба розломила стаеннї дверї. И бачили мы, якъ ихъ всѣхъ за чергою несли по-мимо насъ жовтї болваны, якъ они ѡдбивались, захлыстувались и на послѣдокъ поддавались промѣжнымъ, непоборимымъ заливамъ. Ѳвцї плыли, що твое сухе листье, густо, пластами, крутячися въ огромныхъ чорторыяхъ. Коровы й конї боролися, йшли, — далѣ-далѣ тратили землю зъ пѡдъ нѡгъ. Особливо нашъ сѣрый не хотѣвъ умирати. Стававъ дуба, вытягавъ шию, дувъ, форкавъ такъ сильно, якъ-отъ мѣхъ ковальскїй. Но упертї филї не выпускали добычї, валилися ему на крыжї, били по бокахъ.... Мы бачили на остатокъ, якъ ѡнъ поддався и переставъ боротися.

Тогда-й и мы зачали кричати. Крики вырывались изъ груди помимо волї. Мы чули потребу кричати. Простягаючи руки

до всѣхъ тыхъ дорогихъ животныхъ, що туй погибали, мы на весь голосъ рыдали, не чуючи одно другого и даючи повну волю слѣзамъ и заводамъ, котрѣсмо до-такъ съ такою старанностью здержували. Не часъ уже було щадити себе и другихъ. Мы не могли удержатися одъ голосного нарѣканья на свою долю. Ось оно, знищенье пропали нашъ урожай, погибъ нашъ товаръ, всё наше добро зруйноване за кдлька годинъ. Богъ несправедливый! що мы завинили ёму? А онъ намъ все забравъ, — усё! Я кулакомъ грозивъ небу. Говоривъ о ранѣшнѣй прогульцѣ, о сѣножатяхъ, збджью и виноградникахъ, котрѣ такъ богато намъ обѣщували. И всё то бувъ обманъ! Щастье збрехало. Збрехало сонце, коли съ такимъ спокоёмъ и миромъ заходило середъ торжественной тишины пдль и села.

Вода все пднималася. Пьеръ, що бувъ на вартѣ, сказавъ до мене:

— Люи, годѣ гаятись. Вода доходить до окна.

Его окрикъ вывѣвъ насъ изъ нападу розпуки. Я прийшовъ до себе и здвигаючи плечми сказавъ:

— Ба! Грошѣ — нѣчо! Поки мы всѣ живѣ та здоровѣ, нѣ о чѣмъ намъ плакати. Тра буде опдсла зновъ принятися за роботу.

— Такъ, правда ваша, татуню, — пдхонивъ Жакъ наруго. — Для насъ нема небеспеченьства. Нашѣ стѣны мдцнѣй... мы вылѣземъ на дахъ. У насъ дѣйстно не оставало другои крыѣвки. Вода, заливаючи ступѣнь за ступенѣмъ, съ упертымъ плюскотомъ досягла уже дверей и розливалася по пдъ нашими ногами тоненькими, невеличкими рѣчками. Всѣ кинулись на пдъ ни лишаючися одно-дного й на крокъ пдсла неподолимого потягу, що заставляе людей въ небезпеченьствѣ купчитися тѣснѣйше идъ собѣ. Одинъ Сиприенъ щезъ. Я зачавъ кликати ёго. Онъ небавомъ показався изъ сусѣднѣй комнаты. Его лице було змѣнене. Тутъ я запримѣтивъ, що обохъ служницъ такожь не було и гадавъ дожидати ихъ. Но Сиприенъ поглянувъ на мене дивнымъ позоромъ и шепнувъ ми до уха:

— Погибли! Угло шпѣклѣра пдъ ихъ кдмнатою засунулося.

Бѣдачки запевно одправились-було до своей кдмнаты, чтобы выняти свои рѣчи изъ скрынъ. Онъ розповѣвъ ми шепотомъ, що они по драбинѣ, котру мовъ мдсть перекунули, поперелазиди на сусѣднѣй будынокъ, на шпѣхлѣръ, де була ихъ кдмната. Я приложивъ палець идъ губамъ, даючи му знакъ, чтобы молчавъ. Я почувъ, якъ холодъ пробѣгъ менѣ поза плечѣ ажъ въ тѣмя: то смерть переступила порѣгъ нашего дому, коли мы

й собѣжъ стали подлазити на подъ, то й не догадалися погасити лампы. Карты лишилися на столѣ. Въ комнатѣ вода была уже на локоть одъ помоста.

III

Крыша, на щастье, была объемиста и дуже плоска. Выходъ на ню бувъ крѣзь слухове оконце, пониже котрого была невеличка платформа. Тутъ то и помѣстилися мы все. Женщины сидѣли. Муцины пускалися на развѣдины и продиралися по даховкахъ до двоухъ высокихъ коменѣвъ, що стремѣли по обохъ кѣнцяхъ крѣвлі. Яжъ опертый о оконце, крѣзь кѣтре мы пролазили, стоявъ и оглядавъ краевидъ зо всехъ бокѣвъ.

— Помѣчь не обавки прииде, — хоробро додававъ я собѣ надѣи: — у сентинскихъ селянъ е човны. На певно они надглянуть. Глядѣтъ, — чи се не свѣтло виднѣся тамъ на водѣ?

Нѣкто не одповѣдавъ менѣ. Пьеръ, незнаючи собѣ впрочѣмъ, якъ бачилося, справы зъ того, що робивъ, закуривъ свою люльку и куривъ такъ несамовито, що за кождымъ пакомъ выплѣвувавъ кусники пыщика. Жакъ и Сиприенъ такъ само якъ и я, смотрѣли въ даль съ понурымъ видомъ. Гаспаръ, стискаючи пѣстуки, не перестававъ лазити по крѣвли, неначе шукавъ выходу. У нашихъ нѣгъ женщины сидѣли збиті въ купку. Не говорили й слова, кишъ дрожали и закрывали руками лица, щобы нѣчого не видѣти. Паразъ Роза подняла голову, оглянулася кругомъ и спытала:

— А дежъ служницѣ? Чому они не прийшли сюда?

Я не одповѣдавъ. Тогда она ще разъ повторила запытанье, обертаючися просто идо-мнѣ и упѣрчиво смотрѣла на мене:

— Де служницѣ?

Я одвернувся. У мене не ставало силы збрехати. И я почувъ, що холодъ смерти, котрого я досвѣдчивъ, пробѣгъ по женщинахъ и нашихъ дорогихъ дѣтяхъ. Они поняли. Марі зѣрвалася на ноги, глубоко зѣтхнула, — потѣмъ наразъ опустилася и залилася плачомъ. Эме зарыдала такожь, обвиваючи въ свои юпки дѣточки, котрыхъ притискала идъ собѣ, мовъ-то хочачи ихъ боронити. Вероника закрыла лице руками и не кивалася. Сама тѣтка Агата зовсѣмъ побѣлѣла. Она разъ-у-разъ крестилася и шептала молитвы. Мы занимали дуже невеликій просторъ на обширномъ дасѣ, тислися идъ другому изъ чувства захованья своего житья, щобы у купѣ меньше чувствовати свою безпомощность.

А въ ту пору видѣ, що насъ окружавъ бувъ величественный. Ночь зовсѣмъ уже залягла землю, но все такі заховувала всю мягкѣсть и нѣжнѣсть лѣтнѣи ночи. Мѣсяць не показувався, но небо, усѣяне звѣздами, було такъ чисте, що весь просторъ наповняло голубымъ, живымъ, глубокимъ свѣтломъ. Видѣлося, що ще не догорѣло вечѣрне марево, — такъ ясный бувъ небовидъ. Безмѣрне море розливалось пѣдъ прозѣрчатимъ небомъ. Оно бѣлѣлось и блискало якимось власнымъ, фосфоричнымъ свѣтломъ, що розпалювало блескъ на гребени каждой вали. Землі не було видно нигде: вѣдай вся рѣвнина уже була затоплена. Сама вода нѣбы дрѣмала; она пѣднималась торжественно и плавко, — въ нѣй було щось успокоююще, що надавало ще бѣльше тишины тѣй тихѣй ночи. Нѣколи я не бачивъ такого сумирного моря, съ такимъ мѣрнымъ, ласкавымъ колысаньемъ. Хвилями я забувавъ про небезпеченство, забувавъ про зрадливѣсть той воды. Въ дали срѣблиста ей рябизна принимала видъ сѣрого атласу. Мѣсяцами лежала въ видѣ гладкихъ стальныхъ зеркаль, до стоту, мовъ озерце дрѣмающе въ тѣни лѣса, безъ найменшого движенья. Разъ вечеромъ коло Марсѣль я видѣвъ море въ такѣмъ самѣмъ видѣ: то порушило мене до глубины, майже до слѣзъ, немовъ видъ старого приятеля.

— Вода пѣднимается, вода пѣднимается! — повторивъ братъ Шерь, ѡдкусуючи зубами щоразъ нові кусники ѡдъ пыщика давно погаслой люльки. Межи стрѣхою а водовъ розстоянѣе уже не було бѣльше, якъ на локоть. Мало-по-мало вода тратила свѣй дрѣмающій видъ. Тамъ и сямъ пѣдѣлалися прудкі течі. Скоро поверхнѣсть воды пѣднеслася до певной высоты, то пригѣрокъ, що лежавъ за селомъ, не мѣгъ уже бути для насъ захистомъ. Четверть години пѣзнѣйше насъ окружало грѣзне, жовте море, цѣле покрыте всѣлякими облѣмками: бочками, делинами, купами травы, котрі гнѣвно термосили и переваливали зъ боку на бѣкъ. Теперъ бушували цѣлі горы цѣны, — осада йшла противъ мурѣвъ, противъ деревъ, — счиналися схватки, а ихъ оглушающій шумъ долѣтавъ до насъ. Около насъ вали топки и вертѣлись, обкидаючи безхмарне небо водяною мракою. Тополі падающі стогнали, мовъ конающі; дома валилися съ такимъ гуркотомъ, якій выдае камѣнье сыпане зъ воза на мѣсть. Побѣдоносна вода, пѣдкравшиися приповзкомъ, бѣгала теперъ по рѣвнинѣ съ цѣлою силою, валила, убивала, и нѣвечила всѣ.

Жакъ, котрому сердце рвалося слухати плачу женщинъ, що сидѣли у нашихъ нѣгъ, говоривъ заламуючи руки:

— Годѣжъ бо намъ сидѣти ту и клѣпати очима. Тра що-годѣ зробити.... Прошу васъ, татуню, зробѣтъ що-годѣ...

Я хитався и лепетавъ безъ самовѣжй за нимъ:

„Такъ, такъ, зробѣтъ що-де-годѣ.“

А самі мы не знали, що зробити. Гаспаръ радивъ, що возьме на спину Веронику и выратуеся зъ невѣ. Пьеръ говоривъ о збудованью плота. Все то було безумне. Вконецъ Сиприенъ сказавъ:

— Колибъ намъ удалось дѣбратися до церкви! Церковь и до такъ стояла не тыкана. Еи маленька штырогольна звѣдничка стремѣла надъ водовъ. Насъ дѣлило ѡдъ неи сѣмъ домѡвъ. Нашъ дѡмъ стоявъ на краю села. Онъ опирався о сусѣдню хату, вышшу ѡдъ нашої, а тота зновъ и собѣжъ пѡдпирала третью. Дѣйстно, по крѡвляхъ, може бути, далобыся долѣзти до дому священника, — а ѡдти легко уже було дѣбратися въ церковь. Вѣроятно тамъ скрылось уже багато народа, бо сусѣднй дахи були пустй, а до насъ долѣтали голоса, що безъ сумнѣву роздавались изъ звѣдницѣ. Но кѡлько небезпеченствъ треба було побороти по дорожѣ, закимъ дѡйдеся тудя!

— То неможлива рѣчь! — говоритъ Пьеръ: — дѡмъ Ренно занадто высокій. Годѣ обѡйтия безъ драбины.

— А сежъ такй не завадить менѣ спробувати, — ѡдперъ Сиприенъ. Сли не можъ буде прѡйти, то я вернуся. А сли можъ, то мы всѣ заберемся ѡтси: женщинъ перенесемъ на рукахъ.

Я пустивъ го. Его була правда. Тра було що ни-будъ придумати. За помѡчию зелѣзного гака, прикрѣпленого до комна, онъ выдрапався на сусѣднй дѡмъ. Въ тоту минуту Эмѣ, ѣго жѣнка, пѡдвела голову и замѣтивши, що ѣго нема уже при нѣй, закричала:

— Де онъ? Я не хочу, щѡбы онъ лишаѣ мене. Мы живемъ вразъ, — найже и умираемъ вразъ!

Побачивши ѣго на сусѣднй крѡвли, побѣгла по дахѡвкахъ, не спускаючи зъ рукъ дѣтей и крикнула за нимъ:

— Сиприенъ жаднй на мене. Я пѡду съ тобовъ. Я хочу съ тобовъ умирати!

Она затрималася. Онъ нахилився, и благавъ еѣ, щѡбы осталась, присягаючи що верне, що се конечно для уратованья всѣхъ. Но она съ помѣшанымъ видомъ, кивала головою и все свое:

— Я иду съ тобовъ, иду съ тобовъ! Що тобѣ за дѣло до того? Я пòду съ тобовъ!

Ему пришлось взяти дѣтей. Она и ихъ хотѣла мати при собѣ. Пòсля сего òнь помòгъ ей вылѣзти. Мы могли слѣдити за ними, коли они продиралися по кòзляню дому. Они посувалися звòльна. Она зновъ взяла дѣтей на руки. Они плакали. Òнь що крокъ, запинявся и пòддержувавъ еѣ.

— Вернися, якъ стòй вернися, оставъ еѣ туй, на безпечнòмъ мѣсци! — кричавъ я.

Я видѣвъ ёго жестъ, но òдповѣди не мòгъ почути за шумомъ воды. Опòсля они скрылися. Спустилися на слѣдуючій дòмъ, низшій òдъ першого. За пять м̀нута показалися уже на четвертòмъ домѣ. Его кровля вѣроятнò була дуже споховаста, бо они повзли вздовжъ еи кòзляня на колѣнахъ. Мене наразъ обдало якимось страхомъ. Приставивши долонї и дь устамъ я закричавъ зъ всѣи силы:

— Вернѣтся, вернѣтся!

И всѣ: Пьерь, Жакъ, Гаспаръ — кричали за ними то само. Нашї голоса на м̀нута зупинили ихъ. Но опòсля стали зновъ пробиратися напередъ. Теперь находились они на розѣ улиць, противъ дому Ренбо. Бувъ то высокїй будынокъ, — переходивъ всѣ прочїй будынки въ около себе що найменше трома метрами. Мы видѣли, якъ они хвильку вагувалися. Потòмъ Сиприенъ выдрапався въ гору по коминѣ съ незвыклою силою и проворностью. Запевно Эмѣ згодилася задержатись и пòждать. Она стояла на кровли. Мы выразно бачили еѣ, съ обома дѣтьми на рукахъ: еи чорна стать рисувалася на яснòмъ тлѣ неба и видѣлася ще высшою. И ось, тутъ то й почалося ужасне нещастье.

Дòмъ Ренбо, назначеный зъ разу на якїйсъ фабричный закладъ, бувъ выбудованный зовсѣмъ не на силу. Крòмъ того въ ёго передъ бився зъ цѣлого розмаху прудъ, що утворився въ улици. Менѣ видѣлося, що бачу, якъ òнь стрясаеся пòдъ ударами розполòкуючихъ фаль, и я слѣдивъ, запираючи въ собѣ духъ, за Сиприеномъ, що повзъ вздовжъ ёго кровлї. Наразъ роздався страшный трескъ. Сходивъ мѣсяць: круглый, великїй, òнь выкотився на чисте небо и обливъ яркимъ свѣтломъ, мовъ лампа, безграничне озеро. Нї одна подрòбнòсть страшнои катастрофы не уйшла нашихъ очей. Не було сумнѣву: дòмъ Ренбо розвалився. Зòйкъ розпуки зòрвався у всѣхъ насъ. Сиприенъ

щезъ. Но мы ще нічого не розличали пѣсля розвалу кромѣ брызкокъ фаль, реву воды, пѣдъ розпаденымъ дахомъ и купы оболомкѣвъ, котрі уносили течья. Пѣсля того настала тишина, — поверхнѣсть воды выгладилась, порѣвналась съ темнымъ зрубомъ розваленои хаты, що стырчавъ по надъ водою по-де-куды своими пошарпаными щербамы. Ту бовдурилась цѣла копиця перемѣшаного делинья, немѣвъ розвалина на пѣвъ захованои церкви. Перекладины и кроквы, пороздрухотувані, баламкалися въ воздусѣ. Но межы делинами я наразъ постерѣгъ якесь движущеса тѣло, щось живе, що силувалося съ нелюдскою на-тугою.

— Онъ живый! скрикнувъ я. — Слава Богу, онъ живый!.... Онъ тамъ надъ бѣловъ пасмуговъ воды, освѣченѣвъ мѣсяцемъ!....

На насъ усѣхъ найшовъ судорожный смѣхъ. Мы на радощахъ плескали въ долоні, мѣвъбы уже й мы самі были безпечні.

— Онъ пѣдоймеса, — говоривъ Пьеръ.

— Ая, ая, глядѣмъ, — объяснявъ Гаспаръ: — онъ стараеса хопитись за делину, на лѣво.

Смѣхъ нашъ перервався. Слова замерли намъ на устахъ, — сердце въ насъ застыгло ѡдъ трѣвоги. Мы поняли безвыхѣдне положенье Сиприена. При одвалѣ дому ноги его попали межы двѣ делины, и онъ повисъ кунъ-головъ, ѡддаленый лишь кѣлька сантиметрѣвъ ѡдъ воды, не маючи силы выдобути прищепленіи ноги. Его борьба була ужасна. На крѣвли сусѣдного дому стояла Эме съ дѣтьми на рукахъ. Еи темна стать на освѣченѣмъ мѣсяцемъ небѣ, бачилось, ще бѣльше выросла. Еи волосье розпустилося, лихорадочна дрожъ стрясала цѣлымъ тѣломъ. Она була присутна при смерти мужа, не зводячи очей зъ нещасливого, що висѣвъ о кѣлька метрѣвъ пѣдъ еи ногами. Она безъ перервы выдавала страшне вытѣе, вытѣе собаки, вытѣе божевольной.

— Мы не можемъ лишати ёго такъ умираги, — сказавъ Жакъ, у котрого зубы звонили ѡдъ ужаса: — треба ити идъ нѣму.

— Може бути, що ще можъ буде злѣзти по перекладинахъ, — замѣтивъ Пьеръ. Тогдаи мы освободимо ёго.

И они пустилися идъ сусѣдной крѣвли; но въ тотъ же часъ завалився третій дѣмъ. Дорога була намъ ѡттята. Мы обмерли. Безъ вѣдома мы похапалися за руки, крѣпко стискаючи

ихъ одно другому. Мы не могли окомъ умигнути изъ страшнаго зрѣлища.

Зѣ початку Сипріенъ силувался выпростуватись. При огромнѣй натузѣ ѡдхилився ѡдъ воды и старався держатись въ горизонтальнѣмъ положенью. Но ѡнъ скоро змучився. Однакожь все еще не перестававъ боротися. Пробувавъ учепитися за делину, розмахувавъ руками вокругъ себе, шукаючи, ци не попаде му ся що нибудь, за що будеса мѡгъ ухопити. Далѣ-далѣ, обезсиленый борбѡю, пѡддався смерти: опустився, повисъ зновъ безъ руху, безъ силы. Но смерть надходила поволи. Кѡнчикъ его волосья дотыкавъ воды, що незамѣтно пѡднималася, певна своєю добычѣй. Ѳнъ мусѣвъ слухати ея хлопоту, коли доторкувалася его головы. Перша фаля ледво омочила его чоло — и уйшла. Слѣдуюча докотилася до очей. . . Вода все ще пѡднималася: мы видѣли якъ постепенно пырѣла въ ню голова, якъ она потрясала цѣлымъ туловѡмъ.

Женщины при нашихъ ногахъ сильнѣйше стискали лица своими стулеными руками. Мы поклякали на колѣна, протягали руки, плакали, шептали молитвы, смотрячи въ небо. А тамъ, въ дали, на крѡвли, все еще стояла Эме, притискаючи дѣ собѣ дѣтей и заводячи щоразъ-щоразъ голоснѣйше.

IV.

Не знаю, якъ довго оставали мы закованѣлыми пѡсля той муки. Коли я прокинувся вода ще выросла. Она уже полокала дахѡвки. Крѡвли перемѣнилася въ вузененькѣй островокъ надъ поверхностью огромныхъ масъ воды. Направо налѣво дома вѣроятно, порозвалиювалися. Мы теперь були зовсѣмъ одинокѣй, ѡдрѣзанѣй ѡдъ всѣго. Докола насъ розливалось страшне море.

— Мы плынемъ, шептала Роза чѣпляючися за дахѡвки. Мы всѣ почувли якесь гойданье, мѡвбы крѡвлю знесло и она змѣнилася въ плѡтъ. Колысанье воды въ округъ завертало намъ головы. Но колисмо всмотрювалися въ церковну звѡнницу, що неподвижно стояла проти насъ, намъ перестався свѣтъ крутити. Мы доконалися, що находимся на давнѡмъ мѣсци и що привидный рухъ походитъ ѡдъ дрожанья нашей хаты.

Вода зачала уже свою осаду противъ нашего дому. Она стояла саме повперекъ новой течѣй. Доси она йшла долѡвъ улицувъ, но купы розвалины загатили еѣ, а потѡкъ збочивъ зѣ дороги и утворивъ около насъ бурливый виръ. Осада велася пѡсля всѣхъ штучныхъ правилъ, систематично, — не хибло й стѣ-

поломѣвъ и другихъ осадничихъ причандалѣвъ. Скоро лишъ яка нибудь делина, обломокъ або дошка проплывали мимо пруду, ѣвъ сейчасъ захвачувавъ еѣ, покрутивъ невѣ зъ мѣнуту и пускавъ на насъ, мовъ тараномъ. И вже не выпускавъ еи: ѣдносивъ назадъ и гримавъ зновъ о стѣну съ подвѣйновъ силовъ. Удары повторялися правильно, уперто цѣляючи все въ одно и то само мѣсце. Необавки уже десятѣ або дванадцятъ такихъ делинъ нападали насъ зо всѣхъ бокѣвъ. Вода ревѣла, перла цѣлымъ своимъ тягаромъ, насылала до насъ що-разъ новѣ товпы фаль, котрѣ пѣддержували силу бервень. Пѣна брызкала высоко и змачувала нашѣ ноги. Стѣны глухо трѣщали. Дѣмъ наповнився уже водовъ и дуднѣвъ пукаючи по перегородкахъ. Часами, коли штурмъ дѣлався сильнѣйшимъ и бервена били съ бѣльшимъ розмахомъ, видѣлося намъ, що всѣму уже конецъ, що стѣны валяться и крѣзь выбитѣ дѣры мы падемъ въ пащу своему лютому ворогови. Гаспаръ ѣдважився злѣзти на самъ край крѣвлѣ. Удало му ся опинити невеличку делину, котру приволѣкъ идъ собѣ своими крѣпкими руками.

— Треба намъ боронитися! закричавъ.

Жакъ и собѣжъ старався спѣймати довгу жердку. Пѣерь помѣгъ му. Я проклинавъ старѣсть, що ѣдняла ми силы и засудила на непотрѣба, на безпомошну дитину. Началася оборона, великанскѣй поединокъ, боротьба межѣ трома мущинами а океаномъ. Гаспаръ, придержуючи свое бервено пѣдстерѣгавъ деревинѣ тараны пруда и круто ѣттручувавъ ихъ, коли пѣдплывали близько. Порѣвно зъ нимъ працювали такожъ Жакъ и Пѣерь довгими жердками, ѣтпыхаючи пливучѣ оболонки, котрыхъ удары могли бути для насъ пагубнѣ. Тота боротьба продовжалася около години. Они пантрували на всѣ боки, перебѣгали зъ одного кѣнца на другѣй, муѣли одночасно ѣдбивати десятъ нападѣвъ. Но пѣмалу-малу тота горячѣсть ударила имъ до головы. Мовъ божевѣльнѣй они зводили наруги на океанъ, били по водахъ и грозили имъ. Гаспаръ махавъ бервеномъ, лускавъ нимъ по фаляхъ, штовхавъ, мовъ ворога въ груди при кулачнѣй боротьбѣ. Мовъ коваль о ковало, такъ лускавъ ѣвъ безъ останѣвку, съ безумною затятѣстью. Но фалѣ, мовѣбы ѣ не замѣчували того. Уперто, спокѣйно и непохибно они наносили удары. Делинѣ не залишало своєї налажденѣй роботы, мовъ бы ихъ якась зла сила попыхала. Они выдавалися живыми существами: такъ хитро и проворно они уникали ударѣвъ, що имъ грозили, — и такъ уперто, будь що будь, перлися, щобы ударити о дѣмъ въ на-

цѣлене мѣсце. Жакъ и Пьеръ опустили руки. Они сѣли на крѣвлю, змучені, обезсилені. Гаспаръ въ послѣднѣмъ порывѣ подставивъ на прудъ свое друлье. Той вырвавъ у него бервено изъ рукъ и принявся зновъ пробивати нимъ новый проломъ. Боротися далѣ було невозможно.

Минута була страшенна. Женщины дрожали и напружено слѣдили за обороною. Они уважали нашою побѣдою ратунокъ: не чули небезпеченства, коли не чули глухихъ ударѣвъ делинъ, ѡдъ котрыхъ имъ кождый разъ здавалося, що дѣмъ розпадеся. Они всѣ, помимо своего переляку, встали, щобы лѣпше видѣти. Но коли побачили безоружного Гаспара, коли побачили, що Пьеръ и Жакъ ледво дышуть ѡдъ утомы, зачали въ голосъ заводити стративши надѣю. Опять дѣмъ сильно трясся, кивався пѣдъ нашими ногами, — а якъ деколи нагрянуло сильнѣйше, они всѣ разомъ роздавалися довгимъ, протяжнымъ крикомъ.

Марі и Вероника кинулись собѣ въ обнятыя. Они повторяли роздирающимъ голосомъ все тоті самі слова, зойкъ тревоги, що й доси все звенить ми въ ухахъ:

— Не хочу я умерати, Боже мѣй! Не хочу умерати!

Роза утишувала ихъ. Она хотѣла ихъ потѣшити, додати ѡдваги. А сама вся траслася, пѣднимала голову и повторяла въ нѣвогосъ за ними:

— Боже мѣй! Не хочу я умерати!

Одна тѣтка Алата не говорила ні слова. Она уже не молилася ані хрестилася. Смотрѣла безъ думки въ посторъ и старалася усмѣхатися, коли стрѣчала мѣй поглядъ. Вода ще пѣдойшла. Она вже обполѣкувала дахѣвки. Годѣ було чекати якои помочи. Крики причувалися намъ зъ далека. На часочокъ привидѣлося намъ, що недуже й далеко ѡдъ насъ промелькнули двѣ лѣхтарні. Опѣсля все утихло и жовта скатерть одна розстелювала свою голу, безберѣжну поверхнѣсть. Жителѣвъ Сентина, у котрыхъ були човны, запевно ранше, якъ насъ, застыгла повѣнь. А тымчасомъ мы нарѣкали на нихъ и думали, що они пѣдло поквапилися, сховати себе самыхъ ѡдъ небезпеченства. Розпука дѣлала насъ жестокими.

Однакже Гаспаръ поновивъ свои обходы докола крѣвли. Наразъ закликавъ насъ.

— Ходѣтъ сюда, помагайте менѣ! Держѣтъ ся мѣцно!

Съ жердковъ въ рукахъ ѡнъ пѣджидавъ на велику, чорну масу, що повели надплывала идъ намъ. То була велицѣзна крѣвля изъ шпѣхлѣра, збита изъ сильныхъ дощокъ. Вода знесла

еѣ въ цѣлости, и она плавала теперь, мовь поронѣ. Коли пѣдойшла поблизше, Гаспарѣ зачѣпивѣ еѣ жерджовѣ, — но его шарпнуло, и онѣ ще разѣ закричавѣ до насѣ, щобысмо му помагали. Мы держали го мѣцно обнявши за поясѣ. Скоро лишь поронѣ попався въ прудѣ, то самѣ ѣтъ себе приставѣ идѣ нашѣй крѣвли, — та й ще грянувѣ о ню сѣ таковѣ силовѣ, що мы зляклися, щобы й самѣ не розлетѣвся. Гаспарѣ смѣло вскочивѣ на той импровизованый поронѣ, котрый намѣ судѣба посылала. Онѣ обсмотрювавѣ го зо всѣхѣ сторѣнѣ, щобы перекопнатися ци насѣ выдержитѣ, а за той часѣ Пьерѣ и Жакѣ придержували го зѣ крѣвлѣ щобы не ѣдплывѣ. Гаспарѣ смѣявся и сказавѣ весело :

— Ось, дѣдусю, — и нашѣ ратунокѣ.... Не плачте вы, женщины!... Тажѣ то настоящей поронѣ! Смотрѣтъ, я навѣтъ нѣгѣ не промочивѣ. Онѣ донесе насѣ всѣхѣ. На нѣмѣ будемѣ мовѣ дома.

Но для лѣпшой обезпеки онѣ загадавѣ ще укрѣпити той поронѣ. Ловивѣ бервена, що плавали кругомѣ и привязувавѣ ихѣ до нѣго мотузами, котры Пьерѣ на всякый разѣ забравѣ бувѣ изѣ хаты, колисмо выбиралися зѣ долѣшного поверха. Гаспарѣ разѣ перегнувся и упавѣ въ воду, на нашѣ крикѣ ѣдповѣвѣ лишь смѣхомѣ. Вода ѣго знае. Недармо онѣ проплывавѣ по цѣлой лѣѣ по ларондѣ. Онѣ вернувся опятѣ на крѣвлю, обтрѣся и сказавѣ.

— Ну сѣдайте! Годѣ тратити часѣ!

Женщины поклякали, — дякували Богу. Гаспарѣ знѣсѣ на рукахѣ Веронику и Марѣ на поронѣ и посадивѣ ихѣ на середѣ нѣго. Роза и тѣтка Агата сами поссувалися по дахѣвкахѣ и намѣстилися побѣчѣ молодыхѣ дѣвчатѣ. Въ тоту хвилию я обернувся въ сторону звѣнницѣ. Тамѣ все ще стояла Эме, не дуже далеко ѣдѣ насѣ. Она держалася комина и пѣддержувала на зведеныхѣ въ гору рукахѣ дѣтей. Вода сягала ей уже до пояса.

— Не турбуйтѣся, дѣдусю, — прошептавѣ до мене Гаспарѣ. — Мы подорозѣ заберемо й еѣ, — прирѣкую вамѣ то!

Пьерѣ и Жакѣ були вже на поронѣ. Я й собѣ скочивѣ на нѣго. Онѣ перехилювався троха на одинѣ бѣкъ, но дѣйстно бувѣ досытъ сильный, щобы выдержати нашу вагу. Гаспарѣ вкѣнци послѣдний злѣзѣ изѣ крѣвлѣ. Онѣ нагадавѣ намѣ ловити жердки, котрыми й самѣ запасся. Они мали служити намѣ за весла. А самѣ взявѣ предовгый дрюкѣ, котрымѣ поводиывѣ дуже

справно. Мы дали му волю порядити. На его розказъ оперлисмося всё своими жердками о дѣмъ, щобы поронъ ѡдѡпхнути. Но ѡнъ мовъ бы прирѡдъ идъ нашѡй крѡвли, и помимо всякой нашей натуги не моглисмо ѡдбити. Ледво, щосмо здужали, напертися всёми силами на дрюки, ѡддѣлитися ѡдъ дому на дватри метра, — ажъ прудъ сердито зновъ прибывавъ насъ идъ нѣму. А той маневръ не бувъ безъ небезпеченьста, бо каждый ударъ бувъ такъ дужій, що нашъ дощаникъ грозивъ за кождымъ разомъ розбитися на кусники.

И зновъ мы пѡзнали свою безсильнѡсть. Мы уважалися уратоваными, а тымъ часомъ все такі були въ рукахъ ревучого моря. Мѡй страхъ навѣтъ збѡльшався. Я жалувавъ, що женщины лишили крѡвлю. Ту леда часинки я представлявъ ихъ собѣ звержеными въ глубѣнь и буючимися зо смертію. Но колимы на то набыливъ, щобы ся вертали, кричали всё въ одинъ голосъ:

— Нѣ, нѣ! Попробуемъ ще! Волимо туй умерати!

Гаспаръ не смѣявся бѡльше. Мы всё мовчали понуро и силувалися на ново назираючися на жердки и подвоюючи натискъ. Пьерови прийшла гадка вернутися на крѡвлю и ѡтти, за помощью мотуза, перетягнути насъ на лѣво. Такимъ способомъ ѡнъ вывѣвъ васъ изъ пруду. Коли зновъ зѡскочивъ на поронъ, уже легко моглисмо ѡдѡпхнути и выплысти на отверте мѣсце. Гаспаръ нагадавъ свою ѡбѣцанку: забрати по дорозѣ нашу бѣдну Эмѣ, котрой жалѡбный заводъ ще не утихавъ. Но въ тѡй цѣли тра було переѣхати улицу, де була страшена течва, противъ котрой мы надармо боролися. інъ звернувъ на мене пытаючій позѡръ. Я зовсѣмъ стративъ голову. Никколи ще не лютилася въ моѣй внутри така страшна борьба. Для выратованья тои нещасливои приходилося наражати на небезпеченьство житье осьми душъ. Я завагувавъся на хвильку, но силъ не стало устояти противъ ей роздираючого крику, що все ще розлягався посередъ ночи, мовъ стонъ конаючого.

— Ая, ая! — ѡдповѣвъ я Гаспару. Мы не можемо безъ неи ѡдѣхати.

інъ опуствивъ голову. — не сказавъ и словечка, — и ставъ правити порономъ, упираючися дрюкомъ о всё зъ воды стырчачій стѣны. Мы минули сусѣдний дѡмъ переѣхали понадъ своими стайнями; — но ледвосмо выѣхали на улицу, — крикнулисмо всё вразъ. Прудъ захвативъ насъ зъ нововъ силовъ, волѣкъ насъ и нѣсъ зновъ идъ нашему домови. Мы малися

двѣ-три секундѣ. Насъ несло, мовъ стебелинку, такъ быстро, що крикъ нашъ урвался ажъ середъ страшного удару порома о дахѡвки. Щось затрѣцало, поколені дошки замаялись, и насъ всѣхъ розметало. Не знаю, що дѣялося дальше. Пригадую собѣ лишень, що падаючи, видѣвьемъ Алату розпростерту наохрестъ на водѣ: одежда пѡдержувала еѣ, но она опускалася, закинувши голову назадъ, безъ боротьбы, мовъ нежива.

Проникаюча бѡль протвердила мене. То Пьеръ волѣкъ мя зѡволосы по дахѡвкахъ. Я лежавъ и озирався кругомъ, зовсѣмъ безъ памяти. Пьеръ кинувся въ воду. Я видѣвъ якъ ѡнъ плававъ въ розпуцѣ, ѡдшукуючи щось у водѣ. Въ пѡв-спяжцѣ, изъ котрой я ще не выйшовъ, я дуже здивувався, колимы наразъ побачивъ Гаспра на тѡмъ мѣсти, де пронеръ Пьеръ, парубокъ державъ на рукахъ Веронику. Положивъ еѣ обѡчъ мене, — опять вергся въ глубѣнь и выдобувъ изъ неи Марі, бѣлу, якъ вѡскъ, всю закоцеңьлу и неподвижну, такъ що я взявъ еѣ за мертву. Но ѡнъ кинувся третій разъ, та уже дармо. Пьеръ пѡдоспѣвъ идъ нѣму. Они щось говорили показували оденъ другому, — но я не мѡгъ нічого прочути. Коли они, утомлені вернули на крѡвлю, я закричавъ:

— А тѣтка Алата! А Жакъ! А Роза!

Они покивали головами. Густі слѣзы скотились у нихъ изъ очей. Изъ деякихъ слѡвъ, котрі сказали, понявъ я яко-такo, що Жакови вѣдай проломило чашку ударомъ о делину, Роза ухопилася за трупъ мужа и пропала зъ нимъ въ безодни. Тѣтка Алата щезла. Гаспаръ догадувався, що прудъ затащивъ еи трупа въ дѡмъ пѡдъ нами кудыhibудъ черезъ ѡтворене ѡкно.

Встаючи, я нагадавъ собѣ Эме и повернувъ голову идъ крѡвли, де передъ кѡлькама минутами она ще стояла. Но воды ще прибуло. Эме умовкла. Я додрѣвъ тѡлько еи двѣ закоцеңьші руки котрі ще пѡдержували дѣтей надъ водовъ. Опѡсля все пропало. Вода все затигла рѡвновь, гладковъ скатертью, шо срѣблилася въ соннѡмъ мѣсячнѡмъ свѣтлѣ.

V.

Послѣдній актъ страшной драмы наступивъ. Насъ було пятеро на крѡвли. Вода лишила намъ лишъ узкій пластъ вздовжъ вершечка дому. Зъ одной стороны змыло коминъ. Вероника и Марі ще не прийшли до себе зъ обмороки и треба намъ було держати въ стоячѡмъ положенью, щобы доразу не змокли. Вкѡнци прийшли до себе и намъ ще тяже стало глядѣти на

нихъ. Промоклі, дрожачі одъ холоду, они зновъ зачали кричати, що не хотять умерати. Мы старалися успокоити ихъ, якъ успокоюють дѣтей; мы говорили имъ, що мы ту и не дамо умерати. Но они уже не вѣрили намъ, кивали головами: знали, що приходится имъ умерати. И за кождый разъ, коли слово „умерати“ переходило черезъ ихъ уста, зубы ихъ звонили, мовъ у лихоманцѣ, и они съ неописановъ тревоговъ кидалися одна другої въ обнятыя

Наближався конецъ. Розвалене село выглядало зъ пѣды воды тѣлько де-де недовалеными останками стѣнъ. Нашъ дѣмъ стоявъ ще довши одъ другихъ. Лишь одна церковь и до такъ неушкоджена выставляла свою звѣнничку, и лишь ѡтти чутно було невыразный гамѣръ голосѣвъ: се люди, що тамъ спаслися, говорили о смерти и руинѣ, котра кругъ нихъ лютувала. Ѳтти мы не могли рахувати на помѣчь. Неоподалѣкъ одъ насъ мы бачили троихъ людей, що повылазили на дерева, ратуючись одъ повѣни. Теперъ вода закрывала вершечки тыхъ деревъ: смерть и тамъ взяла свое. Мы звернули такожь свою увагу на другу пробу ратунку зъ дому позады насъ, на березѣ рѣки. Тамъ заливъ затопивъ лишь низшій поверхъ. Его мешканці при помочи повязаныхъ обрѣчѣвъ спустилися зъ ѡконъ на поромъ., котрый, здаеся, бувъ такъ якъ и нашъ, якимъ-годѣ плаваючимъ обломкомъ, котрый имъ удалося спинити. Пѣзнійше мы стратили го зъ очей. Роздираючій крикъ, якій небавомъ пѣсля ихъ щезненья пѣднявся, казавъ намъ догадуватися, що и они розбилися о яку-де-будь перешкоду. Теперъ направо и налѣво не було чути нічоги крѣмъ голосного плесканья фаль. Павѣтъ валенье домѣвъ, що гуркотѣло мовъ камѣнъе, сыпане зъ воза на помѣсть, перестало. Всѣ запустѣло. Мы находилися, мовъ пѣсля настоящего розбитья корабля, середъ моря, ѡддалені одъ берега зъ на триста лѣ, въ безмѣрнѣй пустыни, не видячи передъ собовъ нічоги, крѣмъ смерти. На мигъ ока причувся намъ плюскъ весель. Мѣрно, въ лады ѡнъ раздавався стаючи що хвиля чутиѣйшимъ. Боже, яковъ дивновъ, упратненовъ музыковъ ѡнъ намъ выдався, — якъ мы вытягалися, напружали слухъ и позѣръ, пытаючи простору! Мы спинали въ собѣ духъ, проклинали шумъ фаль, що бушували при нашихъ ногахъ и не дозволяли намъ чути wyraзно. Но нічо не показувалося. Одно жовтаве море, покритѣ тѣнистыми пасмугами, стелилося передъ нашими очима. Нѣ одна тѣнь! нѣ вершечки деревъ, нѣ выглядающе де-де зъ пѣды воды ключинѣ

домовъ, — нічо не ворошилось, не зближалось идъ намъ. Оболочки, пусті прикадки, копиці травы кѣлька разъ вводили насъ въ блудъ: мы плескали въ долоні, махали платками, поки не переконались о помылцѣ, и зновъ зачинали прислухуватися шумови, котрый не переставъ насъ долѣтати, хоть и годѣ намъ було розобрата, ѳдки.

— Ахъ, виджу его! закричавъ наразъ Гаспаръ. — Смотрѣть, — а онъ величезный човенъ! И онъ показувавъ простягнутовъ руковъ на далеку точку межи темными, тѣнистыми пасмужками. Я не довиджувавъ нічого. Пьеръ такожь. Но Гаспаръ стоявъ при своемъ. И дѣйстно, се бувъ човенъ. Плюскъ весель ставъ ще выразнѣйше доходити до насъ. И вскорѣ мы побачили его. Пльвъ поволи, мовьбы кружачи около насъ, но не зближався. Пригадую собѣ, що мы всѣ будь тобы помѣшались. Мы несамовито махали руками, кричали ажъ до хрыпоты, — нашій крики переходили въ протяжне вытье. Мы обсыпали човенъ наругами, называли го пѣдлымъ, винили го о своѣй смерти. Якійсь часъ не переставалисмо переслѣдовати го своимъ крикомъ и лайкою. Но онъ спокѣйно, тихо вертѣвся. Чи то бувъ въ самѣй рѣчи човенъ? Сѣго я й доси не знаю. Коли щезъ, унѣсь и съ собовъ послѣдню нашу надѣю.

Теперь що секунда чекали мы своєї погибели и розваленя дому. Онъ увесь бувъ розбитый. Запевно, держався ще лишь на якѣй мана сильнѣйшѣй стѣнѣ. Сли тота упаде, — то и ему не устоятисъ. Онъ холѣтався, мовъ дерево, що держитися землі лишь третиновъ корѣнья. Но наибѣльше лякало мене того, щомъ чувъ, якъ крѣвля подаеся пѣдъ нами. Дѣмъ, може бути, простоявъ бы ще й пѣдовше, но дахѣвки, покрышені и разу-разъ телепані напоромъ прудѣвъ угиналися. Мы выбрали на мѣсце свого пристанѣвку лѣвый причѣлокъ, де крокви, бачилося, могли удержати нашъ тягаръ. Но мѣсечко тамъ було дуже тѣсне, — насъ пятеро ледви-ледви могло тамъ помѣститися. Съ перегодомъ и оно зачало подаватися въ спѣдъ. Видно було, що туй-туй провалится, сли хто-годѣ зъ нѣго не вступитися.

Вже ѳдъ хвилі братъ Пьеръ опять принявся за свою люльку, съ безпечнымъ видомъ. Онъ покручувавъ свои старі вояцкі вусы, морщивъ брови и воркотавъ щось пѣдъ носомъ. Взростаюче небезпеченство, що го окружало, и противъ котрого не мѣгъ нічого врадити, зачало го выводити изъ терпиці. Два-три разы онъ сплюнувъ у воду съ видомъ гнѣву и по-

горды. Потомъ, въ самъ часъ, коли мы поволи опускалися въ долину, придумавъ щось и злѣзъ изъ крѣвдѣ по колѣна въ воду.

— Пьеръ! Пьеръ! скрикнувъ я за нимъ, боячися поняти его намѣръ.

Онъ обернувся и сказавъ спокѣино :

— Бувай здоровъ Люи.... Видишь, то дуже довго тягнесь для мене.... А втѣмъ, — и вамъ бѣльше мѣсяца буде.

За тымъ словомъ шпурнувъ напередъ люльку, а за невѣ метнувся й самъ у саму глѣбнѣ съ словами :

— Бувайте здорові! Буде зъ мене!

Онъ не пѣдплывавъ. Плывакъ зъ него бувъ не абы-якій. Запевно онъ и не силувався плысти. Его сердце було розбите товъ руиновъ и смертю нашихъ. Онъ не хотѣвъ ихъ прожити.

Мы съ пѣвгодини могли ще придержатися на тѣмъ мѣсци. Крѣвля пѣдъ нами подавалася теперъ не такъ дуже. Могло уже бути десь около другой години. Нѣчь кѣнчилася, тога страшенна нѣчь слѣзъ и мукъ. Но небо все ще супилося своѣвъ темноглубовъ, рѣзковъ синявовъ и цѣле блымало звѣздами. Ни одна пасмуга свѣтла ще не показувалася на видокрузѣ, що дрѣмавъ въ мѣсячнѣмъ пѣвъ-свѣтлѣ. А мѣсце пѣдъ нашими ногами все а все малѣло. Съ нѣжнимъ журчаньемъ потѣчка кучерявѣ фалѣ пѣдсовгувались горѣ, повзли товпами на крѣвлю та ласкаво пѣдсаджували одна другу. Течья ще разъ змѣнила своѣй напрямъ. Плывучѣ оболомки стрѣино и тихо переходили мимо насъ правовъ стороновъ села, мовѣбы вода, заки дѣйшла до своей наибѣлшой высоты, спочивала лѣниво ѣдъ утомы.

Гаспаръ прудко роззувся и скинувъ куртакъ. Я вже ѣдъ кѣлькохъ мѣнута покмѣтувавъ, що въ него щось важкого на души. Онъ горѣвъ и дровавъ, мовъ у горячѣ, засукувавъ руки, хрустѣвъ пальцами, а коли я звернувся до него и запытавъ що му е, — ѣдкававъ :

— Слушайте, дѣдуно! Я умираю ту зъ нетерпячки. Я не можу оставати ту довше.... Позвольте менѣ, — я еѣ выратую.

Се говоривъ о Вероницѣ. Я хотѣвъ супротивитися его гадѣ. У него-дѣ не стане силы донести дѣвчину вплавъ до звѣнницѣ. Но онъ уперто стоявъ при своѣмъ.

— Нѣ, нѣ, — у мене руки крѣпкі, я чуюся въ силахъ... Побачите....

И при тѣмъ додававъ, що лѣпше, сли сейчасъ озмѣся до дѣла, — що сила въ него слабне, коли ту сидитъ, якъ баба

и прислухуєсь, якъ по кусникови розмыває дѣмъ у насъ пѣдъ ногами.

— Я еѣ люблю, — я еѣ уратую! повторивъ.

Я ставъ тихо и притисъ идъ собѣ Марі. Онъ погадавъ собѣ, що я виню го въ души о самолюбіе закоханого и сказавъ, запинюючисъ:

— Я верну по Марі, — присягаю вамъ! Найду човентъ, — приладжу, що мана для ратунку! Надѣйтеся на мене, дѣдуню.

Я дивився, якъ онъ ладився. Знявъ изъ себе все, кромѣ штанѣвъ. Потѣмъ прудко, шептомъ, зачавъ обьяснити Вероницѣ, щобы не зборанялася, щобы ся доразу повѣрила ёму и не кивалася, — а найбѣльше, щобы не боялася. Дѣвчина на кождый притыкъ потакувала съ помѣшанымъ видомъ. А онъ перекрестився, — хотъ инколи не ѣдзначався набожностью, и ссунувся изъ крѣвлі, держачи Веронику за верѣвку, котровъ обвязавъ еѣ попѣдъ пахи. Она скрикнула, руками и ногами зачала бити воду, далѣ захлиснулася и зомѣла.

— Такъ навѣтъ лѣпше! крикнувъ до мене Гаспаръ, — теперь я ѣдповѣдаю за ню.

Можъ собѣ погадати, съ яковъ тревоговъ я проводивъ ихъ очима. На яснѣй водѣ я видѣвъ кождый найменшій рухъ Гаспара. При помочи верѣвки, котру обмотавъ собѣ около шиѣ, пѣддержувавъ дѣвчину надъ водовъ и нѣсъ еѣ, перекинуту черезъ праве плече. Тяжка вага тягла часомъ и ёго самого до споду, но онъ все пливъ зъ нечуваною силою и нелюдскимъ мужествомъ.

Я переставъ сумнѣватися. Онъ проплывъ уже третю часть дороги, коли наткнувся на щось укрьте пѣдъ водовъ. Ударъ бувъ страшный, лютый. Обое пропали. Опѣсля я побачивъ, якъ онъ выплывъ самъ; верѣвка видко увѣрвалася. Нурався два разы. Вкѣднци выплывъ зновъ держачи Веронику, котру положивъ собѣ зновъ на плече. Но верѣвки не було уже, якъ упередъ, щобы придержувати еѣ, щобы не зѣсовгнулася. По Гаспаръ все поступавъ напередъ, на рукахъ силы, волі и героиства. Я дрожавъ ѣдъ нѣгъ до головы въ мѣру того, якъ они приближалися идъ звѣдници. Имъ не осталось до неи бѣльше якъ двадцять метрѣвъ. Паразъ — я хотѣвъ крикнути... Я увидѣвъ бервена, що гнали на нихъ зъ боку. Я лише що рознявъ ротъ, коли новый ударъ розлучивъ ихъ. Зновъ щезли обое. Я думавъ, що они погибли. Рѣвна поверхнѣсть воды зновъ выгладилася. Я прочѣкувавъ довгій секунды не видячи нѣякого руху. На-

конецъ Гаспаръ показався: ёму ще разъ удалось найти Веронику. Но силы его послабали. Онъ вѣдай самъ сумнѣвался, що годѣ му буде дѣбратися до крѣвли церковной. Но онъ сильно боровся: то плывѣ одновѣ руковѣ, то перестававъ плысти, лишѣ по просту попыхавъ дѣвчину передъ собовѣ, ступаючи за невѣ у водѣ силовѣ якогось чуда любви. Вконецъ приплыли до цѣли. Онъ положивъ еѣ на крѣвлю церковного дому, що бувъ сполучевый изъ звѣдницею за помощьюъ высокаго стрѣльничного ѡкна.

— Що за бравый хлопакъ! Спасибѣ, молодче! — кричавъ я забувши, що онъ не мѣгъ мене чути.

Вероника приходила до себе. Гаспаръ простягавъ идѣ нѣй руку и всмѣхався. А вразъ камѣнь изъ звѣдницѣ, запевно подмытый недавними зливами, якъ разъ въ тоту хвильку звалився долѣвъ просто на голову Вероницѣ и розтрѣскавъ ей тѣмя. Смерть, мусить, послѣдувала въ тойже хвилиницѣ не предвидѣна, люта, проти котрой ничимъ була повѣнь, що ѡдѣ повѣ добы грозила намъ всякими можливими небезпеченьствами. Я выразно бачивъ Гаспара. Онъ все ще стоявъ, все ще стоявъ, все ще притримувавъ трупъ Вероники, приголомшанный, помѣшанный. Хибажъ на то онъ спасъ еѣ ѡдѣ видимои смерти, боровся съ фалаями, котрымъ два разы еѣ выдерѣ, щобы она умерла ту, на ёго рукахъ подѣ ударомъ, котрого не мѣгъ предвидѣти? Она принадлежала ёму, — онъ заслуживъ еѣ, — и ще й якъ заслуживъ! а смерть забирае му еѣ такъ глупымъ и лютымъ способомъ! Онъ выратувавъ еѣ, а она все такѣ погибла! Тогда побачивъ я, якъ и нимъ овладѣла жадоба смерти. Онъ горячо притисъ до себе нещасливу и зѣ розгономъ вергся въ жовту топѣль, противъ котрой недавно такъ затято боровся. Вода зѣмклася надъ ихъ головами. Гаспаръ умеръ такожь, не розстачючися съ Вероникою.

Пѣсля той минутой я стративъ уже всяку память, всяку самовѣжу. Тотѣ двѣ новѣ смерти, що послѣдували за прочими, обдали мѣй умъ jakimось обморокомъ. У мене остався лишѣ инстинктъ нѣмины, що стараеся охоронити свое житѣе. Коли вода наступала, я уступався, — отъ и всѣе. Въ тѣмъ безсознательномъ станѣ я довго чувъ смѣхъ, не стараючися здати собѣ справы: хто може такъ смѣятися побѣчѣ мене.

Займалося на день. Бѣла заря выступала на небѣ и обливала часть озера молочною пасмугою. Хорошо було, свѣжо, тихо, мовъ на березѣ озера, що прокидаеся изъ сну до сходѣ

сонця. Но смѣхъ не перестававъ. Я оглянувся и побачивъ Марі. Она стояла, цѣла промокла и смѣялася.

Бѣдне, дороге дѣвчатко! Яка она була мила и прекрасна того ранку! Я видѣвъ, якъ она схилилася, зачерпла въ жмѣнку воды и умыла собѣ лице. Потѣмъ заплела свою розкѣшну, золотисту косу, що за нѣчь була розпустилася, и обвила еѣ въ округъ головы. Она робила ранню тоалету; може бути, гадала, що встае въ своѣй кѣмнатѣ въ недѣлю, коли радосно званы звонять.... И все смѣялася своимъ дитинячимъ смѣхомъ, съ ясными оченятами, съ щасливимъ лицѣмъ....

Я й собѣжъ зачавъ смѣятися. Еи помѣшанья заражувало й мене. Она зъ ляку стратила розсудокъ, — и то було для неи добродѣйствомъ. Съ якимъ незамѣшанымъ щастьемъ тѣшилася она теперъ яснымъ, веснянымъ поранкомъ!....

Я не спинявъ еи, не понимаючи нічого, — я все усмѣхався до неи. А она далѣ строилася. Далѣ, коли ей здавалося що вже готова, зачала спѣвати одну изъ своихъ набѣжныхъ пѣсень звучнымъ, милымъ голоскомъ. Наразъ перервала спѣвъ, и мовьбы ѡдповѣдаючи на чійсь голосъ, що еѣ кликавъ и котрый лишъ она сама чула, закликнула:

— Иду, иду!

Она кѣнчила свою пѣсню и зачала спускатися звѣльна по споховатости крѣвли. Вѣйшла въ воду, котра тихо, незамѣтно, прикрыла еѣ. А я все ще усмѣхався, смотрячи съ щасливимъ видомъ на то мѣсце, де она лишъ-що сховалася.

Далѣ вже я нічого не тямю. Я бувъ самъ на крѣвли. Вода ще прибула. Одинъ коминъ ще стоявъ. Видить ми ся, щомъ ся его чѣпавъ зо всѣхъ силъ, мовъ живина, що хоронится ѡдъ смерти. А потѣмъ всё щесло, — всё темна пропасть, забутье....

VI

Якимъ свѣтомъ и пощо я живый? Казали ми, що жителѣ Сентѣна, рано въ ранцѣ о шестѣй годинѣ приѣхали до насъ на човнахъ и нашли мене безъ памяти сидячого на дымнику. Ахъ, чому повѣнь була такъ люта, що не взяла мене разомъ зо всѣми моими въ той часъ, коли я не тямивъ свого горя?...

Самъ я, старецъ, ученився за житье! Всѣ мои погибли: дѣти въ пеленкахъ, унучечки дѣвчата, молодѣ подружья, старѣ подружья. Лишь я жию, якъ сухій мохъ, твѣрдый а крухий, що прирѣсъ до каменяки. Слибы стало у мене ѡдваги,

я посушивъ бы, якъ Пьеръ. Ябъ сказавъ: Буде зъ мене! Будьте здорові! и кинувъбимься въ Гаронну, щобы поѣти тудыжь, куды все пошли. У мене не лишилося й одного зъ моихъ дѣтей, — мой дѣмъ розваленый, поля замулені. Де тоті вечеры, коли мы сидѣли кругъ стола: старшій въ серединѣ, молодшій по бокахъ, а мене окружала и огрѣвала тота веселѣсть? Де вы, славні дни жнивъ и збирки винограду, коли мы все вразъ ишли до работы, и вертали гордячися та радуючися нашими богатствами! О, мои красавчики-внуки и чудні винниця, — красавиця-дочки и золоті нивы, вся радѣсть моеи старости, жива надгорода за цѣле житѣе праці и любви! Сли то все погибло, Господи, пощожь ты хочешъ, щобы я живъ?...

Нй ѡдки менѣ й потѣхи. Подмоги не хочу. Свои поля ѡддамъ людямъ, у котрыхъ лишилося дѣти. У нихъ стане смѣлости очистити землю ѡдъ намулу и принятися зновъ за еи управу. У кого нема дѣтей, тому досыть кутика, де житѣе скѣнчити. Я найду собѣ кутикъ — умерати. У мене лишилось лишь одно, послѣдне: я хотѣвъ ѡдшукати тѣла всехъ своихъ дѣтей и погребати ихъ на нашѣмъ кладовищи, де бымы щодень мѡгъ ходити на ихъ могилки. Но Гаронна забрала ихъ у мене богато. Трое ци четверо зъ нихъ найдено межи розвалинами будынкѡвъ, — но ихъ закопано разомъ съ чужими трупами другихъ жертвъ, заки ще я вернувся изъ Сентина, де мя заведено. Розповѣдали, що богато трупѡвъ, унесеныхъ рѣковъ, повытягали зъ воды въ Тулюзѣ. Я рѣшився поспѣшити тамъ, розпытати, — надѣючися, що приспѣю ще на часъ, щобы ѡдшукати кого-маня изъ дорогихъ серцю покѡйникѡвъ. А що за кары въ Тулюзѣ! Около двохъ тысячъ домѡвъ розваленихъ; сѣмсотъ люда погибло; все мосты позривані; цѣле передмѣстье заглажене и занесене намуломъ; що за страшенні образы! Двадцять тысячъ людей безъ стрѣхи, одежы и хлѣба. Цѣле мѣсто въ смродахъ ѡдъ гниючихъ трупѡвъ и въ страху передъ грозячою ёму заразою. Всяда жалоба, — все улицы ажъ кишатъ похоронными процесіями. Людска добра воля ту за слаба, щобы позатыкати глубоки раны. Но я проходивъ мимо всего того горя, мимо всехъ тыхъ завалинъ не видячи нічого. Власнй страты, власна руина давили мене.

Менѣ сказали, що дѣйстно много трупѡвъ повытягали зъ рѣки. Но ихъ всехъ уже позакопувано довгими рядами въ однѡмъ кутѣ кладовища. Но на всякій случай познимано зъ лицъ незнаемыхъ фотографичні портреты. Межи тыми сум-

ными образами найшовъ я портретъ Гаспара и Вероники. Зарученъ такъ и остались сполучеными въ смерти въ горячѣмъ устиску, обмѣняючися мертвыми устами слюбнымъ поцѣлуёмъ. Такъ сильно сплелися задеревѣлыми руками, що пришлобыся ломати имъ кости, щобы ихъ роздѣлити. Такъ они разомъ и одображені, — такъ разомъ и спочивають пѣдъ землевъ.

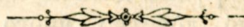
Они лишень остались менѣ: той ужасный портретъ двоихъ дѣтей-красавцѣвъ. Обпухлы покалчѣны, они и на споганеныхъ лицахъ задержали знамя героизму и величности любви. Я гляджу на нихъ и — плачу.

Переложивъ

Джеджаликъ.

П о х и б к и.

На стор.	13	мѣсто	рпостѣтъ	читай	простѣтъ.
" "	33	"	жужеского	"	мужеского.
" "	34	"	вустахъ	"	устахъ.
" "	36	"	найвна	"	наивна.
" "	36	"	Регіна	"	Регіна.
" "	39	"	ничъ	"	ничо.
" "	39	"	ночь	"	ногъ.
" "	40	"	нй-для-кого	"	нйдлякого.
" "	40	"	однымъ	"	однимъ.
" "	42	"	прохлынала	"	прохлынала.
" "	44	"	Ѣще	"	Еще.
" "	44	"	буламъ	"	була.
" "	44	"	лижвахъ	"	лыжвахъ.
" "	45	"	крихточки	"	крыхточки.
" "	46	"	выдѣла	"	видѣла.
" "	64	"	Чихиримскій	"	Чигиринскій.
" "	67	"	выглядае	"	выглядае.
" "	72	"	подвѣрьчко	"	подвѣрьчко.
" "	75	"	ей	"	ей.
" "	107	"	будуът	"	будутъ.
" "	107	"	дрооали	"	дрожали.
" "	107	"	моли	"	могли.
" "	110	"	кишь	"	лишь.

2004

352094

B-1038
1986

B 1.038
1877(1876)